

ХАВАРШЫ-ВЕСТНИК
*Карагандинской академии
Министерства внутренних дел
Республики Казахстан
имени Баримбека Бейсенова*

№ 2

2014

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ

Қазақстан Республикасы
Ішкі істер министрлігі
Қарағанды академиясының
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
Карагандинской академии
Министерства внутренних дел
Республики Казахстан
№ 2

ҚАРАҒАНДЫ
2014

Қазақстан Республикасы ІІМ
Бәрімбек Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
Карагандинской академии
МВД Республики Казахстан
им. Баримбека Бейсенова

Зарегистрирован в Министерстве культуры и
информации Республики Казахстан

Свидетельство № 12781-Ж от 31.05.2012 г.

Серия основана в 1974 г.

Главный редактор

З. С. Токубаев доктор юридических наук, профессор

Редакционная коллегия

К. А. Бакишев	доктор юридических наук, профессор
Ж. А. Шалабаев	доктор политических наук, профессор
А. О. Шакенов	кандидат юридических наук, профессор
С. Н. Исаева	кандидат юридических наук, доцент
Г. Ж. Сулейманова	кандидат юридических наук
С. К. Алтайбаев	кандидат юридических наук
К. Н. Капенова	магистр права, ответственный секретарь

**Над номером
работали**

Редакторы:

Е. Ю. Лухтина
Д. С. Рахымберлі

Корректоры:

В. Т. Бирюкова
Ж. Ш. Жалмаханова

**Дизайн,
техническое
редактирование и ком-
пьютерная вёрстка:**

С. М. Аубакирова

Сдано в набор 24. 01. 2014.
Подписано в печать 01.04.2014.
Усл. печ. л. 14,8
Формат 60×84¹/₈.
Бумага офсетная.
Печать офсетная.
Заказ № 3066
Тираж 500 экз.

Материалы редакцией
не возвращаются.
Перепечатка материалов
возможна только
с разрешения редакции.

Тематический план издания
ведомственной литературы
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова
на 2014 г., позиция № 1.

Отпечатано в типографии
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда,
ул. Ермакова, 124.

Абылкас П. К., преподаватель кафедры государственно-правовых дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, магистр права

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕТСКОГО ТРУДА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. Автор рассматривает правовую защищенность несовершеннолетних по трудовому законодательству Республики Казахстан и предлагает ввести норму, регламентирующую гарантии работникам в возрасте до восемнадцати лет при расторжении трудового договора.

Ключевые слова: дети, труд, законодательство, права, интересы, безопасность, защита, противоправная деятельность, минимальный возраст, запрет, договор, гарантии.

Республика Казахстан является независимым, демократическим, суверенным государством, провозгласившим основными своими ценностями общественное согласие и политическую стабильность, экономическое развитие на благо всего народа, решение наиболее важных вопросов государственной жизни демократическими методами. В своем очередном послании «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» от 17 января 2014 г. Президент страны Н. А. Назарбаев отметил: «Казахстан должен стать одной из самых безопасных и комфортных для проживания людей стран мира. Мир и стабильность, справедливое правосудие и эффективный правопорядок — это основа развитой страны»¹. Вхождение Казахстана в число 30 конкурентоспособных стран является показателем улучшения социально-экономического положения государства, о чем свидетельствует усиление миграционных потоков, которые, так или иначе, выявляют наличие проблем, связанных с незаконной трудовой и иной эксплуатацией как взрослых, так и детей, в том числе и с торговлей ими.

В связи с этим особую актуальность приобретают вопросы защиты прав и законных интересов граждан, особенно детей как наиболее уязвимой части населения. Так, в Конвенции о правах ребенка подчеркивается, что человечество обязано дать ребенку лучшее из имеющегося, все действия в отношении него «должны в полном объеме учитывать его интересы»². В данной Конвенции, ратифицированной Казахстаном в 1994 г., закреплено: «ребенку должны принадлежать все указанные в настоящей Декларации права. Ребенок имеет право на получение образования; должен быть защищен от всех форм небрежного отношения, жестокости и эксплуатации; не должен быть объектом торговли в какой бы то ни было форме; не должен приниматься на работу до достижения надлежащего возрастного минимума; ему ни в коем случае не должны поручаться или разрешаться работа или занятие, которые были бы вредны для его здоровья или образования или препятствовали его физическому, умственному или нравственному развитию»³.

В Законе РК «О правах ребенка» от 8 августа 2002 г. указано, что каждый ребенок имеет право на свободу труда, свободный выбор рода деятельности и профессии. Дети с 14-летнего возраста вправе по разрешению родителей в свободное от учебы время участвовать в общественно-полезном труде, доступном им по состоянию здоровья и развитию, не наносящем вреда их физическому, нравственному и психическому состоянию, а также имеют право на получение профессии. Запрещается принимать или привлекать ребенка на тяжелые физические работы и работы с вредными или опасными условиями труда⁴.

Детский труд — это привлечение детей к работе на регулярной основе. В настоящее время в большинстве стран мира детский труд считается формой эксплуатации и признан незаконным. Хотя еще совсем недавно он был широко распространён, но после появления и признания концепций безопасности труда и прав детей его применение постепенно стало сокращаться⁵. Среди наиболее распространенных на законном основании видов детского труда можно отметить работу в шоу-бизнесе (кино, театр, эстрада). Однако дети часто бывают вовлечены в различные виды преступной деятельности, в том числе проституцию и порнографию. В некоторых странах, например в Африке, детей вооружают и заставляют участвовать в боевых действиях.

Как отмечает Н. Б. Меркулова, работающие дети и подростки во многих странах не подходят под определение рабочей силы. Их относят к так называемым периферийным работникам, поскольку они вовлечены в периферийный, вторичный рынок труда. Он характеризуется наличием большого количества низкооплачиваемых рабочих мест, отсутствием перспективы продвижения, персонифи-

цированными отношениями между руководством и подчиненными, нестабильностью и высокой текучестью кадров⁶.

Дети и подростки относятся к самым незащищенным группам работников наравне с женщинами, этническими и религиозными меньшинствами, пожилыми людьми и иностранцами без документов. Вместе с тем, статья 32 Конвенции о правах ребенка гарантирует им «защиту от экономической эксплуатации и от выполнения любой работы, которая может представлять опасность для его здоровья или служить препятствием в получении им образования, либо наносить ущерб его здоровью и физическому, умственному, духовному, моральному и социальному развитию»http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4 - cite_note-3⁷.

В результате регулирования прав детей в сфере социальных отношений 1 июня 1999 г. на 87 сессии Генеральной конференции Международной организации труда была принята «Конвенция о запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда», которая 12 декабря 2002 г. ратифицирована Сенатом Парламента Республики Казахстан⁸. Согласно ст. 3 данной Конвенции, «...наихудшие формы детского труда включают: а) все формы рабства или практику, сходную с рабством, как например, продажа детей и торговля ими, долговая кабала и крепостная зависимость, а также принудительный или обязательный труд, в том числе принудительную или обязательную вербовку детей для использования их в вооруженных конфликтах; б) использование, вербовку или предложение ребенка для занятия проституцией, для производства порнографической продукции или для порнографических представлений; в) использование, вербовку или предложение ребенка для занятия противоправной деятельностью, в частности для продаж наркотиков, как они определены в соответствующих международных договорах; г) работу, которая по своему характеру или условиям, в которых она выполняется, может нанести вред здоровью, безопасности или нравственности детей»⁹.

Данные определения отражены в проекте нового УК РК. Были введены следующие нормы: ч. 4 ст. 128 «Торговля людьми», ст. 132 «Вовлечение несовершеннолетнего в совершение уголовных правонарушений», ст. 133 «Вовлечение несовершеннолетнего в совершение административного правонарушения или антиобщественных действий», ст. 134 «Вовлечение несовершеннолетнего в занятие проституцией», ст. 142 «Незаконный вывоз несовершеннолетнего лица за пределы Республики Казахстан», ст. 144 «Вовлечение несовершеннолетних в изготовление продукции эротического содержания», ст. 310 «Незаконное изъятие органов и тканей трупа человека», хотя в ныне действующем уголовном законодательстве Республики Казахстан действует ряд статей по привлечению к уголовной ответственности за преступления, касающиеся несовершеннолетних (например, ст. 133 УК РК «Торговля несовершеннолетними»).

Определения торговли детьми, детской проституции и детской порнографии даются и в ст. 2 Факультативного протокола, который был принят дополнительно к Конвенции о правах ребенка. «Торговля детьми — это любой акт или сделка, посредством которых ребенок передается любым лицом или любой группой лиц другому лицу или группе лиц за вознаграждение или иное возмещение; детская проституция — это использование ребенка в деятельности сексуального характера за вознаграждение или любую иную форму возмещения; детская порнография — это любое изображение какими бы то ни было средствами ребенка, совершающего реальные или смоделированные откровенно сексуальные действия, или любое изображение половых органов ребенка главным образом в сексуальных целях»¹⁰.

Не останавливаясь более глубоко на данных определениях, хотелось бы отметить и тот факт, что несмотря на существование вполне приемлемых форм детского труда, развивающих интеллект и трудовые навыки ребенка, многие люди оценивают его негативно. Действительно, основная масса детей, вовлеченных в процесс труда, занята тяжелыми, вредными, аморальными и опасными видами работ. Последствия такой работы для ребенка могут быть самыми тяжелыми. А неполноценные дети вряд ли станут полноценной рабочей силой. Поэтому распространение «нетерпимых» форм детского труда во всем мире побудило Международную организацию труда (далее — МОТ) расширить арсенал «детских норм и ратифицировать конвенции, направленные на защиту детей от экономической эксплуатации и соблюдение основных прав человека». Основной нормой «детского законодательства» является Конвенция МОТ № 138 «О минимальном возрасте для приема на работу» от 26 июня 1973 г. В ней рекомендуется устанавливать минимальный возраст для начала трудовой деятельности — 15 лет. Некоторые страны не только следуют данной рекомендации, но и устанавливают вообще запрет

на детский труд. Однако к 2000 г. Конвенцию о минимальном возрасте для приема на работу ратифицировали около 55 стран, в том числе и Казахстан. Причем ее ратифицировала только 21 страна из всех развивающихся и ни одна из стран в Азии, на которую приходится более половины общего числа работающих в мире детей¹¹.

В Республике Казахстан трудовая деятельность несовершеннолетних строго регламентирована нормами трудового законодательства, а именно гл. 16 «Особенности регулирования труда работников, не достигших восемнадцатилетнего возраста» (ст. ст. 178-184).

Трудовой договор может быть заключен с: «1) гражданами, достигшими пятнадцати лет, в случаях получения ими основного среднего, общего среднего образования в организации среднего образования; 2) учащимися, достигшими четырнадцатилетнего возраста, для выполнения в свободное от учебы время работы, не причиняющей вреда здоровью и не нарушающей процесса обучения; 3) лицами, не достигшими четырнадцатилетнего возраста, в организациях кинематографии, театрах, театральных и концертных организациях, цирках для участия в создании и (или) исполнении произведений без ущерба здоровью и нравственному развитию с соблюдением условий, определенных подпунктом 2) пункта 2 настоящей статьи <...> письменного согласия одного из родителей, опекуна, попечителя или усыновителя». Основное условие заключения договора между работодателем и несовершеннолетним — то, что наряду с несовершеннолетним он должен подписываться одним из его родителей, опекуном, попечителем или усыновителем (Трудовой кодекс РК).

Для подростков в возрасте 14-18 лет трудовое право РК предусматривает специальные льготы и ограничения при осуществлении трудовой деятельности: ограниченная продолжительность рабочей недели, возрастной ценз при трудоустройстве; право на профессиональное обучение за счет работодателя с последующим трудоустройством; запрет на установление испытательного срока и приема на работу, требующую специальной подготовки и знаний; запрет труда на тяжелых, подземных работах, а также работах, связанных с опасными, вредными условиями труда; запрет труда в ночных сменах, привлечение к сверхурочным работам, служебным командировкам, работе в выходные/праздничные дни; запрет на работу вахтовым методом, по совместительству; обязательное медицинское обследование (предварительное, периодическое); установление пригодности к выбранному виду деятельности.

Однако в Трудовом кодексе РК гарантии работникам в возрасте до восемнадцати лет при расторжении трудового договора не регламентированы. В Трудовом кодексе России они нашли свое отражение в ст. 269, где говорится, что «расторжение трудового договора с работниками в возрасте до восемнадцати лет по инициативе работодателя (за исключением случая ликвидации организации или прекращения деятельности индивидуальным предпринимателем) помимо соблюдения общего порядка допускается только с согласия соответствующей государственной инспекции труда и комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав». Кроме того, по трудовому законодательству РФ в отношении несовершеннолетних не применяется понятие «прием на работу с испытательным сроком».

По нашему мнению, такую норму необходимо ввести и в трудовое законодательство РК в целях восполнения пробела в отечественном законодательстве и полного обеспечения защиты прав и интересов несовершеннолетних работников Республики Казахстан.

¹ Назарбаев Н. А. Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее: Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации народу Казахстана от 17.01.2014 г. // www.akorda.kz

² Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 20 ноября 1989 года № 44/25 «Конвенция о правах ребенка» // <http://www.un.org/ru>

³ Там же.

⁴ Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 г. № 345-III «О правах ребенка в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.02.2014 г.) // online.zakon.kz.

⁵ <http://ru.wikipedia.org/wiki>

⁶ Меркулова Н. Б. Детский труд. // http://knowledge.allbest.ru/law/2c0b65635b3ac78a4d53a89521216d27_1.html

⁷ Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 20 ноября 1989 г. № 44/25 «Конвенция о правах ребенка» // <http://www.un.org/ru>

⁸ Конвенция о запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда № 182. Принята на 87-й сессии Генеральной конференции Международной организации труда. Женева, 1 июня 1999 г. // <http://www.conventions.ru>

⁹ Там же.

-
- ¹⁰ Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 25 мая 2000 г. № 54/263 «Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка, касающийся участия детей в вооруженных конфликтах» // [http:// www.un.org/ru](http://www.un.org/ru)
- ¹¹ Конвенция № 138 МОТ «О минимальном возрасте для приема на работу» от 26 июня 1973 г. // <http://www.conventions.ru>

Түйін

Мақалада автор кәмелет жасқа толмаған жұмыскерлердің Қазақстан Республикасы заңнамасы бойынша құқықтық қорғалуын қарастырады. Кәмелет жасқа толмаған жұмыскерлермен еңбек келісімі шартын бұзу кезіндегі кепілдерін қамтамасыз ететін норма енгізуді ұсынады.

Resume

In this paper the author examines the legal protection of minors in the labor legislation of the Republic of Kazakhstan. Offers to introduce a rule regulating guarantees workers the age of eighteen years at the termination of the employment contract.

УДК 343.14

Акшулаков Р. Б., преподаватель кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ДОКАЗЫВАНИИ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ

Аннотация. В статье рассматривается порядок представления и использования результатов ОРД в доказывании по уголовным делам.

Ключевые слова: уголовный процесс, оперативно-розыскная деятельность, следственные мероприятия, оперативные мероприятия.

В статье 1 Конституции РК сказано, что в нашем обществе человеческая жизнь – высшая ценность. В Послании народу Казахстана от 17 января 2014 г. Президент РК Н. А. Назарбаев указал¹, что в Казахстане будет непрерывно развиваться гражданское общество, а также предусмотрено обеспечение прав граждан и соблюдение гарантий свободы личности в пределах уголовного судопроизводства.

Работа органов внутренних дел в РК долгое время была направлена не на то, чтобы предотвратить и пресечь покушения преступных элементов на жизнь человека, а на то, чтобы преступники обязательно понесли наказание за убийства, которые ими были совершены, а это не отвечает основным правовым принципам нашей страны.

На первом плане для правоохранительных органов стоит проблема пресечения подготовки убийств (в том числе заказных), а доказательство уголовных преступлений должно быть задачей второго плана. С целью выработки рекомендаций по совершенствованию расследования и раскрытия уже совершенных преступлений был проведен ряд исследований.

Розыскная деятельность оперативных работников неразрывно связана с уголовным процессом, в отрыве от него она не имеет смысла. В статье 130 Закона «Об оперативно-розыскной деятельности» от 15 сентября 1994 г. объясняется, в каких случаях итоги розыскной деятельности оперативных работников могут употребляться в оперативно-розыском и уголовном процессе. Разумеется, норма, которую мы рассматриваем, в основном устанавливает уголовно-процессуальные аспекты, определяющие, когда можно использовать итоги розыскной деятельности оперативников. В каких областях они могут применяться, указано в нормах Закона «Об оперативно-розыскной деятельности».

При решении вопроса о представлении итогов розыскной деятельности оперативных работников органам дознания следователю, прокурору или суду нужно действовать, согласно положениям УПК РК, регламентирующим основания, являющиеся достаточными для возбуждения уголовного дела, а также обстоятельства уголовного дела, которые необходимо доказать, виды доводов, улики, последо-

вательность их сбора и контроля. Согласно положениям уголовного процесса, итоги розыскной деятельности оперативных работников — это полученные в соответствии с Законом об ОРД сообщения о том, что готовится, осуществляется или уже совершилось преступление, а также о лицах, причастных к этому и скрывающихся от следствия или суда. Вместе с тем итоги розыскных мероприятий имеют и оперативно-розыскное значение, поэтому нужно иметь в виду и узкое, и широкое значение этого понятия.

Как правильно пользоваться розыскной деятельностью оперативных работников в уголовном процессе, указано в УПК РК, Законе об ОРД и Инструкции о порядке представления результатов оперативно-розыскной деятельности органу дознания, следователю, прокурору или в суд (далее — Инструкция)².

Итогами ОРД, используемыми при доказывании, надо считать как результат одного мероприятия, проведенного оперативниками, так и сумму результатов.

Статья 130 УПК РК рекомендует обязательно проверять итоги ОРД, согласно нормам, установленным законом для процессуальных доказательств, т. е. их необходимо оценивать на предмет относимости и допустимости. Эти нормы имеют свои специфические особенности.

Относимость — норма оценки содержания розыскной информации оперативников. Относимость итогов — взаимосвязь розыскных мероприятий оперативных работников с определенным уголовным делом.

Допустимость итогов ОРД характеризует их с процедурно-удостоверительной стороны и предусматривает следующее:

а) приобщение материалов оперативно-розыскной деятельности в качестве вещественных доказательств и документов только при наличии достоверных данных об их происхождении с соблюдением требований ст. ст. 53 и 100 УПК РК;

б) использование предметов и документов, полученных в ходе оперативно-розыскной деятельности, в качестве вещественных доказательств и документов в соответствии с правилами, предусмотренными ст. ст. 121 и 123 УПК РК.

Разъяснение достоверного характера данных, полученных в результате ОРД, указывает на общий характер информации результатов розыскной деятельности и уголовно-процессуальных доказательств. По сравнению с уголовно-процессуальными доказательствами итоги розыскных мероприятий оперативников с источниками информации соединены не так безоговорочно, в результате этого критерий нормативности (получение сведений в законе) в данном случае можно не применять³.

Впрочем, требование «надлежащего источника» к итогам ОРД тоже может применяться. Те, кто предоставляет сведения, должен получать оценку, которая дает возможность верно рассматривать правдивость полученной информации.

Дознавателю, следователю, прокурору или суду предъявляются итоги ОРД, которые: 1) могут быть обстоятельством и основанием для возбуждения уголовного дела; 2) можно использовать при подготовке и осуществлении действий следствия и суда; 3) можно использовать при доказывании по уголовным делам, согласно правилам УПК РК, регуливающим сбор, контроль и оценку доказательств.

Итак, в соответствии со ст. 130 УПК итогом следственных мероприятий оперативников является информация (добытая согласно Закону об ОРД) об особенностях преступления, которое подготавливается, совершается или уже совершено, а также о людях, к этому причастных и скрывающихся от органов дознания, следствия и суда.

При использовании итогов розыскных мероприятий оперативников в уголовном процессе следует руководствоваться Законом об ОРД и нормами ведомственных документов, а именно Инструкцией о порядке представления результатов ОРД следователю, прокурору или суду.

Уголовно-процессуальный кодекс дает возможность пользоваться информацией, добытой оперативниками в результате розыскных мероприятий, когда принимается решение о проведении следственных действий. Поводом для проведения любого следственного мероприятия (а также принятия постановления о его осуществлении) является сочетание фактов, указывающих на возможность достижения определенных целей, а также получения новой информации о фактах, важных для дела.

Определенные следственные мероприятия (к примеру, очная ставка) совершаются лишь на основе фактов (доказательств), содержащихся в уголовном деле. Основанием для выполнения некоторых следственных мероприятий может быть сочетание доказательств и фактов, взятых из розыскных мероприятий оперативников⁴.

Итоги ОРД из-за специфических особенностей не всегда имеют значение для судебного процесса и могут использоваться в нем. Обычно они предстают только как сведения, которые можно использовать в официальных следственных мероприятиях и представить как их результат.

Это связано с необходимостью соблюдения основных правил конспирации, в основном, с секретностью методов ОРД. Следует сказать, что фактические данные должны соответствовать реальной жизни и быть достоверными, но не все итоги розыскных мероприятий оперативников и не всегда можно считать достоверными, поэтому их нужно подвергать проверке с помощью других фактов и по их совокупности с определенной долей вероятности считать, что эти сведения объективны и правдивы.

Закон разрешает пользоваться итогами ОРД в подготовке и проведении как следственных, так и судебных действий. Это положение согласуется с другими нормами Закона об ОРД, которые предусматривают, что суд вынесет определение, дающее органу, проводящему розыскные мероприятия, поручение получить сведения, нужные для успешного рассмотрения уголовного дела. Но надо иметь в виду, что действующий УПК РК прямо не предусматривает процессуальных отношений суда с органами, которые проводят ОРД.

¹ Назарбаев Н. А. Казахстанский путь — 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее: Послание Президента Республики Казахстан — Лидера Нации народу Казахстана от 17 января 2014 г. // www.akorda.kz

² Концепция правовой политики на период с 2010 по 2020 гг. // Казахстанская правда. 2009. 27 авг.

³ Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права. — СПб., 2009.

⁴ Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики: Учеб. пос. — Волгоград, 2009.

Түйін

Мақалада қылмыстық істер бойынша дәлелдеуде ЖІҚ нәтижесін ұсыну және пайдалану тәртібі қарастырылады.

Resume

In the present article the author examines the questions on how to submit the results of the OSA in proving criminal cases, analyzes the provisions defining how to use the results of the OSA, indicates what and where they are applied.

ӘОЖ 343.972

С. Қ. Алтайбаев, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты;

Д. Т. Ахметов, жедел-іздістіру қызметі кафедрасының аға оқытушысы

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТЕРРОРИЗМ МЕН ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМ ЖОЛЫНДАҒЫ АДАМНЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТЫ

Аннотация. Мақалада мемлекет үшін қауіпі өте жоғары қылмыстардың бірі терроризм мен діни экстремизм жолына түскен адамның бейнесін криминологиялық талдауға арналған.

Түйін сөздер: қылмыс, қылмыстылық, экстремизм, радикализм, діни экстремизм, терроризм, фундаментализм, қоғам, қоғамдастық, мемлекет, кәмелетке толмағандар, құқықтық тәртіп, қылмыстық жауапкершілік, идеология, алдын алу.

Елімізде қауіпсіздік пен тұтастықты қамтамасыз етудің бірден-бір бағыты терроризмге қарсы тұру болмақ. Соған орай, мемлекет өзінің ұлттық қауіпсіздігін жаңа заманда сақтауда терроризм мен діни экстремизммен күрес жөніндегі барлық он үш халықаралық әмбебап конвенцияға қосылған.

Қазіргі таңда қазақстандық терроризм мен діни экстремизмге қатысты әрекеттерге 2006 жылы Қазақстан Республикасының Жоғары сотымен Қазақстан аумағында қауіптілігін ескере отырып,

терроризм мен діни экстремизмді насихаттайтын, мемлекеттің тұтастығы мен тұрақтылығына қол сұғатын діни ағымдар мен ұйымдар деп танылып, олардың қызметіне тыйым салынған.

Дегенмен, мемлекет терроризммен белсенді күрес жүргізіп жатқанымен жылдар өткен сайын Қазақстан аумағында терроризм мен экстремизм бағытындағы әрекеттер өршу үстінде. Оған Қазақстан Республикасы ІІМ Криминалды полиция комитетінің 2014 жылдың алғашқы үш айындағы қорытындысында жасалған ақпараттың сандық көрсеткіштері дәлел бола алады. Ақпаратта ТМД Шекара әскері қолбасшылары Кеңесінің материалдары негізінде дайындалған террористік және экстремистік топтар қозғалысының «Талибан», «Шығыс Түркістан ислам партиясы», «Джамаат Ансаруллак» және «Аль-Каида» сияқты ТМД елдерінің шығысында шекараның тұтастығына қауіп төндіру мүмкіндігін саралаған.

Ал, 2014 жылдың 2 айы ішінде Республика аймағында тіркелген террористік және экстремистік сипаттағы қылмыстар туралы Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есептер жөніндегі комитетінің мәліметтерінде аталған бағыттағы қылмыстардың барлық ақпараты берілген.

Мақалада терроризм мен экстремизмді үгіттеп, насихат жүргізген адамдарға криминологиялық тұрғыдан баға бергенде, олардың жеке басының ерекшеліктері жөнінде сөз болмақ. Мысалы, 2014 жылдың 2 айында тіркелген 31 қылмыстың 60 пайызы терроризм мен экстремизмге шақырған, басқа адамдарды тартқан, үгіт-насихат жүргізген қылмыстар қатарына жатады. Олардың тұрғылықты жерлері Жезқазған, Ақтау өңірлері, Атырау облысы, Орал қаласы, Алматы облысы мен Алматының өзін қамтыған. Қылмыскерлердің жас шамалары 1984-1991 жылдары туылғандар.

2013 жылдың 27 қарашасында Саяси шешімдер институтына «2011-2012 жылдарындағы Қазақстандағы терроризм» атты ИА REGNUM Шығыс бюросының ұсынған баяндамасында «Халифат солдатты» ұйымдары мүшелерінің жас ерекшеліктеріне назар аударған. Ондағылардың жастары 23-25 жастағы азаматтар болған.

Бұдан шығатын қорытынды, терроризм мен экстремизм жолында жүргендердің орта жас шамасы 23 пен 27. Демек, ақыл-ойы қалыптасу үстіндегілер деп болжаймыз, ал адамның қалыптасу мен дамуынан кейін кемеліне 30-40 жасына жеткенде өз бетінше шешім қабылдау дәрежесіне жетіп, қауіптілігі жоғарлай түседі.

Діни білім деңгейлері мен діни сауаттылықтарына келсек, жалпы қазақстандық діни сауаттылық кенже қалған, оның өзінің тарихи жолы бар. Сондықтан арнаулы діни білімдері бар адамдар саны жеткіліксіз, кейінгі толқынның шеттен діни білім алуларының өзі бұрмаланып, қауіптілігімен ерекшеленген. Діни ұйымдардағы, мешіттердегі қызметкерлердің ішінара діни сауаттылығы, арнайы терең білімнің болмауы немесе шала сауатты болғандықтан таза діннің ақ-қарасын ажыратып, қажетінше насихаттауға қауқарсыз (арабша оқу білмегендіктерінен діни білімдерін ауызекі есту, аудармадан (ол бұрмалануы да мүмкін), уағыздан ғана сауаттана алуы).

Білім деңгейлері шартты түрде жоғары, орта, орта арнаулы деп жіктелгенде терроризм мен діни экстремизм үшін жауапқа тартылғандардың ішінде жоғары білімділер аз кездеседі. Бұлардың өмірлік көзқарастары қалыптасқан. Негізгі бөлігін орта және орта арнаулы білімі барлар құрайды. Бірақ, білім деңгейлеріне қарап бір жақты ұстанымда болу да дұрыс болмайды.

Отбасылық тұрғысынан саралағанда, көбін өмір жолдарында қандай да бір кемшіліктер болғандығын табуға болады. Соған қоса толық, тұрақты отбасынан шыққан адамдар да жоқ емес. Өмір жолында тәрбие, үлгі-өнеге жағынан кемшіліктерді басынан өткерген, рухани жұтандық, рухани толыспаған, рухани тәрбие алуда бұрмаланған адамдар көзқарасын тез өзгертетіндігі, тұрақсыздығы, құндылықтардың бағасын басқаша түсінуі, ерік-жігердің осал болуынан шатасу жолына түсуі деп бағалауға болады.

Ең басты себептердің бірі ретінде қоғамдағы әр адамның өзінің қарапайым қажеттіліктерін өтеудегі қиындық мәселесінен туындамақ. Оларды саяси, құқықтық, әлеуметтік деп жіктесек, әрқайсысының әр адам үшін мәні зор болмаса да алуан түрлі. Біздің қоғамдағы басымы әлеуметтік болса, кейінгілерге құқықтық пен саясиды жатқызуға болады. Әдеттегі қиындықтар, кедергілер, әділетсіздіктер салдарынан қоғамдық қайшылықтардың пайда болуына, тепе-теңдіктің бұзылуына, билік өкіліне деген сенімсіздік, араздық деңгейіне дейін алып келетіні белгілі.

Жоғарыда аталған баяндамада Қазақстандағы терроризм мен діни экстремизмнің өсуі себептерін бірнеше бағытта қарастырған. Онда діни себептерді жаппай исламды насихаттауда вахабизмнің өршуіне жол ашылуда халықтың діни сауатсыздығын ұтымды пайдалануда деп жазады. Үгіт-насихатты қазақ ұлтының орыстанған бөлігіне орыс тілінде вахабизмді еркін жеткізе алулары.

Қазақстандық дін өкілдерінің діни ағымдардың ара жігін тани білмеулері де себеп болуда (ұғынбауы немесе қорқулары).

Әлеуметтік себептерге білім беру сапасының төмендеуі, жоғары білім алып шыққан (ақылы білім алуда міндетсіну) студенттің қоғамдағы орнының нақты анықталмауы, қажетсіз мамандық иесі болу, теріс үгіт-насихатқа қарсы тұра білу «қаруының», деңгейінің төмендігі, сыни ойлау қабілетсіздігі, ұрпақтар сабақтастығының үзілуі, тәрбие беретін мықты әлеуметтік институттардың (отбасы, мектеп, ЖОО, әскер, ұжым) рөлінің төмендеуі, құнсыздануы, болса да заманға сай болмау. Қатаң талап, сұраныс, міндеттеудің әлсіреуі, әркімнің «өзім білемін» басымдығы мемлекет алдындағы парызын төмендетуі немесе жоққа шығаруы, адамның қоғамда өзін керексіз сезінуі, діни ағымдарға тартудағы туыстық бағыныштылық институтының басымдығы.

Экономикалық себептерге жұмыссыздық, төменгі жалақы, қымбатшылық, қаржылық сауатсыздық, білім алудағы қымбатшылық, кейін оның ақталмауы, сыбайлас жемқорлық, таныс-тамырлық, әлеуметтік жағынан төмен адамдардың кедейленуі, әлі де әділетсіз «жабайы» нарықтық қоғамның талаптарына төтеп бере алмауы, құрбаны болуы.

Саяси себептерге құқықтық кеңістіктегі тұрғындар мен биліктің арасындағы алшақтық. Халықтың мүддесін күйіттейтін саяси ұйымдардың жоқтығы. Адамдардың әділдік үшін билік өкілдерінен емес басқадан қорған іздеуі.

Қазақстандық терроризмнің әлеуметтік-психологиялық бейнесін келесідей сипаттауға болады. Терроризм мен діни экстремизм үшін ұсталғандардың өмір деректеріне назар аударғанда жас ерекшеліктері 21-39 жастағы азаматтар болған. Оның басым бөлігі 21-29 жастағылар. Орта жастары 27,9 жасты құрайды.

Айналысатын кәсіптеріне тоқталғанда жұмыссыздармен қоса мемлекеттік қызмет атқарушылар, лауазымды тұлға, жеке кәсіпкерлер де кездеседі.

Соттылығы бар, қылмысты қайталап жасағандар арасында алғашқы 2008 жылдарға дейін бұрын сотталғандар жоқ, кейінгі 2011 жылдан бері сотталғандар саны арта түседі. Себебін жастардың бұрын сотталмағандығымен, сотталғандардың әлі жазадан босай қоймағандығымен және жаза өтеу мекемелерінде де діни экстремизм мен терроризм бағытын ұстанушылардың кірігуімен түсіндіруге болады.

Үгіт-насихат жүргізу белсенділіктері тұрғындар жиі шоғырланған қалалық жерлерде көбіне ғаламтордың көмегімен жүзеге асса, ауылдық аймақтарда үгіт-насихат жеке, топпен ауызша, көзбе-көз жүргізіледі. Әлеуметтік шағын топтар (отбасылық-туыстық, мүдделес-достық, жолдастық, бірге оқу, ұжымдық) арасында насихат жүргізу қолға алынған.

Жалпы психологиялық сипаттамаларына келгенде кейінгі қолға алынған терроризм мен діни экстремизмге қарсы күрестің нәтижесінде ерекше көзге түсетін сыртқы келбеттерін өзгерткен (сақал, мұрт қоймайды, киім үлгісін де өзгерткен). Әрекеттері жасырынға көшкен. Дегенмен де, өздеріне тән ерекшеліктері келесідей: жеке басының түпкілікті өзгергені – ұстанымына байланысты болып тұр. Әдетте, олардың бойында агрессия пайда болады. Ортақ мүддеге ұмтылу белсенділігі артады. Барлығын өздерінің қас жауы деп қабылдау ұстанымы. Шектен шыққан фанатизм. Ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық сал-дәстүрлерді жоққа шығару. Топтық мүдделеріне соқыр сеніммен қарау. Қоғамнан жатсыну. Өш алуда, кек алуда, әділеттілікті орнатуда бұрмалаушылық. Жеке басының тарихи деректерінде балалық шағында ақау болған.

Криминологиялық тұрғыдан жеке басына тоқталғанда, көп жағдайда ұсақ қылмыстарды кездейсоқ жасағандар. Қорытындылардың мәліметтерінде (78 пайызы) қоғамнан оқшауланғандар, мәдени және әлеуметтік тамырларынан ажырағандар, отбасы мен жолдастарынан бөлініп кеткендер. 155 адамның 154-і терроризм мен діни экстремизм жолына түскенге дейін дінсіз болған.

Айналысатын кәсібі, мамандығы жұмысына сәйкеспейді. Аталған жолға түсудің себептері келесідей негізделеді – бұрынғы жолдастық, таныстар ортасы, достарының топтасуы, туыстық байланыстары, ағайындары, отбасылық-тұрмыстық жұбайының әсері (бағыныштылық), бірге оқитындар, жастардың жаппай дінге тартылуына орай діни орындарда жаңа таныстар табуы, мешіттердегі (Қазақстанда 2408 суниттік мешіттер бар) исламды үгіттеу өспесе кемімеуі — вахабизмнің таралуына әсер етуде, жазасын өтеу мекемелеріндегі сотталғандардың тез үгітке көнуі (өзіндік себептері жетерлік), төмен әлеуметтік деңгейдегі адамдар, компьютерді еркін меңгерген космополиттер (тілі, діні, ділі өзгергендер немесе өзінікі жоқ), рухани жұтаң адамдардың көбеюі.

Қызығушылықтары дерлік діни бағытына қарай бұрмаланып, басқа бағыттары шектелген, мүмкін спорт, қаруға деген қызығушылықтары бар. Жастар ортаға кіргеннен кейін өздерінің бұрынғы

«ермектерінен» (домбыра шерту) бас тартады. Табыс көздері төмен немесе мүлдем жоқ. Бір-біріне көмектесе отырып күн көреді, материалдық қамтылу деңгейлері төмен. Криминалды әрекеттермен жиі айналысып, бірінің арқасынан бірі күн көреді. Араласу ортасы қазақ қауымына тән емес, шектеулі, әлеуметтік желінің өзінде көп емес. Бұрынғы байланыстарын үзіп, жалғыздыққа (діни сенімнің әсері) ұмтылуы басым.

Әлеуметтік топтардың қатарын бұрын сотталғандар, қалаға келген маргиналдар, мектеп бітіріп жұмыссыз қалғандар, өміріне риза еместер, билік органдарынан өзі немесе туыстарының бірі зәбір көргендер, Өзбекстан мен Тәжікстаннан келген келімсектер құрайды.

Резюме

В статье дается криминологический анализ особенностей формирования личности преступников, совершающих преступления, связанные с терроризмом и религиозным экстремизмом.

Resume

The criminalistic analysis and peculiarities of personal forming of criminals committed terroristic crimes and crimes connected with religious extremism is given in the article.

ӘОЖ 343.1

Қ. Н. Әбуғалиев, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының Ғылыми-зерттеу институтының ішкі істер органдарының қызметін реттейтін заңнаманы зерттеу және мониторингтеу мәселелері бойынша орталығының аға ғылыми қызметкері, филология ғылымдарының кандидаты

НОРМАТИВТІК ҚҰҚЫҚТЫҚ АКТІЛЕР МОНИТОРИНГІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ

Аннотация. Мақалада мониторинг жүйесінің құқықтық реттелу мәселесіне тоқталған және Қазақстанда мониторинг жүргізу жүйесінің бірқатар проблемалық мәселелері де қозғалады.

Түйін сөздер: заң шығару, құқық нормалары, нормативтік келісімшарттар жасау, халықаралық принциптер, мемлекеттік органдар.

Заңнаманы реттеу жүйесіндегі аса маңызды түйіндердің бірі бақылау болып табылады, ол тармақталған және алуан түрлі сипатқа ие болады. Қазіргі ғылым мен техниканың дербес дамыған кезеңінде мониторинг сөзін жиі кездестіруге болады. Алайда бұл терминнің кең ұғымы мен қолданысына көпшілік терең бара бермейді, үстірт қарап, өздігінше жеңіл қорытынды жасайды. Алдағы әңгіме – заңнама, соның ішінде құқықтық мониторингтің сипаты жайында болмақ.

Заң ғылымында бір кездері «заң шығару дегеніміз нормативтік актілерді дайындап, шығаруға бағытталған қызмет» деген пікірлер орын алды¹.

Алайда мұнда құқықтық шығармашылықтың бір ғана тәсілі, яғни нормативтік құқықтық актілерді дайындау және оларды қабылдау туралы ғана айтылғандықтан, аталмыш анықтаманы толық емес деп санауға болады. Біздің пікірімізше, бұл анықтамада заң шығарудың мақсаты ғана айтылып, нормативтік акті, яғни мазмұндық аспектілер назардан тыс қалғаны көңілге күдік ұялатады. Сондай-ақ қарастырылып отырған анықтаманы роман-германдық құқық семьясында ғана қолдануға келеді. Ағылшын-саксондық және дәстүрлі-діни құқықтық жүйелер, сол сияқты осыған қатысты соттық прецедент және салт-дәстүрлерді санкциялау сияқты заң шығару тәсілдері назардан шет қалады. Сонымен қатар құқық нормалары нормативтік келісімшарттар жасау (халықаралық немесе ішкі), яғни норма шығарудың екі немесе одан көп субъектілерімен келісімге отыру нәтижесінде ғана қабылдануы мүмкін.

Жоғарыда айтылғандардан, норма шығару — бұл құқық нормаларын құруға, толықтыруға және алып тастауға бағытталған мемлекеттік немесе басқа билік қызметінің белгілі бір нысаны екенін ұғынуға болады. Дегенмен де, біздегі норма шығарудың басты қызметі нормативтік актілерді құру болып табылады. Қолданыстағы актілерді алып тастау, өзгерту сияқты басқа қызметтер ережеде көрсетілгендей көмекші сипатты иеленеді.

Норма шығару процесі екі үлкен кезеңнен тұрады. Бірінші кезең – жоба алдындағы кезең де, екінші кезең нормативтік актіні дайындау және оны қабылдау процесінің өзі болады.

Норма шығарудағы жоба алдындағы кезеңнің алғашқы сатысын мониторинг термині деп атауға болады. Демек, норма шығару процесінің өзекті мәселесі ретінде құқықтық мониторинг процесін түсіну болып табылады. Заңнамаға мониторинг жүргізу дегеніміз — заңнаманың жағдайын талдау және дамуына болжам жасау бойынша мемлекеттік билік органдарының жүйелі қызметі болып табылады.

Заңнама мониторингі мемлекеттік бақылауды жүзеге асыру әдісі бола отырып, заң күшінің тиімсіз салдарларын, заң бұзушылықты, оларды жоюдың мейлінше тиімді тәсілдерін анықтау, сонымен қатар заң бұзушыға әсер ету шараларын қолдану бойынша ұсыныстар қалыптастыру жолдарымен заңдылық пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз етеді².

Заңнама мониторингінің объектілері төмендегідей болып табылады:

- 1) заң;
- 2) осы заңды орындауда қабылданған заң және құқықтық актілер (құқықтық кешен);
- 3) заң жобасы;

Бүгінгі таңда көптеген мәселелер заң шығару процесін құқықтық реттеумен байланысты екені заңгер-ғалымдарға құпия емес. Ал, біздің пікірімізше, мәселелердің алды мониторингі жүзеге асыру сатысынан басталады. Бұл жерде «кім оны жүргізу керек?», «қандай әдістер қолдану керек?», «қай құрылымдар ақпаратты қандай нысанда беруі керек?» деген сияқты сұрақтардың туындауы орынды. Аталған мәселелер нормативтік актілер жобаларын дайындаушы ғалымдар үшін мейлінше күрделі, шешімі қиын деуге болады. Өйткені олар қажетті ақпараттарды әртүрлі мемлекеттік билік органдарынан алғандықтан, осы проблема туындайды. Сол себепті де норма шығару мәселесі құқықтық реттеуді қажет етеді.

Қазақстандағы мониторинг жүргізу жүйесі де аталған проблемалық мәселелерден тыс қалмай, көптеген жағдайларда кемшін тұстары әлі де жетілдіруді талап етеді. Атап айтсақ, құқықтық мониторингі жүзеге асыру заң күшіндегі нормативтік құқықтық актілерге қатысты ғана жүргізіледі де, мұндағы қайшылықтарды айтпағанда, басқа да кемшіліктер, нормалардың қайталануы, құқықтық реттеудің артық кеткен жерлері, кемшін тұстары сияқты мәселелер көлеңкеде қалып жатады. Мониторингтің қазіргі қолданыстағы жүйесінде жекелеген теріс тенденциялар бой көтеруде. Ғылыми-зерттеу мекемелері, азаматтық қоғам мен мемлекеттік органдар пікірлерінің өзара тоғыспауы заңнаманы жетілдіру процесін тежеуде. Мұндай қалыптасқан жағдай бұл қызмет түрінің жаңартылып жаңғыруын және оны жүргізу сапасын жетілдіру мемлекет дамуының заманауи құқықтық, әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайларымен қанығуын және шетел мемлекеттерінің озық тәжірибелерімен қамтамасыз етілуін қажетсінеді.

¹ Горшенев В. М. Құқықтық реттеуге қоғамдық ұйымдардың қатысуы. — М., 1963. — 40-б.

² См.: Мониторинг законодательства и правоприменительной практики в субъектах Российской Федерации: Мат-лы междунаро. науч.-практ. семинара. — М., 2006. — С. 17.

Резюме

В статье рассматриваются проблемы правового регулирования системы мониторинга и акцентируется внимание на вопросах проведения правового мониторинга в Казахстане.

Resume

In this article the author examines the problems of legal regulation of the monitoring system. The paper also focuses on the issues of legal monitoring in Kazakhstan.

Қ. Н. Әбуғалиев, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының Ғылыми-зерттеу институтының ІІО қызметін реттейтін заңнаманы зерттеу және мониторингтеу мәселелері бойынша орталықтың аға қызметкері, филология ғылымдарының кандидаты;

Е. С. Алиев, Ғылыми-зерттеу институтының қылмыстарды тергеу мәселелерін зерттеу бойынша орталықтың қызметкері

ТАҒЫ ДА ТЕРРОРИЗМ ХАҚЫНДА

Аннотация. Мақала авторлары Қазақстанда экстремистік көріністердің себептерін қарастырады, республикадағы экстремистік қызметке қарсы әрекеттің негізгі бағыттарын қозғаған.

Түйін сөздер: адам құқықтары, терроризм, лаңкестік, экстремизм, Шанхай Ынтымақтастық ұйымы, теракті.

Жалпы Қазақстанда террористік және экстремистік іс-әрекеттерді анықтау және оның жолын кесу үшін заңнамалық және ұйымдастырушылық негіздерді жасау және жетілдіру жөнінде айтарлықтай жұмыстар атқарылып келеді. Алғаш 1999 жылғы шілдеде республикада терроризмге қарсы күрестің құқықтық және ұйымдастырушылық негіздерін, мемлекеттік органдардың және барлық меншіктік формаларындағы ұйымдардың қызмет тәртібін, сондай-ақ терроризмге қарсы күресті жүзеге асырумен байланысты азаматтардың құқықтарын, міндеттері мен кепілдіктерін айқындайтын «Терроризмге қарсы күрес туралы» заң қабылданды¹. Ал, 2003 жылғы желтоқсанда Президенттің жарлығымен терроризмнің және діни экстремизмнің көріністерімен күресте барлық қауіпсіздік қорғау құрылымдарының неғұрлым тиімді жұмыс істеуі үшін Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Терроризмге қарсы күрес орталығы құрылды және оған барлық арнайы құрылымдардың, құқық қорғау органдарының және өзге де ведомстволардың қызметін үйлестіру жүктелді. Сондықтан да елімізде мұндай кеңестің өткізілуі заңды да. БҰҰ мен Шанхай ынтымақтастық ұйымының ұйытқы болуымен өткен кеңесте Орталық Азиядағы террористік және экстремистік іс-әрекеттерге, сондай-ақ есірткі тасымалы мен ұйымдасқан қылмыстық топтарға қарсы бірлесе күресу мәселелері сөз болды. Аталмыш халықаралық ұйымдармен тізе қоса отырып, Қазақстан жағы белсенді әрекеттерімен соңғы уақыттарда Орта Азия жеріндегі көрініс тауып жатқан түрлі лаңкестік әрекеттер мен қылмыстық топтарға тосқауыл қоюдың жолдарын қарастыруда. Бұған Қазақстанның Біріккен ұлттар ұйымымен тығыз ынтымақтастық байланыстары оң жол ашып отыр.

Әлемдік қауымдастықты алаңдатып отырған Лаңкестікке қарсы жаһандық стратегиясын БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы 2006 жылы мақұлдаған болатын. Аталған кеңес жұмысы осы стратегия ауқымында өрбіді. Кеңес жұмысында ауқымды баяндама жасаған БҰҰ Бас хатшысының арнайы өкілі Мирослав Енча аймақтағы белең алып бара жатқан лаңкестікпен күреске қарсы бағытталып отырған шараларға кеңінен тоқталып өтті. Кезегімен сөз алған сарапшылардың барлығы да БҰҰ Бас Ассамблеясының терроризмге тосқауыл қоюға бағытталған әрекеттеріне сай пікірлерін ортаға салды.

Сонымен қатар, соңғы кезде аймақта белсенді әрекетке көше бастаған трансұлттық ұйымдасқан қылмыстық топтардың әрекеттерінің алдын алудың жолдарын қарастырды. Мәселен, биыл Ауғанстаннан халықаралық терроризмге қарсы коалиция әскері шығарылады. Осыған орай бұл аймақтағы тұрақсыздық, жанжал, тіпті, шиеленісе түсуі мүмкін. Сарапшылар «Ауғанстанның солтүстігіндегі содырлардың базасы Орталық Азияға қарай жылжып келеді. Сондықтан, олармен күресті күшейту керек» деген байламдар жасады. Жан-жақты пікір алмасылып, нақты жағдайлар айқындалғаннан кейін БҰҰ мен ШЫҰ қатысушы мемлекеттердің өкілдері терроризмге қарсы бірлесіп күресудің жаңа жоспарларын жасады². 2011 жылдың 15 маусымында Астанада Шанхай ынтымақтастық ұйымының он жылдығына арналған мерейтойлық саммит өтті. ШЫҰ мүше-мемлекеттер ұйымның он жылдық қызметінің қорытындысын шығарды және бұл ұйымның болашақтағы даму мәселелерін талқылады. ШЫҰ-на мүше-мемлекеттер саммит қорытындысы бойынша «Астана декларациясын» қабылдады. Астана декларациясында, «ұйымның басым

бағыттары алдағы уақытта қауіпсіздік, экономика және халықтың әл-ауқатын жақсарту саласындағы ынтымақтастық болып қалатындығы тағы да қуатталды. Сонымен қатар «Астана декларациясында» «өткен жылдардағы ұйым қызметіндегі жетістіктерді негізге ала отырып, мүше-мемлекеттер өзара келісім, өзара тиімділікке қол жеткізу, тең құқылықпен, өзара кеңесу, көп салалы мәдениеттерді құрметтеу, бірлесе отырып дамуға ұмтылу, ШЫҰ құжаттарының негізгі мақсаттары мен қағидаларын өзара ақылдасып іске асыру саласындағы ынтымақтастықты әрі қарай нығайтуға ниетті» екендігі атап өтілді. Айта кетерлік жайт Қазақстанның ШЫҰ-на төрағалығы уақытында осы ұйым аясында 110 іс-шара өткізіліп, маңызды құжаттар даярланды. Атап айтқанда, есірткі мен қарудың заңсыз айналымына, трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа, заңсыз көші-қонға қарсы күрес, сонымен қатар қорғаныс, төтенше жағдайлардың зардаптарын жою мен оларды болдырмау және халықаралық ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бағытындағы барлық ұстанымдар келісілді. Бұның барлығын ЕҚЫҰ-дағы өзінің төрағалығын нәтижелі қорытындылаған Қазақстан Республикасының ШЫҰ-на төрағалық етуіндегі кезекті дипломатиялық жеңісі деп бағалауға болады³.

Егер бүгінгі террористік белсенділік жоспарлы сипатта болатындығы туралы сарапшылардың тұжырымы дұрыс болса, онда террористік қауіп-қатердің артуына жол бермеу мақсатында арнайы кешенді іс-шаралар қолдану қажет. Террористік қауіп-қатерлердің алдын алу түрлері мен әдістерін жетілдіру қажет. Бұған дейін терроризм қаупі болуы ықтимал құбылыс ретінде қарастырылып келсе, ал бүгінде арнаулы қызметтерге шынайы жағдайда терроризммен күресте практикалық тәжірибесі мен дағдыларын шыңдау қажет. Стратегиялық инфрақұрылым объектілерін (мұнай-газ құбырлары, су-жылумен қамту кәсіпорындарын), сондай-ақ мемлекеттік маңызы бар басқа да нысандарды ғана қорғауға ерекше ден қоймай, сонымен қатар терроризмнің салдарынан болған төтенше жағдайларда тұрғындарды да қорғауға бағытталған шараларды да қатар күшейту. Мәселен жер сілкінісі секілді апат кезіндегідей, азаматтардың өздері де, тиісті қызметтер де дағдарысты жағдайда қалай әрекет ету керектігін білуі тиіс. Уақытылы және білікті түсіндіру жұмыстарын жүргізу бойынша жүйені ретке келтіруге ерекше назар аудару қажет. Себебі, объективті, уақытылы және теңгерімді ақпарат беру түрлі деңгейдегі қауесеттердің орын алуына және басқа да арандатушылыққа жол бермеуге мүмкіндік береді. Бірақ, ең бастысы терроризм қаупі тек мемлекеттің жазалаушы қызметінің күшеюіне немесе арнаулы қызметтерді нығайтуға ғана негізделмей, ал бірінші кезекте, терроризмнің таралуына ықпал ететін алғышарттар мен себептерді жоюға бағытталуы қажет. Бүгінде сарапшылар арасында терроризмнің пайда болуына қатысты ортақ пікір жоқ. Біреулері әлеуметтік-экономикалық мәселелердің (кедейшілік, жокшылық, қоғамның маргиналдануы) ушығуы себепші деп есептейді. Өзгелері – негізін саяси режимнің (қоғамның ашық/жабық дәрежесі, білім деңгейі, құқық және еркіндік деңгейі) ерекшелігінен көреді. Үшіншілері – терроризмнің негізінде әлеуметтік мәдени өзгеріс (белгілі бір құндылықтар мен адамгершілік нормаларының құнсыздануы) жатыр деп есептейді.

Алайда қандайда бір басқа құбылыс секілді терроризмнің де пайда болуына себептердің кешені мен күрделі шиеленіскен мотивтер әсер ететінін түсіну қажет. Ал Қазақстан жағдайында терроризм қауіп-қатерінің күшеюіне ықпал ететін үш негізгі факторды бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, әлеуметтік депрессия факторы, әлеуметтік мобильділік каналдарының және лифтілерінің жоқ болуы. Қоғамның маргиналдануы, сонымен қатар байлар мен кедейлер арасындағы алшақтық шарықтау шегіне жеткенде әлеуметтік қарсылықтар туындайды, олардың бір түрі лаңкестер болуы мүмкін. Екіншіден, идеологиялық саладағы мемлекеттік саясат тиімділігінің төмендігі, соның ішінде діни және этносаралық салада, тіл және дін саясатын жүргізудегі формализм. Діни істер бойынша арнайы агенттіктің де құрылуы осы салада жүйелі іс-әрекеттердің қажеттілігін биліктің де мойындап отырғанын көрсетсе керек. Үшіншіден, терроризм жағдайына шекаралас мемлекеттердегі «шиеленістік ошақтарының» болуы үлкен ықпал етеді. Біздің жағдайда Орталық Азияда тұрақсыздықтың сақталуы аймақтық қауіпсіздіктің негізгі бір факторы⁴. Мысалы, Қырғызстандағы саяси дағдарыстың ушығуы және Тәжікстанда орын алған қарулы қақтығыстар. Осыған байланысты Тәжікстанда, Қырғызстанда және Өзбекстанда түрлі сипаттағы экстремистік және террористік ұйымдардың жандануы.

Жыл сайын терроризм индексын жариялап отыратын «Maple Croft» британ компаниясының мәліметтері бойынша Гренландия мен Антарктиданы есепке алмағанда, әлемде терроризм қаупі төніп тұрмаған аймақ жоқ. Осындай жіктеу бойынша Қазақстан терроризм қаупі төмен елдер қатарына жатады және көптеген еуропалық елдермен бір деңгейде орналасқан. Ал Ұлыбритания, Франция, Испания және АҚШ секілді елдерде қауіп-қатер деңгейі айтарлықтай жоғары. Сондықтан, терроризм

– ортақ қауіп-қатер. Сонымен бірге терроризм қауіпін дұрыс бағаламай, оны елемей және жекелей алынған елде қауіптің өзін жоққа шығаруға болмайды. Бірақ терроризмді асыра бағалауға да болмайды, қоғамда дүрбелең салып және үрей мен қорқыныш ұялатып, қоғамдық резонанс әсерін күшейту арқылы террористерге қолдау көрсетуге болмайды, себебі кез келген лаңкестік ең алдымен, кең ақпараттық әсерге есептелген. Осындай теңгерімді ұстап тұру қауіпсіздікті қамтамасыз етудің тиімді жүйесін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бірақ, ең бастысы — терроризм, экстремизм сияқты қауіп-қатерге төтеп беріп, тиімді қарсы тұрудың ең басты шарты: ол қоғам мен биліктің өзара келісімі, ұлттық бірлік⁵. Осы зұлымдықпен ондаған жылдар бойы күресіп келе жатқан басқа елдердің тәжірибесін зерттеп қарасак, бірден байқайтынымыз – бірлігін шайқалтып, бірнеше себептермен іштей бөлініп, жіктеліп отырған қоғам, ел, мемлекет ғана осы қауіптің құрбанына айналуы ықтимал. Сондықтан, осы да, басқа да қазіргі заманның сынақтары мен қатерлеріне қарсы тұру үшін – ең алдымен, қоғамның жіктелуіне, бөлінуіне жол бермеу керек.

- 1 Қазақстан Республикасының «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» Заңы. 13 шілде 1999. // online.zakon.kz
- 2 Қазақстанның терроризмге қарсы жүйесі: дөңгелек үстел баяндамаларының жинағы 17 қараша 2011 ж.
- 3 Мырзабеков М. Қазақстан терроризмге қарсы күресте. 22 шілде 2011 ж. // Abai. kz
- 4 Қазақстан Республикасының «Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің қылмыстық кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимылы туралы шартты ратификациялау туралы» Заңы. 29 наурыз 2011. // online. zakon. kz
- 5 Қазақстан Республикасының «Ядролық терроризм актілерімен күрес туралы халықаралық конвенцияны ратификациялау туралы» Заңы. 14 мамыр 2008. // online. zakon. kz

Резюме

Авторы рассматривают причины экстремистских проявлений в Казахстане, основные направления противодействия экстремистской деятельности в республике.

Resume

The present article is devoted to an actual problem of our society – to counteraction to terrorism. Authors of article reflected the main directions to counteraction of extremist activity in the republic. The important reasons of extremist manifestations in Kazakhstan are specified.

УДК 343.102

Балтабаев Т. Н., преподаватель кафедры предварительного расследования преступлений Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

РАССЛЕДОВАНИЕ ДЕЛ В ПОРЯДКЕ УПРОЩЕННОГО ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Аннотация. В настоящее время институт УДП занимает достойное место в казахстанском уголовном процессе. Практика его применения доказывает, что эта форма наиболее эффективно и достаточно оперативно претворяет в жизнь принцип неотвратимости наказания за совершенное преступление, максимально приближает момент наказания за него.

Ключевые слова: упрощенное досудебное производство, досудебная стадия, расследование уголовных дел, нарушение законности, уголовно-процессуальный закон, следователь, дознаватель, прокурор, суд.

В соответствии со ст. 1 Конституции РК Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы. Правовая реформа, проводимая государством, направлена на совершенствование законодательства и способствует усилению гарантий соблюдения прав и законных интересов граждан, в частности, в сфере уголовного судопроизводства.

Президент страны Н. А. Назарбаев определил основные направления правовой реформы в развитии государственности в ежегодном Послании народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее», одно из них – совершенствование работы

венных институтов. Президент отметил, что «равенство перед законом должно стать реальной основой правопорядка. Судебная система должна стать на практике прозрачной и доступной, просто и быстро решать все споры. Надо поднять качество работы всей правоохранительной системы. Люди в погонах, наделенные большими полномочиями, должны отличаться безупречным поведением и соким профессионализмом»¹.

В Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 г. определен приоритет развития уголовно-процессуального права — дальнейшая последовательная реализация основополагающих принципов уголовного судопроизводства, направленных на защиту прав и свобод человека².

Главой государства подписан Закон «О внесении изменений и дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан по вопросам производства предварительного следствия и дознания в упрощенном порядке» от 3 декабря 2009 г.³ Уголовно-процессуальный кодекс дополнен гл. 23-1 «Упрощенное досудебное производство», а некоторые его статьи, в связи с введением новой процессуальной формы досудебной деятельности, подвергнуты изменениям. В уголовно-процессуальном законодательстве предусмотрены три процессуальные формы досудебной деятельности: упрощенное досудебное производство, дознание и предварительное следствие.

Упрощенная форма позволяет в полной мере реализовать задачи уголовного процесса по быстрому и полному раскрытию преступлений, изобличению и привлечению к уголовной ответственности виновных лиц.

Совершенствование досудебной стадии уголовного судопроизводства путем процессуальной экономии (сокращения объема и сроков досудебной подготовки) ускоряет движение уголовных дел к судебным стадиям процесса; минимизирует уровень нарушений прав и законных интересов обвиняемого и потерпевшего, в том числе и права потерпевшего на полное возмещение причиненного материального ущерба; обеспечивает соблюдение установленных законодательством сроков рассмотрения заявлений граждан и расследования уголовных дел; повышает эффективность механизма регистрации и учета заявлений и сообщений о преступлениях.

Оперативность УДП повышена, в том числе и посредством введения поощрительных норм в отношении обвиняемых, сотрудничающих с органами уголовного преследования. Речь идет о поощрительных нормах, стимулирующих правомерное поведение лиц, совершивших преступление, которые обеспечены путем смягчения наказания, т. е. заключение так называемых сделок о признании, когда обвинитель освобождается от бремени доказывания, а обвиняемый получает значительно более мягкое наказание.

Для обвиняемых, признающих свою вину и сотрудничающих с органами расследования, по делам, где применен упрощенный порядок досудебного производства, срок или размер наказания за совершенное преступление не могут превышать половины максимального срока или размера наиболее строгого вида наказания, предусмотренного соответствующей статьей Особенной части Уголовного кодекса РК.

Вместе с тем проведение УДП — это право, а не обязанность органа дознания, дознавателя и следователя. И реализация этого права зависит от ряда обстоятельств уголовно-правового и уголовно-процессуального характера, которые указаны в нормах гл. 23-1 УПК РК.

УДП осуществляется по делам о преступлениях небольшой и средней тяжести, а также тяжких преступлениях в случаях, если собранными доказательствами установлены факт преступления и совершившее его лицо, которое признает свою вину, не оспаривает доказательства, характер и размер причиненного вреда.

Наряду с этим закон определил перечень категорий и случаев, когда применение УДП невозможно, в частности: в отношении совокупности преступлений, когда хотя бы одно из них является особо тяжким; в отношении несовершеннолетних и лиц, которые в силу физических или психических недостатков не могут сами осуществлять свое право на защиту; в отношении лиц, не владеющих языком, на котором ведется судопроизводство; в отношении лиц, обладающих привилегиями и иммунитетом от уголовного преследования; в случае непризнания своей вины хотя бы одним из соучастников; при невозможности в установленный десятидневный срок обеспечить всесторонность и полноту исследования всех обстоятельств дела; при необходимости задержания подозреваемого на основании ст. 132 УПК РК или применения меры пресечения.

Согласно статистическим сведениям ДВД Карагандинской области, расследование дел в порядке УДП ежегодно увеличивается, в том числе по тяжким видам преступлений⁴. Это достигается соответствующим обучением и подготовкой сотрудников ОВД.

Так, по ОВД Карагандинской области в 2012 г. в порядке УДП направлено прокурору 1583 дела (из них по тяжким преступлениям — 54), в 2013 г. — 2300 дел (из них по тяжким 80), за 1-й квартал 2014 г. 715 дел (из них по тяжким 12). В разрезе квалификации преступлений большая часть дел окончена и направлена в порядке УДП по преступлениям против собственности: в 2012 г. — 90 %, в 2013 г. — 87,5 %, за 1-й квартал 2014 г. — 91,7 %.

Несмотря на эффективное применение УДП, органом уголовного преследования при расследовании уголовных дел данной категории допускаются нарушения уголовно-процессуального закона, что, в свою очередь, влечет за собой возвращение дел для производства дознания и предварительного следствия.

В результате обобщения и анализа рассмотрения судами дел в порядке УДП⁵ установлено, что основными нарушениями, допущенными органом уголовного преследования при расследовании дел в порядке УДП, являлись:

- несоблюдение сроков при расследовании дел в порядке УДП;
- неразъяснение требований ст. 67 УК РК, как следствие — нарушение прав участников процесса;
- несоблюдение требований ч. 3 ст. 190-3 УПК в части обязательного вручения копии протокола УДП обвиняемому и направления его заявителю;
- нарушение требований уголовно-процессуального закона при проведении следственных действий, требующих вынесения специального постановления;
- нарушение порядка назначения судебных экспертиз;
- невнимательность, т. е. не указываются статьи, пункты УПК РК, точный размер ущерба, не заполняются все предусмотренные реквизиты, не выполняются требования самого протокола;
- неполнота собранных материалов — отсутствие характеризующего материала на обвиняемого;
- нарушение обеспечения заявителя, очевидцев и лица, совершившего преступление, юридической помощью;
- нарушения в части разъяснения прав, предусмотренных требованиями ч. 4 ст. 190-2 УПК;
- нарушения при разрешении судьбы вещественных доказательств.

Основная часть этих недостатков обусловлена слабой профессиональной подготовкой сотрудников ОВД, упущениями в организации работы в данном направлении на первоначальном этапе, а также отсутствием достаточного количества справочной литературы по вопросам применения УДП.

В целях недопущения нарушений норм уголовно-процессуального закона в ходе УДП полагаем необходимым в системе специальной подготовки чаще проводить занятия со следователями и дознавателями по применению уголовно-процессуального законодательства, а также совместные семинары-совещания с работниками прокуратуры и судов с рассмотрением наиболее актуальных вопросов, возникающих при расследовании дел в порядке УДП.

Несмотря на имеющиеся место нарушения, в настоящее время институт УДП занимает достойное место в казахстанском уголовном процессе. Практика его применения доказывает, что эта форма наиболее эффективно и достаточно оперативно претворяет в жизнь принцип неотвратимости наказания за совершенное преступление, максимально приближает момент наказания за него. Внедрение УДП дало позитивные результаты. Сократились объемы и сроки досудебной подготовки материалов, количество вызовов участников процесса в органы уголовного преследования.

Необходимо отметить, что эффективное применение УДП позволяет создать дополнительный резерв работников следственных подразделений для расследования наиболее опасных преступлений.

¹ Назарбаев Н. А. Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее: Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации народу Казахстана от 17 января 2014 г. / www.akorda.kz

² Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 г. Утверждена Указом Президента РК от 24 августа 2009 г. № 858 // Казахстанская правда. 2009. 27 авг.

³ Закон РК от 3 декабря 2009 г. № 213-IV ЗРК «О внесении изменений и дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан по вопросам упрощенного досудебного производства» // Казахстанская правда. 2009. 12 дек.

- ⁴ Статистические сведения ДВД Карагандинской области о состоянии расследования дел в порядке УДП за период 2012-2013 г. г. и 1-й квартал 2014 г.
- ⁵ Бюллетень Верховного суда РК. — 2011. — № 12.

Түйін

Мақалада сотқа дейінгі жеңілдетілген іс жүргізу тәртібімен тергелетін қылмыстық іс сұрақтары қарастырылады.

Resume

In this article questions of investigation of road accidents are considered.

УДК 343.3

Бачурин С. Н., старший инспектор по особым поручениям Управления организации ведомственного образования ДКР МВД Республики Казахстан, кандидат юридических наук

КРАТКИЙ КОММЕНТАРИЙ К СТ. 37 ГЛАВЫ 4 «РЕАБИЛИТАЦИЯ. ВОЗМЕЩЕНИЕ ВРЕДА, ПРИЧИНЕННОГО НЕЗАКОННЫМИ ДЕЙСТВИЯМИ ОРГАНА, ВЕДУЩЕГО УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС» ПРОЕКТА УПК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В РЕДАКЦИИ ОТ 01.10.2013 Г.

Аннотация. Научная статья представляет собой первую часть подготовленного автором обзора положений ст. ст. 37, 38, 39 главы 4 проекта УПК Республики Казахстан в редакции от 01.10.2013 г. и призвана повысить профессиональный уровень обучающихся в вузах, практических работников Республики Казахстан.

Ключевые слова: Законы, Республика Казахстан, реабилитация, возмещение вреда, реабилитированный, проект, постановление Правительства, реабилитационные процедуры, извещение, постановление, фонд, обвиняемый, подсудимый, оправдательный приговор.

В рамках настоящей статьи автор предлагает краткий комментарий к статье 37 проекта УПК РК, обзор других статей этой главы будет сделан в дальнейшем.

«Статья 37. Реабилитация лица, привлеченного в качестве подозреваемого (обвиняемого)

1. Лицо, оправданное по суду, а равно подозреваемый (обвиняемый), в отношении которого вынесено постановление суда, органа уголовного преследования о прекращении уголовного дела по основаниям, предусмотренным пунктами 1), 2), 5), 6), 7), 8) части первой статьи 35 настоящего Кодекса, подлежат реабилитации, т. е. восстановлению в правах, и не могут быть подвергнуты каким-либо ограничениям в правах и свободах, гарантированных Конституцией Республики Казахстан.

2. Суд, орган уголовного преследования должны принять все предусмотренные законом меры по реабилитации лица, указанного в части первой настоящей статьи, и возмещению вреда, причиненного ему в результате незаконных действий органа, ведущего уголовный процесс».

1. Реабилитирующими основаниями являются:

1) отсутствие события уголовного правонарушения;

2) отсутствие в деянии состава уголовного правонарушения;

3) отсутствие жалобы потерпевшего — по делам об уголовных правонарушениях, предусмотренных частями второй и третьей статьи 32 настоящего Кодекса, за исключением случаев, предусмотренных частью четвертой статьи 32 настоящего Кодекса, а также при отказе частного обвинителя от обвинения — по делам об уголовных правонарушениях, предусмотренных частью второй статьи 32 настоящего Кодекса, за исключением случаев, предусмотренных частью четвертой статьи 32 настоящего Кодекса, либо отзыве руководителем коммерческой или иной организации или уполномоченного органа заявления о привлечении лица к уголовной ответственности;

4) если введен в действие закон, отменяющий уголовную ответственность за совершенное деяние, либо в случае признания Конституционным Советом Республики Казахстан неконституционным закона или иного нормативного правового акта;

5) если в отношении лица, о котором имеются вступивший в законную силу приговор суда по тому же обвинению либо иное неотмененное судебное постановление, установившее невозможность уголовного преследования;

6) если в отношении лица имеется неотмененное постановление органа уголовного преследования о прекращении уголовного преследования по тому же подозрению.

2. Реабилитирующие основания расширены пунктом «если введен в действие закон, отменяющий уголовную ответственность за совершенное деяние, либо в случае признания Конституционным Советом Республики Казахстан неконституционным закона или иного нормативного правового акта».

3. Правом на реабилитацию обладают как подсудимый, так и подозреваемый, и обвиняемый.

4. Производство реабилитационных процедур возлагается как на орган уголовного преследования, так и на суд.

5. Юридическим основанием для производства реабилитации является вынесенный судом оправдательный приговор либо постановление суда или органа уголовного преследования о прекращении уголовного дела.

6. Законодателем в ст. 37 проекта УПК РК даётся лишь общее понятие реабилитации — «восстановление в правах».

Между тем, реабилитация — это самостоятельный институт уголовного процесса, заключающийся в официальном признании судом в установленном законом порядке невиновности лица либо вынесении прокурором, следователем, органом дознания соответствующего постановления о прекращении уголовного преследования по реабилитирующим основаниям и восстановлении для лица возможности осуществлять права и обязанности, предусмотренные законодательством РК. И при этом, конечно, осуществлять право на возмещение вреда, причинённого незаконными действиями органа, ведущего уголовный процесс.

В связи с этим в действующем уголовно-процессуальном законодательстве РК нами предлагалось ранее и предлагается сейчас закрепить само понятие «реабилитированный» — например, в ст. 7 УПК РК, где даётся толкование основных понятий, применяемых в УПК.

Так, реабилитированный — это лицо, в отношении которого уголовное дело прекращено органом уголовного преследования или судом вынесен оправдательный приговор по реабилитирующим основаниям, указанным в ч. 1 ст. 37 УПК РК, и которому, в соответствии с ч. 2 ст. 39 УПК РК, разъяснено законное право на возмещение в полном объеме имущественного вреда, устранение последствий морального вреда и восстановление в трудовых, пенсионных, жилищных и иных правах.

7. Реабилитируемым может быть лишь физическое лицо.

8. Постановлением Пленума Верховного суда Республики Казахстан от 9 июля 1999 г. № 7 «О практике применения законодательства по возмещению вреда, причиненного незаконными действиями органов, ведущих уголовный процесс» регулируются отдельные частные вопросы реабилитации. Данное постановление в связи с имеющимся проектом УПК РК нуждается в изменении.

В соответствии с ч. 1 ст. 39 УПК РК, приняв решение о полной или частичной реабилитации лица, орган, ведущий уголовный процесс, должен признать за ним право на возмещение вреда. Копия оправдательного приговора или постановления о прекращении досудебного расследования, отмене или изменении иных незаконных решений вручается либо пересылается заинтересованному лицу по почте. Одновременно ему направляется извещение с разъяснением порядка возмещения вреда. При отсутствии сведений о местожительстве наследников, родственников или иждивенцев умершего лица, имеющего право на возмещение ущерба, извещение направляется им не позднее пяти суток со дня их обращения в орган, ведущий уголовный процесс.

Түйін

Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексі жобасының теориялық негіздерін ақтауға қысқаша шолу жүргізеді.

Resume

The present scientific article is devoted to the short review of theoretical bases of rehabilitation of the Criminal Procedure Code project of the Republic of Kazakhstan.

Биндюкова Т. С., научный сотрудник центра по исследованию проблем расследования преступлений НИИ Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ МЕДИАЦИИ В УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ СФЕРЕ

Аннотация. В работе отражен международный опыт применения примирительных процедур в уголовно-правовой сфере, показаны особенности института медиации в различных странах, проведен анализ законодательной базы.

Ключевые слова: медиация, уголовный процесс, судебная система, посредничество в уголовных делах, примирительные процедуры, медиативные процедуры.

Общемировой тенденцией последних десятилетий для государств, которые встали на путь поиска новых путей ускорения, упрощения и одновременной гуманизации уголовного судопроизводства, стало постепенное внедрение института примирительных процедур в уголовно-правовую сферу. Изучение международного опыта развития и применения медиации в уголовном процессе особенно важно в условиях реформирования отечественных судебной и уголовно-исполнительной систем, когда все более отчетливо заявляет о себе курс на снижение количества осужденных, отбывающих наказание в виде лишения свободы, и увеличение видов наказаний, не связанных с лишением свободы.

Медиация в уголовном судопроизводстве — это добровольная и конфиденциальная форма примирения потерпевшего с подозреваемым (обвиняемым), заключающаяся в привлечении нейтрального посредника (медиатора) для разрешения конфликта, вызванного совершением преступления, и обеспечивающая восстановление нарушенных прав потерпевшего.

О распространении института медиации в уголовном процессе свидетельствует не только принятая в Европе практика, но и наличие большого количества международных документов (деклараций и резолюций ООН, рекомендаций Совета Европы). К примеру, Рекомендация № R (99) 19 Комитета министров государствам-членам Совета Европы, посвященная медиации в уголовных делах, учитывает существование самых разнообразных форм и подходов к медиации и указывает, что «...законодательство должно способствовать проведению медиации» и «...посредничество в уголовных делах должно быть повсеместно доступной услугой... на любой стадии отправления правосудия»¹. Статья 7 Декларации основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотреблений властью, принятой Генеральной Ассамблеей ООН 29 ноября 1985 г., предусматривает, что «в тех случаях, когда это необходимо, следует использовать и неофициальные механизмы урегулирования споров, включая посредничество, арбитраж и суды обычного права или местную практику с тем, чтобы содействовать примирению и предоставлению возмещения жертвам»².

В международных документах рекомендуется правительствам государств-членов Совета Европы пересмотреть их законодательства и практику относительно положения потерпевшего в рамках уголовного права и уголовного процесса и «...изучить возможные достоинства систем посредничества и примирения...»³, предлагается «...внимательно рассматривать возможность выведения уголовных дел из системы официального судопроизводства, с безусловным соблюдением прав подозреваемых и жертв»⁴, отмечается, что «посредничество способствует повышению в сознании людей роли человека и сообщества в предотвращении преступлений и разного рода конфликтов, что может привести к новым, более конструктивным и менее репрессивным исходам того или иного дела»⁵.

В мировой практике институт медиации в уголовном судопроизводстве применяется с целью:

- усовершенствования судебной системы в сфере уголовного судопроизводства и ее элементов;
- использования альтернативных способов разрешения конфликтов, которые существуют параллельно с судебной системой;

– рассмотрения преступлений небольшой степени тяжести, когда возможно примирение сторон или достаточно возмещения причиненного морального и материального вреда.

Как показывают исследования, применение медиации в уголовно-правовой сфере в различных странах существенно отличается как на уровне законодательной регламентации, так и по способам ее реализации. В Германии медиация гармонично встроена в систему правосудия. Медиаторы работают прямо при судах, значительно снижая количество потенциальных судебных тяжб. В Австрийском законодательстве предусматривается, что соглашение по результатам медиации, проводимой в связи с имеющимся судебным производством, может быть признано судом, в то время как результат досудебной медиации судебной защиты не получает. В Англии, Германии, Финляндии и Польше медиативные процедуры регламентированы отдельными законами в отношении ювенальной юстиции. В данном случае процедура посредничества инициируется судьей или государственным прокурором (или — как в Англии — полицией и службой пробации) и действует как один из альтернативных видов воздействия по уголовным делам.

В Норвегии медиация в уголовно-правовой сфере как в отношении несовершеннолетних, так и в отношении взрослых регулируется самостоятельным законом о посредничестве. Процедуры посредничества в основном проводятся по уголовным делам, направляемым в службы полицией или государственным прокурором. Однако иные социальные службы или заинтересованные стороны могут обратиться с просьбой о проведении процедуры в муниципальную службу медиации. Если достигается соглашение, за ним следует гарантированное прекращение уголовного дела прокурором⁶.

Применение медиативных процедур в зарубежных государствах имеет общие и особенные черты. Общим практически для всех государств является то, что медиация между пострадавшим и правонарушителем в большинстве ситуаций проводится по относительно мелким преступлениям против собственности или нетяжким насильственным действиям, совершаемым, как правило, впервые несовершеннолетними правонарушителями.

Общей тенденцией для зарубежных государств является постепенное внедрение медиации в уголовный процесс посредством реализации исследовательских экспериментальных программ. Например, «первые проекты по применению медиации для разрешения уголовно-правовых конфликтов в Финляндии стали осуществляться в 1983 г. в г. Вантаа. В течение нескольких лет количество подобных экспериментов резко возросло, в 1991 г. исследования проводились на базе 40 муниципалитетов. В 1996 г. приблизительно 75 % населения Финляндии имели возможность прибегнуть к процедуре медиации»⁷. В настоящее время процедура медиации в уголовном судопроизводстве Финляндии регулируется Законом о примирении в уголовных и некоторых гражданских делах (Act on Conciliation in Criminal and Certain Civil Cases № 1015/2005), вступившим в силу 1 июня 2006 г.

В середине 80-х гг. XX в. в Австрии было запущено три экспериментальных проекта на базе судов, в которых потерпевшие и молодые правонарушители пытались разрешить свой конфликт путем медиации. Администрирование проектов осуществляла Ассоциация по пробации и социальной работе. «В 1985 г. в Австрии была разработана модель медиации для внесудебного разбирательства дел несовершеннолетних нарушителей, которая получила широкое распространение в рамках уголовного судопроизводства. В 1989 г. она была закреплена законодательно. С 1992 г. эта форма внесудебного разбирательства распространилась также на дела взрослых правонарушителей, сначала в виде экспериментальной модели, которая впоследствии (с 1 января 2000 г.) приобрела силу закона»⁸. В июне 2003 г. в Австрии был принят Федеральный Закон «О медиации».

В Республике Чехия медиация между правонарушителями и потерпевшими была впервые использована в качестве эксперимента в пилотном проекте «Несудебные альтернативы для несовершеннолетних правонарушителей», который был реализован в 90-х гг. XX в.⁹. Результатом стало принятие в 2000 г. Закона «О пробации и медиации» № 257/2000. В Законе детально закрепляется мандат службы пробации и медиации, определяется организационная структура, обязанности и ответственность за работу с потерпевшими и правонарушителями.

Несмотря на существование в разных странах сходных процедур реализации медиации в уголовно-правовой сфере, существуют определенные национальные особенности. Например, в Великобритании выделяют несколько форм медиации, которые позволяют урегулировать конфликт на любой стадии уголовного процесса. В зависимости от стадии процесса, где они применяются, выделяют судебную и полицейскую медиацию. «Судебная медиация используется по всем категориям дел. При этом между рассмотрением двух ключевых вопросов уголовного дела — о виновности и наказании — существует достаточно длительный временной промежуток с целью сбора информации. В этот

момент служба пробации может выступить посредником между потерпевшим и осужденным. Если медиация заканчивается подписанием соответствующего соглашения, то судья учитывает это при назначении наказания, смягчая его. В результате выигрывают обе стороны. Потерпевший, реально участвуя в решении вопроса о мере наказания и об уголовной ответственности преступника, получает тот размер компенсации, который сам же может определить как обязательное условие соглашения. Полицейская медиация — альтернативный способ реагирования на преступления, совершаемые несовершеннолетними. Позднее полученный опыт распространился на все виды преступлений, независимо от возраста преступника. Отличие полицейской медиации от судебной заключается в том, что полиция перед принятием решения о возбуждении уголовного преследования может передать материалы дела в службу медиации, которая состоит из членов службы пробации, представителей соответствующих общественных организаций. Далее проводится примирительная процедура, когда медиатор встречается с потерпевшим и лицом, подлежащим уголовному преследованию, пытаясь найти путь к компромиссу»¹⁰.

В зависимости от национальной системы уголовного судопроизводства использование медиации в разрешении уголовно-правовых споров может повлечь различные юридические последствия с точки зрения дальнейшего движения уголовного преследования. В Португалии, в соответствии с Законом «О медиации» № 21/2007 2007 г. «...на разрешение с помощью медиации могут быть переданы уголовные дела о преступлениях против личности или собственности, относящиеся к категории дел частного или частно-публичного обвинения, максимальное наказание за совершение которых не превышает пяти лет лишения свободы»¹¹. Медиация не может применяться по делам о преступлениях в отношении лиц, не достигших возраста 16 лет, и против половой свободы и неприкосновенности, а также в случае применения упрощенных процедур рассмотрения дела. Медиация может быть инициирована прокурором на любой стадии предварительного расследования. Стороны процесса также вправе ходатайствовать о проведении процедуры медиации для разрешения конфликта. Дальнейшее движение процесса зависит от результата медиативной процедуры: если стороны не заключили медиативное соглашение и не пришли к примирению, то должностное лицо возобновляет производство по делу в общем порядке, заключение же сторонами примирительного соглашения означает отказ потерпевшего от заявления о возбуждении уголовного дела. Однако в случае, если обвиняемый в срок не выполняет обязанности, предусмотренные соглашением, за потерпевшим сохраняется право подачи нового заявления для возобновления производства по делу¹².

Что касается стран СНГ, несмотря на то, что в настоящее время процедура медиации получила широкое распространение на постсоветском пространстве, медиация в уголовном процессе применяется лишь в немногих государствах.

В Молдове парламентом страны Закон о медиации был принят в 2007 г. Необходимость принятия отдельного закона возникла в связи с тем, что в УПК Республики Молдова лишь в ст. 276 есть упоминание о допущении медиации в уголовном процессе: «Примирение сторон может осуществляться и с использованием посредничества»¹³. В ст. ст. 276 УПК и 109 УК Республики Молдова указаны конкретные составы преступлений, по которым при подписании соглашения о примирении уголовное преследование прекращается. По законодательству Республики Молдова «...стороны могут прибегнуть к медиации добровольно, на любом этапе, договорившись о разрешении таким путем любого спора в области гражданского, торгового, семейного, административного, уголовного и иных областях права»¹⁴.

В современном уголовном законодательстве Республики Беларусь имеются базовые нормативные предпосылки появления медиации в уголовных делах: ст. 89 УК Республики Беларусь «Уголовно-правовой институт освобождения от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим) и ст. 30 УПК Республики Беларусь «Уголовно-процессуальный институт прекращения уголовного дела в связи с примирением сторон».

В российском законодательстве «...процедура медиации применяется лишь к спорам, возникающим из гражданских правоотношений, в том числе в связи с осуществлением предпринимательской и иной экономической деятельности, а также спорам, возникающим из трудовых правоотношений и семейных правоотношений»¹⁵. Действие Закона Российской Федерации «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» на уголовно-правовую сферу не распространяется.

В Республике Казахстан предпосылкой появления медиации стал Указ Президента страны «О Концепции правовой политики Республики Казахстан» от 20 сентября 2002 г., в котором определено,

что «отражением тенденции гуманизации уголовной политики в уголовном судопроизводстве будут являться: более широкое внедрение института примирения путем расширения перечня преступлений, подпадающих под возможность освобождения от уголовной ответственности через процедуру медиации, возмещения потерпевшему имущества и морального вреда, а также причиненного вреда здоровью»¹⁶. Логическим завершением реализации концепции правосознательного правосудия в Казахстане стало принятие Законов Республики Казахстан № 401-IV «О медиации» от 28 января 2011 г. и № 402-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам медиации» от 28 января 2011 г. Принятие вышеуказанных Законов положило начало созданию в Казахстане нормативной базы медиации как альтернативного вида разрешения споров (конфликтов) в уголовном и гражданских процессах.

Законом «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам медиации» внесены изменения и дополнения, в том числе в процессуальное законодательство, определяющее процессуальные права и обязанности участников процесса, связанных с медиацией. Статьей 88-1 УПК Республики Казахстан определен статус и права медиатора в процессе. В соответствии со ст. 67 УК Республики Казахстан предусмотрено право сторон на примирение. Виновное лицо освобождается от ответственности при заглаживании вреда по категориям преступлений небольшой тяжести и впервые совершенных преступлений средней тяжести, если при этом не причинен тяжкий вред здоровью или смерть. В ст. ст. 68, 69 и 75 УПК Республики Казахстан внесены изменения в части наделения указанных процессуальных фигур правом на примирение.

В частности, в Законе указывается, что проведение медиации осуществляется по взаимному согласию сторон и при заключении между ними договора о медиации. Медиация при урегулировании споров может быть применена как до обращения в суд, так и после начала судебного разбирательства. Судьи и должностные лица органов, осуществляющих уголовное преследование, не вправе в какой-либо форме принуждать стороны к медиации. Сроки проведения медиации определяются договором о медиации, в ходе уголовного судопроизводства медиация должна быть осуществлена в установленные уголовно-процессуальным законом сроки досудебного и судебного производства. Заключение сторонами договора о медиации не приостанавливает производство по уголовному делу. Факт участия в процедуре медиации не может служить доказательством признания вины участником судопроизводства, являющимся стороной медиации. Отказ от подписания соглашения об урегулировании конфликта не может ухудшить положение участника судопроизводства, являющегося стороной медиации.

Таким образом, становление медиации в уголовно-правовой сфере отвечает интересам любого правового государства, так как способствует: созданию эффективной судебной системы; снижению объема судебных дел и затрат, связанных с их рассмотрением; обеспечению быстрого урегулирования конфликтов и погашению их отрицательных последствий; поощрению такого урегулирования конфликтов, которое отвечает интересам сторон; обеспечению доступности и разнообразия процессуальных форм; вытеснению неправомерных, силовых способов разрешения конфликтов.

¹ Рекомендация Комитета министров Совета Европы от 15 сентября 1999 г. № R(99) 19 по медиации в уголовных делах // Медиация. Национальный информационный портал.

² Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотреблений властью, принята 29 ноября 1985 г. Резолюцией 40/34 Генеральной Ассамблеей ООН // www.un.org/decl_conv

³ Рекомендация Комитета министров Совета Европы от 28 июня 1985 г. № R (85) 11 относительно положения потерпевшего в рамках уголовного права и уголовного процесса // Медиация. Национальный информационный портал.

⁴ Рекомендация № R (2000) 19 Комитета министров Совета Европы от 06.10.2000 г. о роли прокуратуры в системе уголовного правосудия // Медиация. Национальный информационный портал.

⁵ Рекомендация Комитета министров Совета Европы от 15 сентября 1999 г. № R(99) 19 по медиации в уголовных делах // Медиация. Национальный информационный портал.

⁶ Айретсен И. Деятельность в области восстановительного правосудия в Европе // Вестник восстановительной юстиции. — 2001. — № 3.

⁷ Борисова Е. А. Российская процедура медиации: концепция развития // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. — 2011. — № 5.

⁸ Бирюков П. Н., Пронин А. В. Процедура медиации в Австрии // Арбитражный и гражданский процесс. — 2011. — № 10. — С. 42-43.

- ⁹ Маерс Д. Международный обзор программ восстановительного правосудия: Спец. изд. для участников конференции «Формирование украинской модели восстановительного правосудия» (Киев, 25-26 ноября 2004 г.). — Киев, 2004.
- ¹⁰ Блаkitная О. С. Правовое регулирование процедуры посредничества на общеевропейском уровне // Третейский суд. — 2007. — № 3. — С. 104.
- ¹¹ Большова А. К. О примирительной процедуре с участием посредника // Журнал российского права. — 2008. — № 5. — С. 98–103.
- ¹² Арутюнян А. А., Добролюбова Е. А. Медиация как способ урегулирования уголовно-правовых и предпринимательских споров: сравнительно-правовой анализ // Законодательство. — 2012. — № 7. — С. 28.
- ¹³ Удова О. Медиация как альтернативный способ разрешения споров // Бизнес и право. — 2006. — № 11. — С. 25.
- ¹⁴ Ульяновски К. Медиация по уголовным делам. Действующее законодательство Республики Молдова.
- ¹⁵ Федеральный закон от 27 июля 2010 г. № 193-ФЗ «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» // Собрание законодательства Российской Федерации. — 2010. — 2 августа. — № 31. — Ст. 4162.
- ¹⁶ Указ Президента Республики Казахстан от 20 сентября 2002 г. №949 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан» // online.zakon.kz

Түйін

Мақалада қылмыстық-құқықтық салада медиацияны қолданудың халықаралық тәжірибесі көрсетілген, әртүрлі елдерде заңнамалық реттеу деңгейінде де және оны іске асыру тәсілі бойынша медиацияны қолданудың ерекшеліктері көрсетілген.

Resume

The work represents international experience of using mediation in criminal field, aspects of using mediation in different countries both on legislative regulation level and methods of its implementation are shown.

ӘОЖ 35

Ф. Е. Бөрібай, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының оқытушысы

ТӘРТІПСІЗДІК ЖОЛДАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ТАКТИКАЛАРЫ

Аннотация. Қазіргі заманда әлемнің түкпір-түкпірінде саяси әлеуметтік жағдайларға байланысты жаппай тәртіпсіздіктердің орын алуына орай Қазақстан Республикасы Ішкі істер органдарының шетел мемлекеттерімен тығыз байланыс орнатып және тәжірибе алмасып бөлісу мақсатының маңыздылығы.

Түйін сөздер: көтеріліс, тәртіпсіздік, жаппай, қақтығыс, шығын, оқиға, Жаңаөзен, шетел, жетілдіру, тәуелсіздік.

Қазіргі заманда әлемнің түкпір-түкпірінде саяси әлеуметтік жағдайларға байланысты жаппай тәртіпсіздіктер орын алуда, соның бір шеті Қазақстан аумағына да келіп жетті. 2011 жылдың 16 желтоқсаны күні атап айтсақ, Тәуелсіздігіміздің 20 жылдығына арналған мерекелік іс-шаралар кезінде Маңғыстау облысының Жаңаөзен қаласында жаппай тәртіпсіздік болғаны туралы бәрімізге белгілі.

Еуропа елдерінде жаппай тәртіпсіздіктер салдарынан полиция қызметкерлері мен қарапайым халық арасында жиі қақтығыстар кездесіп жатады. Мысалға айтар болсақ, Лондонда 2011 жылғы тамызда болған бірнеше күнге созылып, ел экономикасына үлкен шығын әкелген жаппай тәртіпсіздіктен 100 шақты адам жараланып, 26 жасар 1 адам қаза болады; былтырғы Албания еліндегі жаппай тәртіпсіздіктен 55 адам жараланып, 3 адам қаза болады; қыркүйекте Гамбургтегі жаппай тәртіпсіздіктерден 15 адам жарақат алады, қайтыс болғандар жоқ. Ал бізде Жаңаөзенде 16 адам жаппай тәртіпсіздіктің құрбаны болды. Аталған қалалардың кейбірі Жаңаөзен қаласынан он есе,

кейбірі жүз есе үлкен. Сөйте тұра біздегі адам шығынының көптігі бізге түсініксіз. Осы оқиғаларға байланысты айта кететін болсақ, біздің мемлекетіміз, яғни ішкі істер органдары осындай жаппай тәртіпсіздік шараларына толықтай өз деңгейінде дайындығын шындап әрі қарай жетілдіру керек екендігін көрсетеді¹.

Сондықтан біздің көзқарасымыз бойынша, біздің мемлекет әрқашан осындай дағдарыстық жағдайларға дайын болуы тиіс. Осындай жаппай тәртіпсіздік туындаған сәттерде оны әрі қарай күшейтпей алдын алу шараларын жүргізу мақсатында ішкі істер органдарының басшы құрамы мен құрылған жедел штаб құрамдары білуі тиіс. Жалпы осы салада өзіміздің тәжірибемізді шындау мен жетілдіру мақсатында, шараларды ұйымдастыруға және өткізуге жетекшілік ететін басшы құрамды шетел мемлекеттеріне тәжірибе алмасу мақсатында арнайы оқуларға жіберуді ұйымдастырудың маңызы өте зор деп есептейміз².

Дей тұрғанмен қандай да ел болмасын өз елінің тыныштығын тілейді, бірақ біз әрқашанда әртүрлі дағдарыстық жағдайларға дайын болуымыз керек. «Сырттан келген жаудан да, іштен шыққан дау жаман», «Қырық кісі – бір жақ, Қыңыр кісі – бір жақ» дегендей елдің арасындағы ала-ауыздық жалпы қандай да бір көтеріліс болмасын елдің тұрақты дамуына кері әсерін тигізеді. Сондықтан, бізге жалпы ондай жағдайларды болдырмай әрқашанда алдын алуды жөн санаймыз.

Бірақ, бұл дегеніміз халық қандай жағдай болмасын, басын бұғып, көніп отыра берсін деген сөз емес, керісінше, билік халықпен санасып, олардың шыдамын тауыспаудың алдын алуы керек. Жаңаөзендегі жаппай тәртіпсіздік оқиғасындағыдай жағдайлар енді елімізде қайталанбаса екен деп тілейміз.

Алдағы уақытта еліміз тыныш, Тәуелсіздігіміз берік болсын десек, «Кең киім тозбайды, Кеңесші ел азбайды», «Кеңесіп шешкен шешімнің кемісі болмас», «Бір кісінікі мақұл, Екі кісінікі – ақыл» дегендей билік халықпен санаса отырып жұмыс істеуі қажет. Сонда ел іші де тыныш, тату-тәтті бірлікте өмір сүретін болады. «Бірлікті ел бұзылмас» дегендей бірлік пен татулық — мемлекет беріктігінің кепілі деп атап өткім келеді³.

Елбасы айтқандай, бұл оқиға біздің татулығымызға қаяу түсіре алмады. Қайта, керісінше, бәрімізді бейбітшілік таңы жолында біріктіре түсті.

Сонымен қатар Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы қабырғасында өткізіліп жатқан бұл іс-шаралардың алар орны ерекше деп атап өтсемде шатаспас едім. Өйткені оқу бағдарламасына сәйкес дағдарыстық жағдайлар мәселелері бойынша теориялық сабақтар өткізіліп және Қарағанды облысы ПД «Арлан», «ЖҚАЖ» арнайы мақсаттағы бөліністерімен бірлесе отырып практикалық бағыттылығын арттыру мақсатында практикалық сабақтар мен оқу-жаттығулар өткізілуі өз жетістіктерін беруде.

Жалпы тыңдаушылардың білімдерін шындауда, сонымен қатар айта кететін болсақ, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қабырғасында тыңдаушылар төрт жылдық білім алу барысында осы іс-шаралар бойынша өздерінің білім деңгейі мен қоса моральді-психологиялық тұрғыдан да дайындықтарын жетілдіреді және болашақтағы өз мамандықтарының кәсіби шебері болуына үлесі қосады деген үміттемін.

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе келесі бағыттарға ерекше көңіл бөлуді ұсынар едік:

– ведомствалық оқу орындарында білім алатын тыңдаушылар мен курсанттардың, жалпы ішкі істер органдары қызметкерлерінің және ішкі әскерлердің осы саладағы дайындығына аса көңіл бөлу және күшейту;

– ішкі істер органдары қызметкерлерінің арасында арнайы сабақтар жүргізіліп оқу жаттығулар жиі өткізілуі тиіс;

– міндетті түрде шетел мемлекеттерінің қызметкерлерімен тәжірибе алмасу керек;

– мемлекет тарапынан ішкі істер органдары және жаппай тәртіпсіздікке қатысты салалар арнайы құрал жабдықтармен қамтамасыздандырылуы тиіс деп есептеймін.

¹ <http://www.ke.kz/index.php?lang=kz>

² Республикалық басылым «Сақшы» № 10. 07.02.2012 ж.

³ Қазақтың мақал-мәтелдері. — Алма-Ата. 1955.

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы возникновения массовых беспорядков в мировом обществе и пути их предотвращения на современном этапе.

Resume

In the given article are investigated the questions concerning with arising of mass disorder in the world community and the ways of their prevention on the modern stage.

УДК 343.1

**Джаксыбаева Б. Т., преподаватель кафедры уголовного процесса
Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова**

ВЫЯВЛЕНИЕ И РАССЛЕДОВАНИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ ОРГАНИЗОВАННЫМИ ПРЕСТУПНЫМИ ФОРМИРОВАНИЯМИ

Аннотация. Автор рассматривает особенности взаимодействия правоохранительных органов при расследовании преступлений, совершенных организованными преступными формированиями.

Ключевые слова: организованная преступность, судебно-следственная практика, взаимодействие органов следствия и дознания, предварительное расследование, коррумпированные связи.

По действующему законодательству Республики Казахстан преступление признаётся совершённым преступным сообществом (преступной организацией), если оно совершено: сплочённой организованной группой (организацией), созданной для совершения тяжких или особо тяжких преступлений, либо объединением организованных групп, созданных в тех же целях.

К числу наиболее распространенных преступлений, совершаемых организованными преступными формированиями, следует отнести хищения чужого имущества в форме присвоения, кражи, грабежа, разбоя, мошенничества; бандитизм; убийства; причинение вреда здоровью; вымогательства; подделку документов; похищения людей; захват заложников; террористические акты; незаконное ношение оружия; взяточничество; преступления в кредитно-финансовой сфере, другие виды экономических преступлений; приобретение и сбыт наркотических веществ; контрабанду.

Изучение и анализ судебно-следственной практики показывают, что важнейшим условием успеха борьбы с организованной формой преступности является координация усилий компетентных органов по выявлению преступлений. Как правило, выявление преступлений начинается с проведения оперативно-розыскной работы, которая преследует цель установить реальность существования данной группы.

Следующий этап — развитие системы получения данных для выявления всей преступной деятельности, совершенной ее членами. Это достигается за счет негласных, розыскных и иных методов работы.

Определенный интерес вызывают тактические формы взаимодействия следствия и органов дознания на стадии возбуждения уголовного дела, к которым следует отнести:

- передачу следователю материалов о преступлениях, выявленных в ходе проведения оперативно-розыскных мероприятий, для решения вопроса о возбуждении уголовного дела;
- выполнение органом дознания поручений следователя о проведении оперативно-розыскных мероприятий с целью получения сведений, имеющих значение при расследовании многоэпизодных уголовных дел.

Немаловажное значение в борьбе с организованными формами преступности наряду с выявлением имеет следующий этап — производство предварительного расследования, успех или благополучный исход которого также зависит от взаимодействия различных ведомств, призванных вести борьбу с преступностью.

Наиболее общим видом взаимодействия И. Ф. Герасимов называет взаимодействие между судом, прокуратурой, следователем и органом дознания.

Следует согласиться с мнением ученого, поскольку в соответствии с действующим законодательством перед прокурором, следователем, дознавателем, как уже упоминалось выше, поставлены единые задачи в борьбе с преступностью.

По уголовным делам, связанным с производством предварительного расследования организованной преступной деятельности, взаимодействие следователей и органов дознания должно быть постоянным. Суть группового взаимодействия состоит в том, что в раскрытии и расследовании одного уголовного дела принимает участие несколько следователей и оперативных работников. При этом следователь не только дает задание органу дознания, но должен пользоваться правом контроля за своевременностью и качеством выполнения поручения.

Этот вопрос тесно связан с другим вопросом: может ли следователь знакомиться с материалами, имеющимися в распоряжении органов дознания. В. И. Шиканов на данный вопрос отвечает положительно.

Түйін

Мақалада автор қылмыспен күрес жүргізу сұрақтарын шешу кезінде органдарының өзара әрекеттесуі сұрақтарына назарды шоғырландырып, дұрыс нәтиже ретінде алдын ала тергеу жүргізу барысында жеке процессуалдық әрекеттерді орындау әдісін ұсынады.

Resume

In this article «Identification and investigation of crimes related to organized form of crime» the author focuses on the issues of the interaction of law enforcement agencies in dealing with the fight against crime as a positive thing and proposes a methodology implementation of certain proceedings in a preliminary investigation.

УДК. 343-2.

Ермекова З. Д., преподаватель кафедры государственно-правовых дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

ЗНАЧЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье рассматривается значение принципа вины в уголовном законодательстве Республики Казахстан.

Ключевые слова: Уголовный кодекс, принцип вины, умысел, неосторожность, преступление, наказание, уголовная ответственность, вред, формы вины.

Вина — правовая категория. Она названа в ст. Конституции РК, в ст. 19 Уголовного кодекса РК и в других нормативных актах, однако ни в одном из них нет ее определения и указания на взаимосвязь категорий «вина» и «уголовная ответственность». Этот вопрос стал предметом изучения науки и получил столько толкований, сколько было ученых, посвятивших ему свои работы. Повышенный интерес к данному вопросу не случаен. Четкая формулировка стала бы отправной точкой для решения всех вопросов, касающихся вины¹.

Попытаемся проанализировать основные подходы к пониманию социально-юридического содержания вины, ее значения для института уголовной ответственности.

В уголовно-правовой литературе 20-х годов XX в. по проблеме вины высказывались самые различные взгляды, но все они, как отмечает П. С. Дагель, могут быть сведены к трем основным позициям:

1) признание принципа вины необходимым для советского уголовного права, законодательства (Е. Полянский, А. Жиленко, В. Ширяев и др.);

2) отрицание принципа вины как несовместимого с детерминизмом, но признание умысла и неосторожности необходимыми условиями уголовной ответственности (Г. И. Волков, А. Я. Эстрин, М. Гроздинский и др.);

3) отрицание не только понятия «вина», но и понятий «вменяемость», «умысел» и «неосторожность» как необходимых условий уголовной ответственности и выдвигание в качестве единственного основания применения таких мер социальной опасности личности (М. А. Чельцов-Бебутов, К. П. Паше-Озерский и др.)².

Статья 3 УК РК 1997 г. также устанавливает основание уголовной ответственности, но содержит несколько иную формулировку: Единственным основанием уголовной ответственности является совершение преступления, то есть деяния, содержащего все признаки состава преступления, предусмотренного настоящим кодексом. Никто не может быть подвергнут повторно уголовной ответственности за одно и то же преступление».

В уголовно-правовой литературе сложились различные концепции соотношения вины и оснований уголовной ответственности. Заметим, что законодательная формулировка, содержащаяся в УК Казахской ССР 1959 г., послужила причиной для различных научных теорий о наличии объективных и субъективных оснований уголовной ответственности, поскольку в ст. 3 данного Закона было использовано слово «основания», предполагающее их множественное число.

Одна группа авторов рассматривает вину как субъективное основание уголовной ответственности. На это прямо указывают М. П. Карпушин и В. И. Курляндский³, П. С. Дагель и Р. И. Михеев⁴, Я. М. Брайнин⁵ и другие специалисты. В частности, Р. И. Михеев отмечает, что вина является субъективным основанием уголовной ответственности, и уточняет: «Иначе говоря, социально-психологическое, этическое и юридическое условия наступления уголовной ответственности за совершение общественно опасного деяния, предусмотренного уголовным законом в качестве преступления»⁶.

Несколько иначе трактует субъективное основание уголовной ответственности А. М. Яковлев: «Именно решение совершить преступление, сознательно принятое лицом, составляет субъективное основание уголовной ответственности»⁷. Полагаем, что с такой оценкой трудно согласиться. По сути, автор к субъективному основанию уголовной ответственности относит не вину, а конкретное ее проявление в виде умысла. На это указывает использование терминов «решение», «сознательно». Такой подход сам по себе необоснованно сужает родовое понятие вины.

Другая группа авторов считает, что нельзя разграничивать объективные и субъективные основания уголовной ответственности, поскольку это приводит к их необоснованному противопоставлению и разрыву органичной ткани основания уголовной ответственности. Так, в частности, К. Ф. Тихонов пишет: «Нельзя согласиться с трактовкой вины как субъективного основания уголовной ответственности. Подчеркивая, что вина – субъективное основание уголовной ответственности, которое существует самостоятельно, наряду с объективным основанием, мы как бы изолируем вину от объективных признаков преступления и создаем возможность представления о вине и ее формах как чисто субъективном переживании лица, не связанном с внешним поведением. В этом состоит основной недостаток трактовки вины как субъективного основания уголовной ответственности. Нельзя не отметить, что этот взгляд находит свое выражение, в частности, в утверждениях, что вину могут характеризовать лишь субъективные признаки»⁸. Мы полностью разделяем представленное суждение. Действительно, невозможно разорвать, а тем более противопоставить объективные и субъективные признаки состава преступления. Вина заключается не только в совокупности интеллектуальных и волевых интенций субъекта, но и находит свое выражение в объективных свойствах конкретного деяния – характере действия или бездействия, способе его реализации, выбранном орудии или средстве совершения преступления и т. п.

Статья 8 УК РК в качестве основания называет совершение деяния, содержащего все признаки состава преступления, т. е. отсылает к теоретической (общепринятой и устоявшейся) модели состава преступления, в качестве одного из элементов которой и выступает вина в узком смысле этого слова. Таким образом, уголовная ответственность невозможна без состава преступления, состав же, в свою очередь, невозможен без конкретной формы вины (умысла или неосторожности).

Г. А. Злобин отмечает: «Для понимания виновного вменения как принципа советского уголовного права существенными аспектами являются содержание уголовной ответственности и сущность ее социальных функций, внутренняя структура уголовного правоотношения. Предпосылкой возникновения конкретного уголовно-правового отношения выступает волеизъявление законодателя, выраженное в содержании уголовно-правовой нормы. Моментом возникновения этого правоотношения является совершение преступления, представляющее собой волеизъявление субъекта»⁹.

Г. А. Злобин выделяет следующие существенные признаки уголовной ответственности:

а) направленность на личность, на изменение ее социально-нравственных свойств или, по крайней мере, характера сознательной саморегуляции поведения;

б) воздействие только на лиц, достигших определенного возраста и находящихся в состоянии, при котором сознательная саморегуляция поведения, действительно, осуществляется «в норме»;

в) прямая и необходимая связь с моральным осуждением влекущего ответственность деяния;
г) приоритет утверждения справедливости перед достижением узкоутилитарных целей;
д) невозможность «исправления» или иннигиляции юридического факта, породившего уголовное правоотношение.

«Все эти свойства уголовной ответственности, — пишет он, — определяют ее недопустимость и бессмысленность при отсутствии вины ответственного лица. Невинное вменение деяния в целом не только противоречит целям уголовной ответственности, но ведет к подрыву социального престижа всей системы права, которое в этом случае оказывается несправедливым, т. е. по определению не правом»¹⁰. С данным суждением нельзя не согласиться.

Кроме того, взаимосвязь вины и уголовной ответственности имеет еще один аспект, связанный с двусторонним характером правоотношений уголовной ответственности, поскольку сторонами здесь выступают государство и виновное лицо. В основании возникновения отношения уголовной ответственности обязательно лежит волеизъявление обоих его участников. Воля государства, выраженная в законе, образует необходимое условие ответственности, создает ее возможность. Воплотившаяся в преступном деянии воля виновного превращает эту возможность в действительность, является причиной возникновения отношения ответственности и одновременно кладет правонарушением предел своему действительному существованию в дальнейшем развитии (реализации) отношения уголовной ответственности. С этого момента для данного отношения ответственности она не существует, как не существует самого отношения ответственности, если оно не было порождено волеизъявлением виновного. «Уголовная ответственность, — пишет Г. А. Злобин, — и в своей возможности, и в действительности имеет по отношению к ответственному лицу объективный характер. Переход же конкретной уголовной ответственности из возможности в действительность осуществляется в рамках уголовно-правового отношения только путем волеизъявления человека, и это волеизъявление, рассматриваемое как единство внешнего проявления и внутреннего содержания правонарушения, есть вина, выступающая необходимым основанием возникновения действительной ответственности»¹¹.

Таким образом, и действующее уголовное законодательство Казахстана, и содержание научных разработок проблемы позволяют говорить о вине в трех ее социально-юридических аспектах. Обладая собственным социальным содержанием, вина выведена на уровень одного из принципов уголовного права. Социально-правовая природа вины, позиционирование вины в группе основополагающих идей уголовно-правовой доктрины делают ее необходимым основанием уголовной ответственности. Кроме того, механизм реализации принципов права и детализация оснований уголовной ответственности позволяют говорить о вине как родовом понятии умысла и неосторожности, признаке состава преступления как абстрактной теоретической модели.

Сформулируем основные выводы.

1. Механизмом реализации принципа вины в соответствии с действующим законодательством РК является уголовная ответственность.

2. Социальные цели уголовной ответственности достижимы только при условии законодательного закрепления в Уголовном кодексе Республики Казахстан и реализации принципа вины.

3. Действующее уголовное законодательство Казахстана и содержание научных разработок позволяют говорить о вине в трех ее социально-юридических аспектах. Социально-правовая природа вины, позиционирование вины в группе основополагающих идей уголовно-правовой доктрины делают ее необходимым основанием уголовной ответственности. Кроме того, механизм реализации принципов права и детализация оснований уголовной ответственности позволяют говорить о вине как родовом понятии умысла и неосторожности, признаке состава преступления как абстрактной теоретической модели.

¹ Ткаченко В. И. Преступления с двойной формой вины // Законодательство. — 1998. — № 5. — С. 61.

² Дагель П. С. Развитие института вины в советском уголовном праве и учения о вине в советской уголовно-правовой науке (статья первая) // Ученые записки Дальневосточного гос. ун-та. — Владивосток, 1967. Вып. 19. — С. 87-89.

³ Карпушин М. П., Курляндский В. И. Уголовная ответственность и состав преступления. — М., 1974. — С. 132-138.

⁴ Дагель П. С., Михеев Р. И. Теоретические основы установления вины. — Владивосток, 1975. — С. 12.

⁵ Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве. — М., 1963. — С. 34.

- 6 Михеев Р. И. Принцип субъективного вменения и его реализация в правоприменении // Уголовно-правовые исследования: Сб. ст., посвященный 80-летию со дня рождения Т. В. Церетели. — Тбилиси, 1987. — С. 74.
- 7 Яковлев А. М. Детерминизм и «свобода воли» // Правоведение. — 1976. — № 6. — С. 68.
- 8 Тихонов К. Ф. Субъективная сторона преступления. — Саратов, 1967. — С. 94.
- 9 Злобин Г. А. Виновное вменение и уголовная ответственность // Актуальные проблемы уголовного права. — М., 1988. — С. 40-41.
- 10 Там же.
- 11 Там же.

Түйін

Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасындағы кінә принципінің мағынасы баяндалған.

Resume

This article outlined the importance of the principle of guilt in the criminal law of the Republic of Kazakhstan.

УДК 340

Еспергенова Е. В., научный сотрудник центра по проблемам исследования и мониторинга законодательства, регламентирующего деятельность органов внутренних дел, НИИ Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРАВОВОГО МОНИТОРИНГА

Аннотация. В работе рассмотрены некоторые проблемы организации правового мониторинга и пути их решения.

Ключевые слова: правовой мониторинг, нормативно-правовые акты, подзаконные акты, государственные органы, законодательство, система, структура, организация, контроль.

В Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 г. № 858, правовой мониторинг определен как эффективный и необходимый способ совершенствования законодательства. В порядке реализации этой Концепции данная форма комплексного государственного контроля за состоянием законодательства в стране получила нормативное закрепление в Законе Республики Казахстан 1998 г. «О нормативных правовых актах» и на основе постановления Правительства Республики Казахстан от 25 августа 2011 г. № 964 «Об утверждении Правил проведения правового мониторинга нормативных правовых актов» вменена в обязанность всех уполномоченных государственных органов республики.

Мониторинг законодательства и правоприменительной практики, а также полученные в ходе его осуществления результаты позволят органам всех ветвей государственной власти осуществлять комплексный, качественный анализ собственной деятельности по реализации своих государственно-властных полномочий¹. Мониторинг является неотъемлемой составной частью, с одной стороны, совершенствования законодательства и правоприменительной практики, с другой, – реализации современной государственно-правовой политики.

Законодательное определение понятия «правовой мониторинг» предусмотрено в пп. 12-1) ст. 1 Закона Республики Казахстан «О нормативных правовых актах». Правовой мониторинг — это деятельность государственных органов, осуществляемая на постоянной основе, по сбору, оценке, анализу информации о состоянии законодательства Республики Казахстан, а также по прогнозу динамики его развития и практики применения в целях выявления противоречащих законодательству Республики Казахстан устаревших норм права, оценки эффективности их реализации. В соответствии с

пп. 2-1) части 1 статьи 43 Закона Республики Казахстан «О нормативных правовых актах» правовой мониторинг является мерой обеспечения законности нормативных правовых актов.

Понятие «правовой мониторинг» для казахстанского общества сравнительно новое, его методологическая база находится в состоянии развития, а процесс организации и осуществления сопряжен с рядом сложностей. Это отсутствие четкого, единообразного понимания сущности и значения правового мониторинга, логичного правового регулирования, высококвалифицированных специалистов, достаточно большая интенсивность принимаемых правовых актов и т. д.

В настоящий момент научная дискуссия ведется не только в отношении определения содержательной стороны правового мониторинга, но и круга субъектов, осуществляющих этот особый вид юридической деятельности.

Большую работу в области мониторинга, в том числе и нормативное закрепление его системы, осуществляет Министерство юстиции, публикуя ежегодные доклады «О состоянии законодательства в Республике Казахстан». Им также были разработаны «Методические рекомендации по проведению правового мониторинга нормативных правовых актов и по подготовке Концепций и проектов нормативных правовых актов».

Мониторинг как законодательных, так и подзаконных нормативных правовых актов осуществляется структурными подразделениями или ведомствами уполномоченного органа исполнительной власти. Координацию деятельности подразделений по правовому мониторингу нормативных правовых актов осуществляют юридические службы. В случае регламентации одним законодательным актом компетенции нескольких государственных органов результаты его мониторингового исследования направляются в Министерство юстиции Республики Казахстан, которое обобщает представленную информацию и вносит ее на рассмотрение межведомственной комиссии по вопросам законопроектной деятельности.

Однако правотворчеством в Республике Казахстан занимаются почти все государственные органы, в том числе акиматы, маслихаты, министерства, ведомства. Они принимают участие в разработке проектов законов и иных нормативных правовых актов. При этом основу составляет разработка подзаконной нормативной правовой базы, состоящей из многочисленных и многообразных приказов, уставов, распоряжений, регламентов, положений, наставлений, инструкций и правил.

Так, например, Закон Республики Казахстан «О чрезвычайном положении» от 8 февраля 2003 г. № 387 при определении компетенции государственных органов по предупреждению и ликвидации чрезвычайных ситуаций социального характера непосредственно ссылается на местные исполнительные органы, органы национальной безопасности, иные государственные органы. Во исполнение данного закона указанные государственные органы приняли необходимые подзаконные акты (к примеру, приказ МВД РК № 037 от 30 мая 2012 г. «Об утверждении инструкции по планированию и подготовке сил и средств органов внутренних дел и внутренних войск Республики Казахстан к действиям при кризисных ситуациях»; приказ МВД РК № 619 от 6 ноября 2003 г. «Об утверждении инструкции по обеспечению общественного порядка и пожарной безопасности при проведении спортивных, культурных и иных массовых мероприятий»; Приказ Министерства культуры, информации и спорта РК № 297 от 25 ноября 2005 г. «Об утверждении правил обеспечения общественного порядка и безопасности, а также эвакуации, оповещения участников и зрителей при проведении массовых спортивных мероприятий»; Приказ МВД РК № 203 от 14 июня 1996 г. «О совершенствовании подготовки органов внутренних дел и внутренних войск Республики Казахстан к действиям при чрезвычайных обстоятельствах»; Приказ МВД РК № 475 от 5 июля 2002 г. «Об утверждении правил патрульно-постовой службы ОВД РК по обеспечению общественного порядка и безопасности» и другие).

Из вышеперечисленных нормативных правовых актов подавляющее большинство составляют подзаконные акты МВД. Подзаконные акты органов национальной безопасности не обозначены, так как имеют гриф «Секретно». Что касается подзаконных актов местных исполнительных органов, то таковые, как выяснилось в ходе проведенного исследования, к сожалению, отсутствуют. Это, в свою очередь, свидетельствует о том, что у местных представительных и исполнительных органов, как правило, отсутствует должный контроль за единообразием принимаемой нормативно-правовой базы, за соответствием подзаконных актов иным законам. Следовательно, функция общего правового мониторинга со стороны местных представительных и исполнительных органов реализуется не в полной мере.

Кроме того, в своей деятельности государственные органы опираются на тысячи нормативно-правовых документов: Конституцию РК, законы, ведомственные, региональные и другие норматив-

но-правовые акты. Весь этот массив правовой информации существует в виде множества банков данных, постоянно обновляющихся и пополняющихся. Однако по объективным причинам законодательство не успевает своевременно отражать в нормах права весь спектр динамично меняющихся общественных отношений. В результате возникают противоречия и недостатки правового регулирования, для которых существует своя классификация: пробелы и коллизии в праве, устаревшие нормы, несоответствие международных и национальных норм и т. д.

Сегодня в системе мониторинга стали нарастать и отдельные негативные тенденции (отсутствие механизма взаимного учета мнения научно-исследовательских учреждений, институтов гражданского общества, а также государственных органов, наделенных правом законодательной инициативы), что сдерживает процесс совершенствования законодательства и не позволяет реализовывать его в полной мере.

Следует отметить преобладание формального подхода к осуществлению правового мониторинга. Основной причиной этого является неэффективно выстроенная его система. Как на республиканском, так и на местном уровнях количество специалистов, объем возлагаемых на них обязанностей объективно не позволяют осуществлять качественный мониторинг, эффективно контролировать и управлять данной системой. В этой связи необходимо пересмотреть подходы к организации системы и структуры правового мониторинга.

Прежде всего, необходимо пересмотреть структуру правового мониторинга, выстроить эффективную вертикаль контроля. Главный орган организации, контроля и координации правового мониторинга целесообразно определить при Парламенте. С точки зрения государственно-правовой логики и организационно-управленческих основ, центральное звено системы правового мониторинга должно быть образовано в высшем законодательном органе страны. Иными словами, орган, принимающий законы, также должен обеспечивать организацию и контроль их последовательного применения. Более того, полагаем, что в функции парламентского органа правового мониторинга необходимо включить определение перечня основных (обязательных) подзаконных нормативных актов в целях системного и более эффективного исполнения законов. Таким образом, принятие каждого законодательного акта будет сопровождаться определением перечня обязательных подзаконных актов отдельно для каждого государственного органа. Данные перечни будут разрабатываться соответствующими государственными органами и утверждаться органом правового мониторинга при Парламенте. По нашему мнению, данный подход позволит существенно оптимизировать деятельность по осуществлению правового мониторинга на республиканском уровне.

¹ Отчет по научно-исследовательской теме «Мониторинг законодательства и подзаконных актов, регламентирующих деятельность органов внутренних дел» // <http://www.web.kzi.kz/index.php/ru/>

Түйін

Мақалада құқықтық мониторингті ұйымдастырудың кейбір мәселелері аталған және оның жолдары қарастырылған.

Resume

In hired some problems of organization of the legal monitoring are enumerated and solution of these problems offers by the revision of going near organization of the system and structure of the legal monitoring.

ӘОЖ 343.915

Н. Жанхан, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫН ЕСКЕРТУ МЕН АЛДЫН АЛУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ

Аннотация. Мақала қоғамдағы өзекті мәнін жоғалтпаған кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстылықпен балалардың қараусыз қалуын ескерту бағытында жүргізілетін шаралардың құқықтық реттелу негіздеріне талдау жүргізуге арналады.

Түйін сөздер: қылмыс, қылмыстылық, қылмыстық саясат, кәмелетке толмағандар, азамат, отбасы, қоғам, мемлекет, құқықтық тәртіп, қылмыстық жауапкершілік, қылмыскерді ескерту, алдын алу.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының алдын алуды кешенді шешу мәселелері белгілі бір жағдайларда жеке тұлғаның қоғамға жат ұстанымдарын тудыруға себеп болатын құбылыстарды жою мақсатындағы ұйымдастырушылық, материалдық ресурстарын тиімді қолдануға бағытталған жан-жақты шараларды жүзеге асыруды талап етеді.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығымен күрес жүргізу жүйесі азаматтардың әл-ауқаты, мәдени, тәрбиелік және білім алу деңгейлерін тиісті қамтамасыз етуді талап ететін жалпы әлеуметтік сипаттағы шараларға негізделеді және қылмыстылықпен күрес жүргізудің жалпы жүйесінің бөлігі бола отырып, елеулі ерекшеліктерге ие болады. Бұл ерекшеліктер кәмелетке толмағандардың қылмыстылығымен күрес жүргізу шаралары жүйесінде келесідей анықталады:

1) Кешенді шаралар арқылы жүзеге асырылатын мемлекеттік, отбасылық, жастар және қылмыстық саясатына, отбасына және балаларға әлеуметтік, экономикалық және басқа қажетті көмек көрсету, олардың ортасында қадағалаусыз қалғандардың және кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылығын ескерту, қылмыстылықпен күрес жүргізудің аумақтық бағдарламаларына сәйкес құрылады және әрекет етеді;

2) Жеке заңнамалық негізге ие – онтайлы өмір жағдайын, балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу, олардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, теріс қылықтарды ескерту, қадағалаусыз қалғандармен және қылмыстылықпен күресті жүзеге асыруды ұйымдастыруды реттейтін халықаралық, конституциялық, республикалық және басқа да деңгейдегі құжаттар;

3) Мемлекеттік білім беру, тәрбиелеу, емдік, құқық қорғау және басқа да органдардың, мекемелердің, қоғамдық ұйымдар мен діни конфессиялардың арнайы мамандырылған жүйесінің қызметімен қамтамасыз етіледі, олардың қызметі үнемі республикалық және аумақтық деңгейде үйлестіріліп және реттеліп отырады.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығымен күрес жүргізу шаралары барлық балалардың және жасөспірімдердің контингентіне қатысты әртүрлі деңгейде және әртүрлі бағытта жоспарлы түрде жүзеге асырылады. Олар айрықша жалпы тәрбиелік, алдын алушылық, сондай-ақ арнайы жазалау шаралары түрінде сипатталады¹.

Мақсатты бағыттылығы бойынша бұл шаралар кәмелетке толмағандардың құқыққа қайшы қылықтарын ескертуге, олардың қылмыстық әрекетінің жолын кесуге, сондай-ақ қылмыстардың қайталану мүмкіндігін болдырмауға шақырады. Балалар мен жасөспірімдердің тәрбиесіне қатысты осы қызметті іске асыруға қатысатын органдар мен мекемелерге тән арнайы құралдар мен әдістер арқылы жүзеге асырылады.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығымен күрес жүргізуде туындайтын мәселелерді шешу бойынша нақты шаралар мен тұжырымды негіздері мемлекеттік деңгейде бекітілген көптеген құжаттармен анықталады.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығымен күрес жүргізудің тиімділігін арттыру және туындайтын мәселелерді тікелей шешудің құқықтық реттелу жолдары Қазақстан Республикасының заңнамаларында, қылмыстылықпен күрес жүргізуді нығайту бойынша республикалық мақсатты бағдарламаларда көрсетілген.

Қазақстан Республикасының «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Заңында балалардың қадағалаусыз қалуы және кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылығының алдын алу мәселелері бойынша түсінікті ақпарат беріледі. Мысалы, жеке алдын алу жұмыстары – олардың

әлеуметтік-педагогикалық бейімделуі немесе құқық бұзушылығы мен қоғамға жат қылықтарын ескерту бойынша әлеуметтік қауіпті жағдайда тұрған кәмелетке толмағандар мен отбасыларды уақытында анықтау бойынша қызметі.

Кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз қалуы және құқық бұзушылығының алдын алу – кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыз, панасыз қалудың және қоғамға жат іс-әрекеттердің алдын алуға, оларға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға және жоюға бағытталған, кәмелетке толмағандармен, кәмелетке толмағандардың оларды тәрбиелеу, оқыту немесе бағып-күту жөніндегі міндеттерін орындамайтын не олардың мінез-құлқына теріс әсер ететін ата-аналарымен немесе басқа да заңды өкілдерімен, сондай-ақ кәмелетке толмағандарды құқық бұзушылықтар немесе қоғамға жат іс-әрекеттер жасауға тартып жүрген өзге де адамдармен жеке профилактикасы шараларын қоса жүзеге асыратын құқықтық, педагогикалық және өзге де шаралар жүйесі.

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың және қадағалаусыз қалудың негізгі міндеттері — кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыз, панасыз қалудың және қоғамға жат іс-әрекеттердің алдын алып, олардың жасалуына ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және жою; кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету; өмірде қиын жағдайға душар болған кәмелетке толмағандарды әлеуметтік оңалту; кәмелетке толмағандардың заңға мойынсұнушылық мінез-құлқын қалыптастыру; кәмелетке толмағандарды құқық бұзушылықтар немесе қоғамға жат іс-әрекеттер жасауға тарту фактілерін анықтап, жолын кесу; кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыз және панасыз қалудың алдын алу жөніндегі заңды тұлғалардың қызметін үйлестіру болып табылады².

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыз және панасыз қалудың профилактикасы саласындағы мемлекеттік саясат: заңдылық; кәмелетке толмағандарға ізгілікпен қарау; отбасын қолдау; кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтар, қадағалаусыз және панасыз қалудың профилактикасы шараларын қолданудағы кешенділік; өмірде қиын жағдайға душар болған кәмелетке толмағандармен жеке жұмыс жүргізу; құпиялылық; ғылыми негізділік; жүйелілік принциптері бойынша жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша жалпы міндеттері теріс қылықтарымен жасөспірімдерге әсер ететін адамдардың қылмыстарын жедел-ізвестіру шараларының көмегімен әшкерелеу, ашу және тергеу жолымен жүзеге асырылады. Кәмелетке толмағандарды қылмыстық немесе қоғамға қарсы іс-әрекеттер жасауға тартатын адамдардың қылмыстық жазалаудан бұлтартпастығын қамтамасыз етуі жоғары ескертушілік мәнге ие.

Құқық бұзушылықтардың жеке алдын алу шараларының негізгі элементтері түзеу-тәрбиелеу ықпалдарымен қамтылады. Бұл жеке тұлғаларды қайта тәрбиелеуге мақсатты бағытталған процесс. Себебі, тәрбиелеушілердің, қоғамның және ұжымның ықпалымен тәрбиеленушілер өздерінде жаңа көзқарастар мен сенімді жинақтайды, әлеуметтік-пайдалы әдет-дағдыларды меңгереді, қызығушылықтары, ынта мен бейімділіктерін өзгерте отырып өздерінің сезімдері мен еріктерін дамытады. Басқа жағынан, жеке алдын алу шаралары қоршаған ортаның нақты бір жеке адамға қолайсыз әсер ету мүмкіндіктерін жоюға бағытталған³.

Қылмыстылықты ескерту барлық қоғамдық қатынастарды (экономика, тұрмыс) дамыту мен жетілдіруге бағытталған кешенді шаралармен қамтамасыз етіледі және қоғамға жат құбылыстарға қарсы тұратын қоғамдық ұйымдарды құруға және нығайтуға жағдай жасайды.

Қылмыстылықты ескерту мен алдын алу бағытындағы мемлекеттік саясат өскелең ұрпақтың қолайлы өмірлік жағдайларын жақсартуға, ондай адамдардың әртүрлі типтегі қылықтарының рухани-моральдық және адамгершілік-психологиялық ауытқуларына кедергі келтіруге бағытталған әлеуметтік шаралардан басталуы тиіс.

Осыған орай, қылмыстылықты ескерту мен алдын алудың мемлекеттік-құқықтық тұрғыда басым бағыттары ретінде келесідей шараларды атауға болады:

– кешенді, оның ішінде заңгерлік, қоғамның барлық өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымымен салыстырғанда аса жоғары артықшылық пен ерекшелікті талап ететін ерекше сала ретінде балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу бойынша отбасы, қоғам және мемлекеттің қызметін нақтылап бөліп көрсету;

- кәмелетке толмағандардың жеке тұлғасының қалыптасуына шешуші ықпал ететін ең маңызды институт ретінде отбасыны бірінші кезекте және барынша нығайту;
- балалар мен жасөспірімдерге отбасыдан айырылумен немесе оның бейберекетсіздігінен жоғалған шығындарын мемлекеттік және қоғамдық институттар арқылы толық және уақытында толтыру жолымен көмек көрсету шараларын жетілдіру; осы жағдайлар үшін тұлғаның қалыптасуына отбасылық тәрбиенің барынша көп жағдайларын жасау;
- мүгедек болып қалған жасөспірімдердің тәрбиеленуіне жауапты адамдардың олардың тағдырына жауапсыздығын жеңу;
- тәрбиелік және профилактикалық қызмет саласын ведомстволық бөлу;
- жасөспірімнің шығармашылық еңбекке табиғи тілек-талаптарын тұрақты дамыту мен толық іске асыруды сақтап қалу үшін жағдайларды жасау және т. б.

Осылайша, Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» № 591-ІІ Заңының қабылдануымен кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың және қадағалаусыз қалудың профилактикасының, олардың құқықтарын қорғаудың мемлекеттік жүйесі нақтыланды. Кәмелетке толмағандардың қоғамға жат қылықтарды жасауы мен теріс ортаға түсіп кетпеуіне жол бермеу жолында барлық қолдан келетін, нәтиже күтетін әдіс-тәсілдер, құралдар мен нысандарды барынша кешенді жалпы мемлекеттік деңгейде жүзеге асыру ғана алдын ала ескерту қызметінің тиімді нәтижесін береді.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы және онымен күрес жүргізу мәселелері әрдайым өзектілігін жоғалтпайды. Ол мәселелердің қазіргі уақытта қалай шешілуіне байланысты болашақтағы қылмыстылықтың жағдайы мен беталысы айқын болмақ.

¹ Алауханов Е. О., Зарипов З. С. Профилактика преступлений: Учебн. — Алматы, 2008. — С. 299.

² Қазақстан Республикасының «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Заңы. 9 шілде 2004 ж. (өзгертулерімен және толықтыруларымен) ҚР ӘМ «РҚАО» РМК «Заң» МБ.

³ Чакубаш Ю. В. Социально-педагогические основы деятельности пенитенциарной системы США: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — М., 1993.

Резюме

В статье рассматриваются проблемы правового регулирования профилактики преступности среди несовершеннолетних и предупреждения детской безнадзорности по действующему законодательству Республики Казахстан.

Resume

In article it is considered analyses legal regulations of prevention of crime among minors and preventions of children's neglect by the current legislation of the Republic of Kazakhstan.

УДК 342.97

Исаева С. Н., начальник кафедры государственно-правовых дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук, доцент

НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. В статье рассматривается роль неправительственных организаций в Казахстане, на основе зарубежного законодательства и практики предлагается внести изменения в нормативно-правовую базу, регулирующую их деятельность.

Ключевые слова: неправительственные организации, исследования, эксперты, контроль, финансирование, совершенствование законодательства.

Особую актуальность в современный период в Казахстане приобретает деятельность неправительственных организаций (НПО). Это и крупные организации с уже утвердившимся положением в обществе, и небольшие организации, созданные энтузиастами. Деятельность НПО, в особенности зарубежных, недостаточно изучена и неизвестна широкой общественности или известна фрагментарно, хотя многие из них организуют свою работу, привлекая внимание общественности к проблемам общества, заполняя так называемые «пробелы» в социально-экономическом развитии страны, которые по тем или иным причинам оказались вне поля зрения государственных структур.

Рабочей группой Программы развития Организации Объединенных Наций (ПРООН) проведено исследование по неправительственным организациям. Подробные результаты исследования даны в отчете ПРООН «Неправительственные организации Казахстана: вчера, сегодня, завтра». Были использованы различные методы исследования, начиная с анализа уже имеющейся информации, заканчивая социологическим исследованием, которое проводила исследовательская группа «Центральноазиатский проект». Цель исследования – изучение общественного мнения о деятельности неправительственных организаций в Республике Казахстан. Исследование ставило перед собой такие задачи, как оценка роли и эффективности НПО, оценка их участия в решении приоритетных проблем Казахстана по направлениям деятельности, оценка программ НПО пользователями.

По результатам исследования было выявлено, что с деятельностью НПО в области демократии и прав человека знакомы около половины опрошенных экспертов, половина из них смогла назвать конкретные организации. Наиболее популярной общественной организацией среди экспертов является «Международное казахстанское бюро по правам человека и соблюдению законности» (34 упоминания), 10 экспертов назвали «Алматинский хельсинкский комитет», несколько раз назывались «Поколение», «Конфликтологический центр», другие организации указывались еще реже¹.

Наиболее популярными направлениями деятельности неправительственных организаций в области демократии и защиты прав человека эксперты назвали информационное обеспечение, проведение юридических консультаций, общественного мониторинга соблюдения прав человека, правовое образование. Половина опрошенных экспертов знает о том, что предпринимают общественные организации для защиты прав женщин, детей и молодежи. Большинство экспертов смогло назвать конкретные организации.

Приоритетными направлениями деятельности НПО экспертами названы экология и защита прав женщин, далее указывались такие направления, как защита прав человека, проблемы женщин и детей, борьба с бедностью, профилактика СПИДа, проблемы образования и науки, борьба с распространением наркотиков, развитие здравоохранения и культуры и искусства. Мнения самих представителей НПО относительно эффективности своих организаций разделились ровно на три части. Первая часть считает, что их организации работают эффективно, миссия и цели выполняются полностью, вторая заявила, что организации действуют достаточно эффективно, но не всегда удается выполнить миссию и достичь цели, третья признается, что их организации работают не слишком эффективно, основную часть поставленных задач выполнить не удастся.

Среди положительных факторов, влияющих на успешную деятельность НПО, их представители чаще называли поддержку со стороны международных организаций, государственных органов, общественности, волонтеров из населения, наличие квалифицированных специалистов в организации и др. Среди отрицательных факторов чаще указывалось отсутствие достаточных финансовых средств, негативное отношение со стороны государства, пассивность населения, плохое техническое оснащение.

При оценке экспертами состояния ресурсов их организаций самое высокое количество баллов набрала позиция «наличие лидера», далее шли человеческие ресурсы и менеджмент организаций. Самую низкую оценку получило техническое оснащение организаций.

В качестве рекомендаций правительству Республики Казахстан эксперты советовали прислушаться к мнению «третьего сектора», финансировать социально значимые программы, проводимые НПО, совершенствовать законодательную базу, привлекать НПО к решению проблем общества, совместно участвовать в проектах НПО, поощрять их инициативу.

В качестве вывода было отмечено, что НПО в Казахстане пока что не имеют четко устоявшегося имиджа у широкой общественности. В целом отношение общественности к деятельности НПО положительное, но в то же время противоречивое, так как не все эксперты владеют достаточным объемом информации, в силу этого возникает определенное недоверие. В то же время сектор НПО существует, имеет определенную репутацию (хотя и противоречивую), свою целевую аудиторию и продолжает развиваться. Однако деятельность некоторых неправительственных зарубежных организаций носит скрытый характер, и имеются факты их противоправной деятельности, в том числе и идеологической пропаганды, проповедования религиозного экстремизма среди молодежи, мигрантов и других социально уязвимых слоев общества.

В связи с этим необходимо отметить, что в октябре 2006 г. Верховным судом РК по заявлению Генерального прокурора РК признаны террористическими организации «Аль-Каеда», «Исламская партия Восточного Туркестана», «Братья мусульмане», Движение «Галибан», «Общество социальных реформ» и др., их деятельность на территории Казахстана запрещена. Все организации, включенные в список, являются зарубежными неправительственными организациями (террористическими структурами).

Следует отметить, что терроризм никогда не рассматривался в Казахстане как реальная угроза, а относился больше к категории потенциальных опасностей. Однако события, произошедшие в 2013 г., говорят о том, что проблема терроризма, когда-то казавшаяся нам далекой и виртуальной, сегодня приобретает характер прямой угрозы. Нарастание угрозы терроризма пропорционально угрозе стабильности в стране.

В этой связи обращает на себя внимание использование деятельности некоторых зарубежных неправительственных общественных организаций в качестве инструмента информационного и психологического давления на население. Реалии таковы, что под прикрытием озабоченности состоянием демократии некоторые зарубежные неправительственные организации и СМИ, финансируемые из-за рубежа, развернули настоящую информационную войну против неугодных Западу политических режимов и государственных деятелей. Активизация деятельности зарубежных НПО в Казахстане произошла сразу после «цветных революций» в Грузии, Кыргызстане, Украине.

По мнению экспертов, совокупный бюджет иностранных неправительственных организаций по всему миру составляет более 1,5 триллионов долларов. Одним из основных спонсоров таких НПО считают Соединенные Штаты Америки. По данным экспертов, в мире действует около 60 тысяч международных НПО, серьезно влияющих на внутривнутриполитическую обстановку во многих странах. Именно с деятельностью такого рода структур некоторые политологи и связывают кризис, который произошел на Украине².

В целях обеспечения национальной безопасности нашего государства для правоохранительных органов Казахстана особую актуальность приобретает изучение программ, идей, осмысление деятельности, совершенствование нормативно-правовой базы, вопросов финансирования зарубежных НПО.

Необходимо на законодательном уровне принять нормативный акт, который бы обязывал все НПО, в том числе и зарубежные, при регистрации четко выражать цели и задачи, а также финансовую деятельность, источники спонсирования. В России деятельность зарубежных НПО жестко контролируется государством и, как отметил Президент РФ В. В. Путин, «одна из главных задач закона о НПО – исключить непрозрачные формы финансирования внутривнутриполитической деятельности в России». В октябре 2012 г. В. В. Путин также поручил аппарату государственного управления усовершенствовать законодательную базу по контролю за деятельностью тоталитарных сект.

Достаточно жесткая политика в отношении зарубежных НПО проводится и в Израиле, где распisan перечень оснований для отказа в регистрации. В государственной регистрации отделения иностранной НПО может быть отказано также, если:

- цели создания отделения НПО создают угрозу суверенитету, политической независимости;

– ранее зарегистрированное на территории страны отделение иностранной НПО было ликвидировано в связи с грубым нарушением Конституции и иных законов.

Под государственным контролем находится и порядок финансирования. Контроль за финансовой деятельностью НПО осуществляется внешними аудиторами. Финансовая информация может быть затребована у НПО в любой момент. Любое финансовое решение, касающееся НПО, может быть обжаловано в суде. Более того, регистрирующий орган вправе проводить инспекции финансовой деятельности НПО.

Считаем, что подобную политику в отношении зарубежных неправительственных организаций целесообразно проводить и в Казахстане.

¹ См. отчет ПРООН «Неправительственные организации Казахстана: вчера, сегодня, завтра». // un.org. ru

² Интервью Александра Домрина, доктора юридических наук, профессора Виргинского университета // Электронный ресурс // <http://radiovesti.ru>

Түйін

Мақалада Қазақстандағы үкіметтік емес ұйымдардың рөлі қарастырылады, шетел заңнамалары және тәжірибелері негізінде нормативтік-құқықтық базаға олардың қызметін реттеуде ұсыныс жасалады.

Resume

In the given article the author studies a role of ungovernmental organization is in Kazakhstan, and also offers on basis a foreign legislation and practices to make alteration in a normatively-legal base toward toughening of control after activity of foreign ungovernmental organizations.

УДК 342.97

Исаева С. Н., начальник кафедры государственно-правовых дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук, доцент;

Сейдығалиев Т. Р., старший преподаватель кафедры государственно-правовых дисциплин

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Аннотация. В статье анализируется законодательство некоторых зарубежных стран по вопросу регулирования деятельности неправительственных организаций, предлагается ряд рекомендаций по совершенствованию казахстанского законодательства.

Ключевые слова: неправительственные организации, контроль, порядок регистрации, основание ликвидации.

Современные международные отношения характеризуются все более очевидным возрастанием количества международных неправительственных организаций, усилением их роли в современном мире. При рассмотрении вопроса совершенствования законодательства Казахстана по регулированию деятельности неправительственных зарубежных организаций следует обратить внимание на законодательство некоторых зарубежных стран.

1. В ходе проведенного нами анализа законодательства некоторых государств, регулирующего деятельность НПО, а именно Израиля, Польши, Российской Федерации, Соединенных Штатов Америки, Финляндии и Франции было установлено, что в каждом государстве зарубежные неправительственные организации пользуются различным режимом.

Так, в Российской Федерации, согласно Закону «О некоммерческих организациях» от 12 января 1996 г. № 7-ФЗ (с изменениями и доп.)¹, зарубежные НПО пользуются режимом, отличным от нацио-

нального. А во Франции, в Финляндии, Израиле и Польше им предоставляется национальный режим. В США на федеральном уровне действует единый типовый устав НПО. Основной массив нормативно-правового регулирования содержится в законодательстве штатов. Во всех штатах для зарубежных НПО установлен режим, отличный от национального. Зарубежная НПО определяется как «корпорация», созданная в соответствии с законодательством иным, нежели законодательство соответствующего штата, и подпадающая по другим своим признакам под определение национальной корпорации в соответствии с законодательством того или иного штата. Мы считаем целесообразным в Республике Казахстан зарубежным НПО предоставлять режим, отличный от национального.

2. Законодательство Франции, Израиля и Польши не содержит различий с точки зрения возможности образования НПО иностранными гражданами и гражданами страны. В Финляндии, если целью НПО является деятельность, связанная с государственными делами, ее членами могут быть только граждане этой страны или иностранцы, постоянно проживающие в ней, руководитель НПО также должен проживать постоянно в Финляндии. В Соединенных Штатах Америки по поводу участия иностранных граждан в НПО имеются свои особенности. Так, в соответствии с Законом США «Об иностранных агентах» НПО, руководимые иностранцами, участвующими в политической деятельности, проходят отдельную процедуру регистрации у Генерального прокурора штата. На наш взгляд, для законодательства Республики Казахстан целесообразнее использовать положения законодательства Российской Федерации: «иностранные граждане и лица без гражданства, проживающие на законных основаниях на территории Российской Федерации, имеют право быть учредителями и участниками НПО, однако учредителями НПО не могут являться иностранные граждане, подозреваемые в экстремистской деятельности или в легализации доходов, полученных преступным путем».

3. Порядок регистрации зарубежных НПО в каждой стране различен. Так, в Российской Федерации предусмотрен разрешительный порядок (т. е. для создания организации необходимо разрешение определенного компетентного органа), при этом взимание государственной пошлины является обязательным. Для регистрации зарубежной НПО требуются: заявление, подписанное уполномоченным лицом, с указанием его фамилии, имени, отчества, места жительства и контактных телефонов; учредительные документы некоммерческой организации в трех экземплярах; решение о создании некоммерческой организации и об утверждении ее учредительных документов с указанием состава избранных органов в двух экземплярах; сведения об учредителях в двух экземплярах; документ об уплате государственной пошлины; адрес постоянно действующего органа НПО; при использовании в наименовании некоммерческой организации символики, защищенной законами об охране интеллектуальной собственности, — документы, подтверждающие правомочия их использования; выписка из реестра иностранных юридических лиц соответствующей страны происхождения. Во Франции, Финляндии, Израиле существует уведомительный порядок регистрации, предварительного разрешения для создания НПО не требуется и регистрация осуществляется без взимания государственной пошлины. Во Франции для регистрации необходимо заявление, в котором указываются: название, цель, место пребывания, имена, профессии, гражданство учредителей. Нотариального заверения документов не требуется. Документы подаются в префектуру соответствующего департамента. Для регистрации НПО в Финляндии требуется заявление, которое должно содержать: название НПО, адрес, имена учредителей. Также прилагается устав объединения. Заявление подается в Национальный совет патентов и регистраций Финляндии. Заверять документы нотариально не нужно. В Израиле при регистрации НПО необходимо обратиться в орган регистрации, причем в обращении должны быть указаны: наименование организации, цели, адрес в Израиле, имена учредителей, их адреса и идентификационные номера. Как и в Финляндии, нотариального заверения документов о регистрации не требуется. В Польше нотариальное заверение документов, которые должны содержать общие сведения об НПО, является необходимым требованием. В Соединенных Штатах Америки, в особенности на территории штатов, существует разрешительный (жесткий) порядок регистрации в отношении деятельности зарубежных НПО. Условием деятельности НПО является получение в администрации штата регистрационного сертификата, который выдается на основании заявления, в котором указываются общие сведения о деятельности НПО, а также: наименование, место и дата регистрации; информация о том, что «корпорация» является иностранной; цели деятельности; заявление о том, что деятельность разрешена; сведения о назначении секретаря штата своим агентом; сертификат о том, что «корпорация» действительно существует; сведения о выполнении любых условий, требуемых любым государственным органом штата. Порядок регистрации, в том числе перечень документов, требуемых для регистрации зарубежных НПО, на наш взгляд, наиболее удачно закреплены в законодательстве России.

4. Основной формой финансового контроля в России является предоставление НПО финансовой отчетности в налоговые и статистические органы. Уполномоченный орган имеет также право запрашивать у органов управления НПО финансовые документы, направлять своих представителей для участия в проводимых НПО мероприятиях, ежегодно проводить проверки расходования денежных средств и иного имущества НПО, выносить письменные предупреждения в случаях нарушения законов России или совершения НПО действий, не соответствующих ее уставу. Во Франции НПО предоставляют органу центральной власти в департаменте годовой финансовый отчет. НПО должны включать в свои уставы положения о том, что они обязуются предъявлять бухгалтерские счета по любому требованию министерства внутренних дел или представителя власти в департаменте. В Польше НПО, в том числе и иностранные, подлежат финансовой проверке в связи с получением дотаций в крупном размере (свыше 16 тыс. долл. США) либо в тех случаях, когда их годовой доход превышает 1 млн. долл. США. В США, как и в Финляндии, финансовый контроль осуществляется в общем порядке, предусмотренном для всех юридических лиц, однако Генеральный прокурор штата может обязать директора и сотрудников ликвидационной «корпорации» давать показания по активам корпорации. Иностранные НПО могут подлежать проверкам по решению Генерального прокурора штата. Самый жесткий финансовый контроль установлен в Израиле, где финансовая отчетность может быть затребована внешними аудиторами в любой момент, более того, регистрирующий орган может проводить инспекции финансовой деятельности НПО. Все банки обязаны докладывать Минфину о «сомнительных» переводах средств НПО.

Считаем целесообразным введение жесткого финансового контроля за деятельностью зарубежных неправительственных организаций в Республике Казахстан, который будет способствовать искоренению их противоправной деятельности.

5. В законодательстве зарубежных стран предусмотрены основания для отказа в регистрации НПО, которые следует включить в казахстанские нормы: противоречие учредительных документов Конституции и иным законам (Польша, Россия, Финляндия); создание НПО угрозы суверенитету, нарушение демократических устоев, оскорбление национальных и религиозных чувств (Россия, Франция, Израиль); признание НПО неким военным образованием или обучающим пользоваться оружием (Финляндия); наличие в уставе НПО пункта о безоговорочном подчинении членов НПО руководству НПО (Польша); указание ложных сведений в уставе о цели НПО. В этом случае учредитель несет уголовную ответственность в виде штрафа в сумме 10 тыс. дол. США или лишения свободы до 5-ти лет (США).

6. Во всех странах четко закреплены основания и порядок ликвидации НПО – только на основании решения суда. В Российской Федерации основаниями для принудительной ликвидации иностранной НПО являются: ликвидация соответствующей иностранной НПО; отказ в предоставлении сведений, необходимых для осуществления финансового контроля над НПО; нарушение НПО российского законодательства; несоответствие деятельности НПО ее уставным целям. Правом принятия решения о ликвидации НПО обладает суд и орган регистрации. В Финляндии — на основании иска МВД, Прокуратуры или членов НПО, во Франции — по инициативе заинтересованного лица или по требованию прокурора и в Польше ликвидация НПО осуществляется по решению суда. В Соединенных Штатах Америки ликвидация НПО осуществляется решением суда по предоставлению Генерального прокурора штата. Основаниями для ликвидации являются: создание НПО путем предоставления ложных сведений; ведение деятельности путем обмана или нарушения закона; деятельность, выходящая за рамки устава НПО; нарушение политики штата. Генеральный прокурор обладает широким кругом полномочий в отношении НПО.

Введение этих положений в законодательство Казахстана будет способствовать уменьшению рисков негативного влияния зарубежных НПО.

Зарубежные неправительственные организации уникальны в своей способности эффективно решать самые разноплановые проблемы. Повышению авторитета и значимости зарубежных НПО будет способствовать тщательно подготовленный инструмент, регламентирующий их правовой статус.

Таким образом, проведенный нами сравнительный анализ является важным шагом в изучении деятельности зарубежных неправительственных организаций, позволяет объективнее оценить отечественное законодательство по данному вопросу, выявить его положительные и отрицательные стороны и определить общие направления его совершенствования.

¹ http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_159363/

Түйін

Мақалада авторлармен үкіметтік емес ұйымдардың қызметтерін реттеу бойынша кейбір шетел мемлекеттерінің заңнамасына талдау жасалынған. Сонымен қатар қазақстандық заңнаманы жетілдіру бойынша бірқатар ұсынымдар мен кепілдемелер ұсынылған.

Resume

In this article, the authors analysed the laws of some foreign countries on the issue of regulating the activities of non-governmental organizations, are offered a number of suggestions and recommendations for the improvement of the Kazakhstan legislation.

УДК-343.132

Искаков М. Б., научный сотрудник центра по исследованию проблем расследования преступлений НИИ Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

О РОЛИ ОТДЕЛЬНЫХ БЛАНКОВ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ПРИ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ

Аннотация. В статье для более быстрого и качественного осмотра места происшествия при дорожно-транспортных происшествиях предложен отдельный бланк осмотра места происшествия, указаны и рассмотрены преимущества данного документа.

Ключевые слова: дорожно-транспортные происшествия, осмотр места происшествия, неустойчивые и устойчивые объекты, отдельные бланки.

Дорожно-транспортные происшествия (далее — ДТП) представляют большую общественную опасность и наносят огромный ущерб экономике страны. По данным Департамента дорожной полиции МВД РК, ежегодно на дорогах Казахстана в дорожно-транспортных происшествиях погибают около 3000 человек, примерно 30 тысяч человек получают различные увечья и ранения¹.

Раскрытие и расследование дорожно-транспортных преступлений является одним из важнейших направлений борьбы государства с нарушениями в сфере безопасности дорожного движения. Дорожно-транспортные происшествия, в результате которых наступили значительные вредные последствия – тяжкие телесные повреждения либо смерть одного или несколько лиц, именуются дорожно-транспортными преступлениями, т. е. деяниями, влекущими уголовную ответственность в соответствии с Уголовным кодексом Республики Казахстан.

Криминалистическая характеристика дорожно-транспортного преступления имеет ряд особенностей. Ведущим элементом является механизм преступления. Как правило, для ДТП характерна быстротечность события, его неожиданность для участников, очевидцев и, как следствие, кратковре-

менность его восприятия и ограниченность объема воспринятой информации². При расследовании дорожно-транспортных преступлений, как и других составов преступлений, важное значение имеет осмотр места происшествия. Вследствие этого, как при любом осмотре, особую роль приобретают материальные следы события. Осмотр места преступления является краеугольным камнем всего расследования. Упущения, имевшие место в процессе первоначального осмотра места происшествия, зачастую невосполнимы.

Осмотр места происшествия (далее — ОМП) — это неотложное следственное действие, которое производится для обнаружения следов преступления и других вещественных доказательств, выяснения обстановки происшествия, а равно иных обстоятельств, имеющих значение для дела. Цель следственного осмотра — получение информации, имеющей значение для уголовного производства, о самом объекте, его отношениях и связанных с ним следах³.

Процесс осмотра места ДТП, в отличие от осмотра места происшествия других преступлений, производится в естественных погодных условиях, которые не всегда бывают благоприятными. Осмотр ограничен во времени в силу интенсивности дорожного движения (зачастую необходимо быстрее освободить проезжую часть, где возникает затор, для проезда транспортных средств). На дорогах с ограниченной видимостью создается угроза нового ДТП и угроза для личной безопасности участников следственно-оперативной группы, следует произвести все необходимые следственные действия как можно быстрее. Эти обстоятельства порой не способствуют качественному осмотру места происшествия.

Целью общего осмотра места ДТП является поиск, изучение материальной среды (места происшествия, участка местности, участка дороги), вещных объектов (трупов людей, животных), материально фиксированных следов, их взаимосвязи и расположения. На этом этапе должны быть проведены измерения, выставлены в местах обнаружения следов и других важных объектов сигнальные обозначения. При детальном осмотре места ДТП должны быть изучены все следы и объекты, имеющие отношение к преступлению.

При ДТП в первую очередь осматриваются и фиксируются «неустойчивые» объекты, к примеру: осыпь осколков деталей автомобилей; части одежды и обуви участников; комья снега и осыпи грязи, осколки фар на месте удара и т. п. Во вторую очередь изучаются относительно более устойчивые объекты: следы крови; пятна от горюче-смазочных материалов, охлаждающих жидкостей; следы протектора автошин — юза, торможения автомобиля.

Следует иметь в виду, что тактика и технология следственного осмотра места ДТП имеет свои особенности, характерные только для данного вида преступлений. При выезде на место ДТП дознаватель либо следователь сталкивается с реальной обстановкой произошедшего события. Вместе с сотрудниками ДПП и ЧС освобождает из-под деформированных частей транспортного средства раненых, извлекает трупы. В данных экстремальных обстоятельствах необходимо отыскать и зафиксировать в протоколе ОМП материальные следы, по которым можно судить о характере произошедшего события, механизме развития, характере и последовательности действий при развитии события (следы скольжения, торможения, характер повреждений на транспортных средствах или неподвижных препятствиях и т. д.), произвести необходимые замеры, фотографирование (видеозапись) и составить схему ДТП. В этой экстремальной обстановке на месте происшествия нужна выработанная система и определенный алгоритм действий.

На практике при выезде на место ДТП опытные дознаватели и следователи используют отдельные бланки осмотра места происшествия. Их применение позволяет качественно произвести осмотр места происшествия, сэкономить время осмотра, не упустить важные детали, имеющие значение для дела. В данном случае процессуальное лицо проводит следственное действие, сокращая словесное описание обстановки, тем самым квалифицированно отражая все необходимые результаты соответствующего следственного действия, заполняет весь перечень исходных данных, имеющих значение для конечного результата. Структура бланка осмотра места происшествия ДТП в соответствии с общими требованиями положений Уголовно-процессуального кодекса при осмотре должна охватывать: точные координаты места происшествия (наезда, столкновения), состояние проезжей части (горизонтальная, уклон, разрыта, имеет выбоины и др.), вид и состояние покрытия (асфальт, грунт, сухое, мокрое, грязное, покрыто льдом и др.); ширину дороги, проезжей части, отдельных полос с разметками, ширину обочин, глубину, крутизну кюветов; способ регулирования движения на участке, зону действия дорожных знаков на месте ДТП (с привязкой к месту события); освещение участка дороги (улицы) в момент осмотра; положение транспортных средств на месте происшествия; следы шин,

юза, разлива жидкостей, наличие обломанных и утерянных частей транспортного средства, осколков стекла и фар, следов соприкосновения транспорта на окружающих предметах.

Для быстрого и в то же время качественного, успешного осмотра и расследования уголовных дел данной категории считаем необходимым применение отдельных бланков осмотра места дорожно-транспортных происшествий, на основе которых строятся результаты автотехнических экспертиз и успешное завершение производства по уголовному делу.

В качестве образца предлагаем следующий вариант протокола осмотра места ДТП:

**ПРОТОКОЛ
осмотра места совершения
дорожно-транспортного происшествия**

" __ " _____ 20 __ г.

Начат __ час. __ мин.

город _____

окончен __ час. ____ мин.

(место составления)

Следователь (дознататель) лицо, составившее протокол _____

(должность, наименование органа внутренних дел, звание, фамилия, инициалы лица,

составившего протокол)

в присутствии понятых:

1.

2.

(фамилия, имя, отчество, адрес места жительства)

в соответствии со ст. ст.221, 222 УПК РК произвел осмотр
места совершения дорожно-транспортного происшествия, имевшего место

(место, наименование шоссе, улицы, перекрестка и др., время

совершения, событие административного правонарушения, вид ДТП)

с участием водителей: _____

(фамилия, имя, отчество, дата и место рождения, адрес места регистрации и фактического

места жительства, место работы, телефон, водительское удостоверение, номер

страхового полиса, наименование страховой компании)

специалиста: _____

транспортных средств: _____

(тип, марка, модель, государственный регистрационный знак, принадлежность, место учета транспортного средства, серия, номер свидетельства о регистрации)

погибшие, потерпевшие: _____

(фамилия, имя, отчество, адрес места жительства, в какое лечебное учреждение направлены (диагноз)

свидетели (если имеются): _____

(фамилия, имя, отчество, адрес места регистрации и фактического места жительства)

Участствующим лицам объявлено о применении технических средств

(каких именно, кем именно)

Осмотр производился в условиях _____

(в ясную, солнечную, пасмурную погоду

при искусственном (естественном) освещении, без осадков, при дожде, снегопаде)

при температуре воздуха: _____

ОСМОТРОМ УСТАНОВЛЕНО

Координаты места происшествия (место наезда, столкновения) _____

Проезжая часть _____
(горизонтальная, уклон, разрыта, имеет выбоины и др.)

Вид покрытия _____
(асфальт, бетон, грунт и др.)

Состояние покрытия _____
(сухое, мокрое, грязное, покрыто льдом и др.)

На проезжей части нанесены _____
(линии продольной разметки для разделения потоков транспорта,
_____ проезжей части на полосы движения, обозначения края проезжей части,
_____ поперечной разметки-линии (таблички) "стоп", линии, образованные
_____ треугольниками, надписи и иные обозначения на проезжей части.
_____ Размеры элементов дороги, наличие пешеходных переходов,
_____ их обозначения и взаимное расположение)

К проезжей части примыкают: справа _____
(наличие бордюрных ограждений,
_____ обочин, кюветов, их высота, ширина, покрытие, глубина, крутизна внутренних откосов)
слева _____

Способ регулирования движения на данном участке _____
(регулируемый, нерегулируемый перекресток, на котором совершено ДТП,
_____ исправность светофора)

Место происшествия находится в зоне действия дорожных знаков, установленных по ходу осмотра
(наименование знаков, их зона действия и привязка к месту происшествия)

Данный участок дороги (улицы) в момент осмотра освещен _____
(электроосвещением, светом из окружающих домов, другими источниками света)

Положение транспортных средств на месте происшествия _____
(модель, государственный регистрационный знак, расположение
_____ транспортных средств относительно друг друга, края дороги, места наезда или столкновения,
_____ ближайших перекрестков, прилегающих к дороге строений)

Следы шин _____
(виды следов: поверхностные или объемные,
_____ их расположение на проезжей части, на обочине, в кювете за
_____ пределами дороги, направление, ширина колеи и протектора, рисунок
_____ протектора, характерные особенности шин, отобразившиеся в следах)

Следы торможений _____
(одинарные или спаренные, длина и расположение их

по отношению к краю проезжей части и линиям разметки, длина следа

от начала до задних (передних) колес, след сплошной или

прерывистый, величина разрывов, имеется ли раздвоение следов,

следы торможения всех следов либо только колес одной из сторон

автомобиля, следы торможения со смазанным отпечатком протектора

или явно выраженный отпечаток)

Признаки направления движения транспорта _____

(по форме следа, брызгам воды или масла, по раздавленным

предметам, направлению юза, следов и т. п.)

Наличие обломанных и утерянных частей транспортного средства _____

(крыла, бампера, колеса, бокового зеркала, антенны, пробки

радиатора, бензобака, обломков кузова, частиц краски, осколков

стекол фар, указателей поворотов и др., название обнаруженных

частей и деталей транспортных средств, их расположение на проезжей

части по отношению к машинам и другим предметам, при обнаружении

частей и деталей на проезжей части, зафиксировавших отсутствие

на транспортном средстве)

Наличие следов соприкосновения транспорта на окружающих предметах _____

на деревьях, столбах, ограждении, заборе, строении; форма следов,

их размеры и расположение от уровня земли и т. п.)

Другие следы и обстоятельства _____

(наличие или отсутствие следов масла или тормозной жидкости, осыпи,

грязи, отделившейся от транспортных средств при столкновении,

отсутствие транспорта, на который ссылался водитель, и т. п.)

Расположение трупов, наличие обрывков одежды, следов веществ, похожих на кровь, и т. д. _____

Месторасположение на проезжей части, в автомобиле и окружающих предметах, их

форма и размеры, описание следов,

по возможности определение направления движения пострадавшего и т. п.)

Наличие следов и других вещественных доказательств на транспорте _____

(отпечатки пальцев, следы крови, мозгового вещества, волос,

обрывки одежды, краски, следы наслоения, отслоения, скольжения, их точное расположение, направление, размеры, характер)
Модель шин, рисунок протектора, их износ и повреждения: _____
(комбинация элементов, составляющих рисунок протектора шин,

их размеры, глубина рисунка протектора, наличие притертостей

и повреждений на шинах и т. п.)

Давление воздуха в шинах (разгерметизация шин) _____

Характер груза, его вес, габариты и способ увязки (крепления) _____

Показание спидометра _____

Положение рычагов ручного тормоза и переключения передач _____

Состояние рулевого управления _____

(суммарный люфт: признаки негерметичности усилителя руля; качество

крепления узлов; наличие повреждения деталей; наличие

непредусмотренных для данной модели транспортного средства деталей)

Состояние тормозной системы: _____

а) рабочей тормозной системы _____

(величина свободного хода педали,

равномерность действия тормозов, наличие подтекания жидкости или

утечки воздуха, показания манометра тормозной системы, действуют

ли тормоза на прицепе и т. п.)

Состояние осветительных сигнальных приборов, лобового и боковых стекол транспортных средств, зеркал заднего вида, степень их загрязненности; наличие и исправность стеклоочистителей

Иные сведения, необходимые для разрешения дела: _____

В ходе осмотра проводилась _____

(фото- киносъемка, видеозапись, иные установленные способы фиксации доказательств)

С места происшествия изъяты _____

(перечень и индивидуальные признаки изъятых предметов)

К протоколу осмотра прилагаются _____

(схема места происшествия, фототаблица, водительское удостоверение и т. д.)

Перед началом, в ходе либо по окончании осмотра места происшествия от участвующих лиц

(их процессуальное положение, фамилии, инициалы)

поступили заявления _____

(поступили, не поступили)

Поняты: 1) _____ 2) _____

(подписи)

Специалист (эксперт) _____ Иные участвующие лица _____

Протокол прочитан _____

(лично или вслух должностным лицом)

Должностное лицо, составившее протокол _____

Аналогичные бланки ОМП в правоприменительной практике успешно применяют сотрудники отдела расследования Управления дознания ДВД и некоторые территориальные подразделения Карагандинской области.

Применение отдельных бланков позволит избежать произвольных ошибок, выработать определенный алгоритм действий при осмотре места происшествия, не упустить и зафиксировать все необходимые замеры, взаимосвязи и привязки различных деталей, объектов в соответствии с составленной схемой ДТП.

Автомобилизация страны, стремительное повышение интенсивности дорожного движения требуют дальнейшего совершенствования тактики и методики расследования данного вида преступления, поиска и разработки более эффективных методов расследования. Качественное расследование ДТП — один из основных элементов работы по повышению безопасности дорожного движения.

¹ <http://www.kazpravda.kz/ida.php?ida=49595>

² Образцов В. А. Криминалистика. — М., 1997.

³ Там же.

Түйін

Мақалада жол-көлік оқиғасында оқиға болған жерді мейлінше жедел және сапалы тексеру үшін оқиға болған жерді тексерудің жеке бланкісі ұсынылады, аталған құжаттың басымдылығы көрсетіліп айтылған.

Resume

In this article for more rapid and quality inspection of the scene of the accident, the author proposed a separate inspection form. Lists and discusses the advantages of this instrument when used in law-enforcement practice.

ӘОЖ 172.15

И. М. Исаков, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы

МӘҢГІЛІК ЕЛ – АСЫЛ АРМАН

Аннотация. Мақалада автор Елбасы Жолдауының «Мәңгілік ел» тарауына құқықтық түсіндірулер жасаған. Сонымен қатар «Мәңгілік ел» идеясының тарихи мазмұнына тоқталып өткен.

Түйін сөздер: Қазақстан, Республика, «Мәңгілік ел», Президент, Елбасы, азаматтық, конституция, демократия, тәуелсіздік, ұлттық идея.

Қазақстан Республикасы Президенті Н. Назарбаев өзінің кезекті Жолдауында «Мәңгілік Ел атабабамыздың сан мыңдаған жылдар бойғы асыл арманы екені баршамызға белгілі. Ол арман — әлем елдерімен терезесі тең, әлем қатынасынан ойып тұрып орын алатын Тәуелсіз мемлекет атану еді, ол арман — тұрмысы бақуатты, түтіні түзу ұшқан, ұрпағы ертеңіне сеніммен қарайтын бақытты ел болу еді. Біз бұл армандарды ақиқатқа айналдырдық. Мәңгілік Елдің іргесін қаладық. Қоғамда «қазақ елінің ұлттық идеясы қандай болуы керек» деген сауалдың жиі талқыланады. Біз үшін болашағымызға бағдар етегін, ұлтты ұйыстыра ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол — Мәңгілік Ел идеясы», — деп атап өтті¹.

Бұл ретте Мемлекет басшысы Тәуелсіздік арқасында халқымыз мәңгілік мұраттарға қол жеткізгенін, еліміздің жүрегі елорда тұрғызылғанына тоқталды. «Қазақтың мәңгілік ғұмыры ұрпақтың мәңгілік болашағын баянды етуге арналады. Ендігі ұрпақ — Мәңгілік Қазақтың перзенті. Ендеше Қазақ Елінің ұлттық идеясы — Мәңгілік ел», — деді Ұлт Көшбасшысы. Сонымен қатар, Президент Мәңгілік ел ұғымын ұлтымыздың ұлы бағдары «Қазақстан-2050» Стратегиясының түп қазығы

етіп алынғанын алға тартты. «Тәуелсіздікке қол жеткізгеннен гөрі оны ұстап тұру аса қиын екені баршаға мәлім. Бұл — әлем кеңістігінде ғұмыр кешкен талай халықтың басынан өткен тарихи шындық. Өзара алауыздық пен жан-жаққа тартқан берекесіздік, талай елдің тағдырын құрдымға жіберді. Тіршілік тезіне төтеп бере алмай жер бетінен ұлт ретінде жойылып кеткен елдер қаншама. Біз өзгенің қателігінен, өткеннің тағылымынан сабақ ала білуіміз керек. Ол сабақтың түйіні біреу ғана, ол — Мәңгілік Ел», — деді Елбасы.

«Мәңгілік ел» сөзі аспаннан түсе қалған жоқ. Ол біздің тамыры тереңде жатқан түп тарихымыздан алынды. Оны дәлелдеп жатудың да қажеті жоқ. Десе де, бірер пікірді алға тастап, айтқанымызды бекемдеп алайық. Мәселен, белгілі түрколог ғалым, тарихшы Қаржаубай Сартқожаұлы «Бұл, әрине, тектен-текке шыққан дүние емес. Кезінде Түрік жұртының данагөйі, үш бірдей қағанның кеңесшісі болған атақты Тоныкөк абыз негізін қалаған идея» дейді.

Бұл тарихи асыл мұратты Президент те дөп басты. «Біз үшін ортақ тағдыр — бұл біздің Мәңгілік Ел, лайықты әрі ұлы Қазақстан! Мәңгілік Ел — жалпықазақстандық ортақ шаңырағымыздың ұлттық идеясы. Бабаларымыздың арманы» деді.

Қоғамда «Қазақ елінің ұлттық идеясы қандай болуы керек?» деген сауал жиі талқыға түсетінін көріп жүрміз. Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол — Мәңгілік Ел идеясы.

Тәуелсіздікпен бірге халқымыз Мәңгілік Мұраттарына қол жеткізді. Біз еліміздің жүрегі, тәуелсіздігіміздің тірегі — Мәңгілік Елордамызды тұрғыздық. Қазақтың Мәңгілік Ғұмыры ұрпақтың Мәңгілік Болашағын баянды етуге арналады. Ендігі ұрпақ — Мәңгілік Қазақтың Перзенті. Ендеше, Қазақ Елінің Ұлттық Идеясы — Мәңгілік Ел!

Бір кездерде дүркіретіп билік құрған Көктүріктер империясы ту еткен, Тоныкөк негізін қалаған, ұлы Шыңғыс хан империясының атына айналған Мәңгі ел құндылығы бүгін, міне, осылайша Қазақстан мемлекетінің түп қазығы – ұлттық идеясына айналды.

Алайда айтылғанның бәрі ақиқатқа айналып шыға келеді деу қисынсыз болар. Ата-баба құндылығын ауызбен айту бір басқа да оған барынша адал, әрі шын жанашыр болып, оны қайраткерлікпен, тектілікпен іске асыру екінші мәселе. Біздің рухани ұстыны жұқарып, ұлттық мәні тайыздалған қоғамда бұндай үлкен идеяны бірден көтеріп шыға келу тосын құбылысқа баланатыны да анық. Сондықтан болар, «Мәңгілік ел» идеясына сын көзбен қарап, оны кезекті ұран, халық алдында кие салатын бетперде ретінде қабылдағандар да болды.

Белгілі қоғам қайраткері М. Жолдасбеков: «Біздің тарихтан да, Құраннан да білетініміз мәңгілік тек Аллаға тән. Алладан басқа жер бетінде, аспан астында мәңгі ештеңе болмайды. Бірақ бізге адаспай жүретін идеология керек. Қазақтың ендігі ұлттық идеологиясы осы «Мәңгілік ел» болуы тиіс. 2050 жылы біз «Мәңгі ел» бола саламыз деп ешкім кесім жасай алмайды. Елбасы оны айтып отырған жоқ. Қазақтың түпкі арманын меңзеп отыр» депті.

Бағанадан бері айтпағым, елдің құлағын елең еткізіп, қазақты сан түрлі ойға жетелеген осы ұғымның сыртқы түр-түсі мен айтылу сипатына көз жүгірту еді. Иә, бұл ата-бабалардан жеткен құндылық екен. Қазақстандықтардың, (қазақ ұлтының емес) басын біріктіретін идея екен. Осы арада белгілі ұлт қайраткері Берік Әбдіғали мырзаның мына бір сөзін келтірейік: «Әрбір мемлекеттің идеологиясындағы сүйенетін тұғыры тарих болатыны анық»².

«Біз «Мәңгілік ел» боламыз» дегенде Президент ұлттың тарихи сана мәселесін күн тәртібінің алдыңғы қатарына шығарып отыр. Әлеуметтік-мәдени еспен сипатталатын тарихи жады немесе тарихи сана неғұрлым терең болған сайын адам да, тұтастай алғанда қоғам да рухани бай болады. Бүгінгіні түсіну мен болашақты болжау үшін өткенді білу тарихи білімнің негізгі арқалайтын жүгі екендігі рас. Алдыңғы буынның жинақтаған әлеуметтік-мәдени тәжірибесіне тереңірек енген сайын адамның өмірлік және азаматтық ұстанымы да айқындала түседі. Тарихи білім адамның ғылыми дүниетанымының қалыптасуына, оның бойында адамгершілік мұраттардың егілуіне ықпал етеді. Отанға сүйіспеншілік, оның өткені мен бүгінін мақтан тұту патриотизм деп аталатын сезімдердің құйылысын тудырады.

Тәуелсіздікке қол жеткізген жылдар ішінде Қазақстан отаршылдық пен тоталитаризм салдарынан болған рухани күйзелісті еңсеріп қана қоймай, қалыптасудың жаңа кезеңіне қадам басты. Дегенмен Қазақстанның қазіргі жағдайында ұлттық бірегейлік пен мәдени тұтастықты қалыптастырып, шынайы еркіндікке қол жеткізу мен «Мәңгілік ел» құруға ұмтылуы бүгінгі жаһанданудың қатаң бәсекелестігі жағдайында саяси, әлеуметтік-экономикалық дербестікпен қатар, рухани тәуелсіздікке ие болуды да қажет етеді. Бұл үшін ұлт тәрізді күрделі жүйенің қалыпты өмір

камын қамтамасыз ететін төлтума тарих пен мәдениеттің өзегін құрайтын ұлттық дүниетанымды, рухани қайнарларды қайта қалпына келтіру арқылы қоғамның өзіндік тарихи санасын қалыптастыру керек. Тарих өткен шақпен, адами жадымен және әлеуметтік еспен байланысты болғандықтан, бұған төл тарихты тану арқылы қол жеткізуге болады. Яғни ұлттық мәдениеттің негізін құрайтын іргелі құндылықтарды – адамдарды рухани тұрғыда оятатын ана тілі мен дәстүрді жаңғыртумен қатар, халықтың тарихи өткенін толығымен, жан-жақты зерттеулер арқылы қалпына келтіру, тарихи өзіндік сананы қалыптастыру тәуелсіздіктің рухани тұғырын құрайды³.

Сонымен «Мәңгілік ел» идеясы барша қазақстандықтардың жүрегінде от боп лаулап әрқашан жанып тұруы керек. Ата-бабаларымыздың арманын қазіргі және келешек жастар әрқашан ұран етіп ұстанатынына сенемін. Мен «Мәңгілік ел» идеясы барша Қазақстандықтардың асыл арманы екендігіне сенімдімін.

¹ Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауы. 17 қаңтар. 2014 // www.akorda.kz

² Жебе. 30 қаңтар 2014 ж. <http://www.zhebe.com/>

³ Айқын. <http://www.aikyn.kz/>

Резюме

Автор раскрыл правовые аспекты Послания Главы государства по разделу «Мәңгілік ел», объяснил историческое происхождение идеи «Мәңгілік ел».

Resume

In the given article the author, exposed the legal aspects of message of Head of the state to the division of «Мәңгілік ел». In addition gave a concept to the historical origin of idea of «Мәңгілік ел».

УДК 343.102

Кадацкий С. Н., доцент кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук

ПОНЯТИЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ, СРЕДСТВ ДОКАЗЫВАНИЯ И ОТГРАНИЧЕНИЕ ИХ ОТ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ИНФОРМАЦИИ

Аннотация. В законе РК «Об оперативно-розыскной деятельности» одним из важных является предписание, предусматривающее использование результатов оперативно-розыскной деятельности в интересах уголовного судопроизводства. Его реализация предполагает представление таких результатов органу дознания, следователю или в суд в порядке, предусмотренном законом и другими нормативно-правовыми актами. Следовательно, результаты ОРД могут являться предпосылкой проведения процессуальных действий, быть использованы для обоснования проведения, выступать условиями их проведения.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, доказывание, уголовный процесс, оперативно-розыскное мероприятие.

Теория доказательств как часть науки об уголовном процессе раскрывает природу доказательств, предмет и пределы доказывания, процесс и обязанность доказывания, исследует теоретические основания и практическое значение классификации доказательств, их отдельные виды; особенности доказывания в различных стадиях процесса.

Методологическая сторона проблемы, как, например, отграничения информации, полученной в ходе оперативно-розыскной и уголовно-процессуальной деятельности, разработана значительно слабее. При этом решение данной проблемы связано только с различием в правовом положении субъек-

тов, от которых исходит оперативная и доказательственная информация. Есть принципиальная разница в правовом регулировании методов ее получения и фиксации, а следовательно, и в правовых гарантиях, связанных с ее достоверностью, соблюдением прав и законных интересов граждан, участвующих соответственно в оперативно-розыскной и уголовно-процессуальной деятельности.

Исключительное значение имеет отграничение доказательственной процессуальной информации и информации, полученной из непроцессуальных источников. Оно возможно лишь в результате рассмотрения таких категорий уголовного процесса, как понятие доказательств, их источников и средств доказывания.

Представляется, что вышеназванное единое понимание доказательств является наиболее правильным. Доказательства имеют, во-первых, содержание, т. е. информацию об искомых фактах, обладающую свойством относимости, во-вторых, процессуальную форму, именуемую в законе средствами доказывания, и, в-третьих, определенный процессуальный порядок получения и исследования доказательственной информации и самих средств доказывания. Эти три признака характеризуют правовую природу доказательств¹.

Устранение любой стороны аспекта доказательства ликвидирует или существенным образом деформирует указанное понятие. Доказательство, лишенное его познавательного содержания либо процессуальной формы, вовлеченное в процесс уголовного процесса с нарушением уголовно-процессуального порядка, перестает быть таковым.

Таким образом, доказательства устанавливаются с помощью предусмотренных законом средств, показаний свидетеля, потерпевшего, подозреваемого, показаний обвиняемого, заключения эксперта, вещественных доказательств, протоколов следственных и судебных действий и иных документов, согласно ч. 2 ст. 115 УПК РК. Средства тесно связаны с фактическими данными, являются источниками получения сведений о тех фактах, которые необходимо установить по делу. Это дает основание считать, что сами средства доказывания наряду с фактическими данными играют роль доказательств. Не случайно и закон применяет к средствам доказывания термин «доказательства» (вещественные доказательства). Конечно, между фактическими данными и средствами доказывания имеются различия: фактические данные являются содержанием доказательства, а средства доказывания – его формой. Неразрывная связь формы и содержания доказательства означает, что в любом средстве доказывания должны содержаться фактические данные, а с другой стороны, фактические данные могут быть получены судом только с помощью установленных законом средств доказывания. Средства доказывания, не содержащие сведений о фактах либо полученные не из установленных в законе источников, доказательственного значения не имеют. Это аксиома демократического правосудия, правовой государственности.

Способами получения и использования доказательств являются те предусмотренные законом действия, посредством которых органы дознания, предварительного расследования, прокуратуры и суда собирают, проверяют и оценивают доказательства и их источники, а также обосновывают выводы по делу (ст. 125–128 УПК РК).

Несмотря на принятие Закона РК «Об ОРД» от 15 сентября 1994 г., единое мнение относительно самой возможности использования результатов оперативно-розыскной деятельности в процессе доказывания по уголовным делам отсутствует. Так, ряд авторов допускает возможность формирования доказательств в рамках оперативно-розыскной деятельности.

По нашему мнению, нельзя признать состоятельной точку зрения Г. М. Миньковского, что фактические данные (сведения), полученные путем проведения оперативно-розыскных мероприятий, могут быть признаны доказательствами по уголовным делам только в том случае, если они собраны, проверены и оценены в соответствии с требованиями уголовно-процессуального законодательства. Результаты оперативно-розыскной деятельности не могут быть собраны по правилам уголовно-процессуального законодательства, это принципиальный и конституционно значимый момент. В уголовном процессе собираются, проверяются и оцениваются не результаты оперативно-розыскной деятельности, а уголовно-процессуальные доказательства.

Для правильного решения вопросов использования результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам необходимо учитывать фундаментальные положения теории доказательств – неодинаковый правовой режим получения в уголовном процессе различных видов доказательств и оперирования ими².

В связи с этим регламентация оперативно-розыскной деятельности в законодательстве позволяет говорить о новых тенденциях в осуществлении оценки данных, полученных в ходе оперативно-

розыскной деятельности с тем, чтобы ее результаты служили факторами повышения эффективности борьбы с преступностью. С этой целью законодатель предпринял попытку придать оперативно-розыскным мероприятиям уголовно-процессуальную форму, что противоречит сути и соотношению этих качественно разнородных видов деятельности. Тем не менее, в законе РК «Об ОРД» закреплена ряд норм, позволяющих связать воедино, подчинить общей цели оперативно-розыскные мероприятия и следственные действия.

Казалось бы, законодатель довольно четко определил сферу применения результатов оперативно-розыскной деятельности. В соответствии со ст. 14 Закона РК «Об ОРД» они «...могут быть использованы для подготовки и осуществления следственных действий и проведения оперативно-розыскных мероприятий по предупреждению, пресечению и раскрытию преступлений, а также в процессе доказывания по уголовным делам при условии их проверки в соответствии с положениями уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан, регламентирующими собирание, исследование и оценку доказательств». Анализируя данную норму, Е. А. Доля, по нашему мнению, правильно исключает возможность прямого использования результатов оперативно-розыскной деятельности в качестве доказательств по уголовным делам. Однако наличие в норме ссылки на действующее уголовно-процессуальное законодательство наводит на мысль о возможности использования результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании при единственном условии – соблюдении требований УПК при их получении.

Указанные в уголовно-процессуальном законе конкретные способы извлечения информации, имеющие значение для дела и соблюдения порядка, условий и последовательности применения этого способа в ходе процессуальных действий, есть первый и основной признак для разграничения процессуальной (доказательственной) и непроцессуальной информации. Отграничивается, прежде всего, информация, полученная в ходе применения оперативно-розыскных мер. В результате применения последних формулируются источники непроцессуальной информации, тогда как при производстве процессуальных действий – источники доказательств. Процессуальные действия включают следственные действия как основные способы получения доказательственной информации.

Следующий признак, позволяющий разграничить процессуальную и непроцессуальную информацию, — соответствие источника информации предъявляемым законом требованиям.

Требования закона к доказательствам позволяют отграничивать доказательственную и непроцессуальную информацию и, кроме того, назвать источники последней. Такими источниками являются:

- 1) результаты следственных действий, проведенных с нарушением уголовно-процессуальной формы;
- 2) материалы оперативно-розыскной деятельности;
- 3) показания свидетеля, который не может указать источник своей осведомленности;
- 4) показания защитника об обстоятельствах, которые ему стали известны в связи с выполнением своих обязанностей;
- 5) показания лица, неспособного в силу своих психических и физических недостатков правильно воспринимать обстоятельства, имеющие значение для дела, и давать о них правильные показания;
- 6) документы, имеющие значение для дела, но не удостоверенные предприятиями, учреждениями, организациями, должностными лицами и гражданами;
- 7) заключение некомпетентного эксперта;
- 8) показания священнослужителя, если сведения получены им на исповеди;
- 9) наличие свидетельского иммунитета.

Таким образом, разграничение между доказательственной и непроцессуальной информацией происходит по двум основным критериям: соблюдение установленной процессуальной формы и соответствие источника информации требованиям, предъявляемым законом.

Если информация не соответствует вышеуказанным требованиям, она не может быть реализована в качестве доказательств по уголовному делу³.

Надежность знаний о каком-либо факте повышается пропорционально количеству использованных источников, от результатов оценки которых в немалой степени зависит определение достоверности информации. Так, непроцессуальная информация может быть получена одновременно из нескольких источников, что повышает ее достоверность, но не делает возможным использование в качестве доказательств. Тем не менее, такая информация может иметь большое значение для раскрытия преступления и расследования уголовного дела. Хотя высказывается мнение, что использование подобной информации допустимо при выдвижении версий, определении тактики проведения следст-

венных действий, путей и средств обнаружения доказательств, но недопустимо для обоснования процессуальных решений, следует заметить, что при соответствующих условиях интерпретация результатов оперативно-розыскной деятельности может использоваться в доказывании после их легитимного ввода в уголовный процесс.

¹ Дорохов В. Я. Понятие и классификация доказательств // Теория доказательств в советском уголовном процессе. М., 1973. — С. 206-211; Кокорев Л. Д. Уголовный процесс: доказательства и доказывание. — Воронеж, 1995. — С. 114.

² Зинатулин З. З. Уголовно-процессуальное доказывание. — Ижевск, 1993. — С. 133-134.

³ Допускают возможность формирования доказательств в рамках оперативно-розыскной деятельности негласных следственных действий и ряд исследователей, и разработчики проекта Уголовно-процессуального кодекса РК. См.: Кипнис Н. М. Доказательства в уголовном судопроизводстве. — М., 1995. — С. 9; Кокорев Л. Д. Указ. раб. и др.

Түйін

Мақала қылмыстық іс жүргізуді дәлелдеуде жедел іздестіру қызметі нәтижелерін қолдану сұрақтарына арналған.

Resume

This article is sanctified to the questions of drawing on the results of operatively-search activity in proving of criminal procedure.

УДК 343.1

Кенжина С. Т., магистрант Института правосудия Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

АНТИКОРРУПЦИОННОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В БОРЬБЕ С КОРРУПЦИЕЙ

Аннотация. Автор рассматривает вопросы международного регулирования борьбы с коррупцией, анализирует соответствующие международные документы.

Ключевые слова: борьба с коррупцией, международные антикоррупционные стандарты осуществления правосудия, субъект коррупционных преступлений, причины возникновения коррупции.

Существуют обязательные международные требования, предъявляемые органам с целью организации эффективной борьбы против коррупции:

- необходимая степень независимости и автономии;
- отсутствие неправомерного давления или влияния;
- необходимая подготовка;
- адекватность ресурсов;
- разумное соотношение административно-правовых и уголовно-правовых компромиссов и поощрений;
- специализация.

Значение Конвенции ООН против транснациональной организованной преступности заключается в том, что помимо признаков, определяющих содержание коррупции (ст. 8), в ней закреплено положение о том, что каждое Государство-участник в той степени, в какой это требуется и соответствует его правовой системе, принимает законодательные, административные или другие эффективные

меры для содействия добросовестности, а также для предупреждения и выявления коррупции среди публичных должностных лиц и наказания за нее (ст. 9)¹. Каждое Государство-участник принимает меры для обеспечения эффективных действий его органов в области предупреждения и выявления коррупции среди публичных должностных лиц и наказания за нее, в том числе путем предоставления таким органам достаточной независимости для воспрепятствования неправомерному влиянию на их действия.

Тем самым на международном уровне выработано положение, в соответствии с которым страны-участники смогли внести соответствующие дополнения и изменения в отечественное законодательство, отвечающие требованиям международных антикоррупционных стандартов осуществления правосудия. В частности, Конвенцией впервые дано понятие ответственности юридических лиц, которая может быть уголовной, гражданско-правовой или административной. Рассмотрены вопросы международного сотрудничества в целях конфискации доходов от преступлений или имущества, выдачи преступников (в том числе и передача осужденных лиц), определены цели оказания взаимной правовой помощи. К последним относятся:

- a) получение свидетельских показаний или заявлений от отдельных лиц;
- b) вручение судебных документов;
- c) проведение обыска и производство выемки или ареста;
- d) осмотр объектов и участков местности;
- e) предоставление информации, вещественных доказательств и оценок экспертов;
- f) предоставление подлинников или заверенных копий соответствующих документов и материалов, включая правительственные, банковские, финансовые, корпоративные или коммерческие документы;
- g) выявление или отслеживание доходов от преступлений, имущества, средств совершения преступлений или других предметов для целей доказывания;
- h) содействие добровольной явке соответствующих лиц в органы запрашивающего Государства-участника;
- i) оказание любого иного вида помощи, не противоречащего внутреннему законодательству запрашиваемого Государства-участника².

В Конвенции обрели правовой статус совместные расследования в одном или нескольких государствах, а также специальные методы расследования (контролируемая поставка, электронное наблюдение или другие формы наблюдения, агентурные операции).

Предусмотрены меры защиты свидетелей и потерпевших, к которым относятся:

- a) установление процедур для физической защиты таких лиц, например, в той мере, в какой это необходимо и практически осуществимо, для их переселения в другое место, и принятие таких положений, какие разрешают, в надлежащих случаях, не разглашать информацию, касающуюся личности и местонахождения таких лиц, или устанавливают ограничения на такое разглашение информации;
- b) принятие правил доказывания, позволяющих давать свидетельские показания таким образом, который обеспечивает безопасность свидетеля, например, разрешение давать свидетельские показания с помощью таких средств связи, как видеосвязь или другие надлежащие средства.

На наш взгляд, важными для национального законодательства являются положения о сборе и анализе информации о характере организованной преступности и обмене такой информацией, о подготовке кадров и технической помощи. При этом было закреплено то, что подготовка кадров и техническая помощь могут включать изучение иностранных языков, командирование и обмен сотрудниками центральных органов или учреждений, выполняющих соответствующие функции³.

Анализируя содержание Конвенции ООН против коррупции, необходимо отметить, что одним из субъектов коррупционных преступлений, согласно данному международному документу, является «публичное должностное лицо», правовое содержание этого понятия понимается значительно шире, чем в национальном законодательстве. Это объясняется тем, что в соответствии с Конвенцией ООН к нему отнесено любое назначаемое или избираемое лицо, занимающее какую-либо должность в законодательном, исполнительном или судебном органе власти государств-участников Конвенции на постоянной или временной основе, за плату или без оплаты труда, независимо от уровня должности этого лица (см. ст. 1 Конвенции ООН). Кроме того, публичным должностным лицом признается любое другое лицо, выполняющее какую-либо другую функцию, в том числе для публичного ведомства или публичного предприятия, или предоставляющее какую-либо публичную услугу, как это определяется во внутреннем законодательстве государства-участника и как это применяется в соответст-

вующей области правового регулирования этого государства; любое другое лицо, определенное в качестве «публичного должностного лица» во внутреннем законодательстве государства-участника Конвенции (п. «а» ст. 2 Конвенции ООН).

Таким образом, Конвенция ООН против коррупции обязывает признать субъектом коррупции любого служащего законодательного, исполнительного, административного или судебного органов независимо от уровня занимаемой им должности.

Из вышеприведенных правовых актов можно выделить следующие особенности:

- в стране может действовать один или несколько органов по борьбе с коррупцией;
- организация и функционирование органа или органов по борьбе с коррупцией должны осуществляться с учетом основополагающих принципов правовой системы страны,
- орган или органы по борьбе с коррупцией могут наделяться полномочиями только превентивного, только карательного (следственные и правоохранительные органы) или смешанного превентивно-карательного характера;
- превентивные функции должны, по меньшей мере, включать в себя контроль за реализацией национальной стратегии по борьбе с коррупцией и распространением знаний по вопросам предупреждения коррупции.

На международном уровне выделяют три вида коррупции. Первый – коррупция в сфере государственной администрации, которая связана с правительственными учреждениями, местными органами власти, полицией, таможней. Второй — это коррупция в сфере коммерческой деятельности. В результате происходит монополия и нечестная конкуренция. Третий — это коррупция среди верхушки финансовой, политической и административных коридоров власти⁴.

В зарубежных странах практически нет расхождений в восприятии и юридической оценке коррупционного поведения госслужащих. Оно включает в себя весь комплекс злоупотреблений: в личных целях, целях третьих лиц или групп должностных лиц государственных органов и может фиксироваться при нарушении административного, финансового, трудового, гражданского законодательства. В некоторых странах коррупцией признается и нарушение государственным служащим этических норм.

Обобщая зарубежный опыт предупреждения и пресечения коррупции в государственном аппарате, необходимо отметить, что преодолеть такое явление одними карательными мерами невозможно, в связи с этим для предупреждения и пресечения коррупции в сфере государственного управления следует выработать систему контроля всех органов государственной власти за деятельностью чиновников. Наиболее передовым в этом отношении представляется опыт США и Канады. Законодательство этих стран, направленное на противодействие коррупции в государственном аппарате, включает в себя административные кодексы и этические нормы поведения, не допускающие «конфликта интересов», обеспечивающие надлежащее использование государственных ресурсов и требующие достижения самого высокого уровня профессионализма и честности среди сотрудников государственного аппарата.

Таким образом, причины возникновения коррупции в зависимости от исторической эпохи и фазы социально-экономического развития стран различны, а потому разработать некие универсальные правовые и организационные средства по ее предупреждению и пресечению представляется малореальным. Коррупция — это не результат отсутствия репрессий, а прямое следствие ограничения экономических свобод. Любые административные барьеры преодолеваются взятками. Объективная оценка казахстанской действительности позволяет сделать вывод об отсутствии реальных механизмов по противодействию росту коррупции в органах государственной власти. Как показывает практика, борьба с коррупцией осуществляется преимущественно мерами уголовного характера, которые не только не эффективны, но и способствуют выработке мер противодействия им со стороны коррумпированных чиновников, повышают общий объем средств, находящихся в коррупционном обороте, и суммы разовых выплат за противозаконные услуги госчиновников. Меры уголовного противодействия не решают проблему профессиональной и моральной подготовки госслужащих, а также разработку методов по минимизации коррупционного поведения должностных лиц аппарата государственного управления. В этой связи в рамках международного сотрудничества необходимо активизировать взаимодействие с соответствующими структурами за рубежом, реализующими антикоррупционные Программы, внедрять в практику антикоррупционной борьбы положительный зарубежный опыт, максимально учитывая национальный опыт борьбы с коррупцией. В условиях расширяющихся международных связей, проблема борьбы с коррупцией неразрешима в отдельно взятой стране и тре-

бует адекватных скоординированных мер противодействия, как в рамках существующих международных организаций, так и вновь создаваемых.

¹ Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conv_organizedcrime.shtml

² Там же.

³ Там же.

⁴ Положение в мире в области преступности и уголовного правосудия: Доклад Генерального Секретаря // Десятый Конгресс ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. — Вена, 10-17 апреля 2000. CONF. 187/5.

Түйін

Автор сыбайлас жемқорлықпен күресте халықаралық реттеу сұрақтарын қарастырады, тиісті халықаралық құжаттарға анализ жасайды.

Resume

The author examines the international regulation of the fight against corruption, analyzes the relevant international instruments.

ӘОЖ 32 (084)

Д. Е. Көпежанова, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің аға оқытушысы, PhD;

Е. М. Баймұханов, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының доценті, саяси ғылымдарының кандидаты

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОҒАММЕН БАЙЛАНЫСТЫҢ БҮГІНГІ ЖАҒДАЙЫ

Аннотация. Мақалада негізгі көтерілген және түсіндірілген мәселелер — Қазақстандағы қоғаммен байланыс нарығындағы тенденциялар, PR-дың дамуы мен қалыптасу барысындағы мәселелер мен кейінгі кезеңде болған өзгерістеріне талдау жасалды, салыстырылды. Елбасының сол жайлы сөздеріне тоқталдық. Қоғаммен байланыстың институционалдық және ұйымдық базасын нығайту қажеттілігі айтылды.

Түйін сөздер: PR, ЭКСПО-2017, БАҚ, бәсеке қабілеттілігі, жарнама, институционалдық, ұйымдық база.

Президенттік-парламенттік басқару өз жемісін беріп, елімізде көптеген сәтті реформалардың жүргізілуіне себепші бола білді. Ал, ендігі жерде президенттік-парламенттік басқару нысанындағы Қазақстан өзіндік дамудың тағы бір жаңа жүйесін қалыптастырмақ. Бұл біздің еліміздегі саяси PR рөлін одан әрі жоғарылатады деп сенеміз. Себебі, кез келген демократиялық мемлекеттің басты ұстанған бағыты – ашықтық, пікір алуандылығы, сенімді таңдау жасау сияқты шаралардан тұрады. Қазақстан Республикасы да халық пен билік байланысын алдыңғы орынға шығаруы тиіс. Аталған екіжақты байланыс нәтижесінде сенімді саяси коммуникация құралдары жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасы 1991 жылдан бері қарай ақпарат құралдары туралы заңнаманы ұдайы жетілдіруге күш салды. Сол жылғы 28 маусымда «Баспасөз және басқа бұқаралық ақпарат құралдары туралы» заң қабылданды. Ол елімізде мемлекеттік емес БАҚ-тың пайда болуына және жедел дамуына қолайлы жағдай туғызды. Ақпарат әлемінде бәсекелестік туды. Баспасөзбен эфирлерге жаңа

мазмұн берген ірі медиа-бірлестіктер өмірге келді. Халықтың ақпарат алу және талдау мүмкіндігі молайды. Енді осы оң үрдісті одан әрі дамытудың құқықтық негіздері қажет бола бастады. Соған орай Елбасы 1997 жылғы 3 желтоқсанда «Қазақстан Республикасының біртұтас ақпарат кеңістігін қалыптастыру туралы» Жарлыққа қол қойды¹. Президенттің тапсыруымен 1999 жылы жаңа заң күшіне енді. Көп ұзамай, 2001 жылы оған елеулі өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Осы заңдардың қай-қайсы да БАҚ-ты демократияландыру, әлемдік талаптарға сай жетілдіру және саясаттан тыс дамуына жол ашу үшін барынша тиімді болғанына дәлел көп. Егер көрші төрт елдегі қазіргі күнгі БАҚ-тың санын есептесеңіз, бұдан бізден әлдеқайда аз болып келеді.

Елбасының сөзімен айтсақ: «Қоғамға шынайы ақпарат керек. Біріншіден, азаматтардың нақты өмірдің, сондай-ақ, көпірме сөздің қайда екенін, екіншіден, ақиқаттың және қарақан бастың қамы үшін бұрмалаушылықтың қайда екенін, үшіншіден, іскерлік, парасат, сондай-ақ пысықайлық қайда екенін, төртіншіден, халыққа қызмет етудің, сонымен бірге, билік үшін лас әрекеттің қайда екенін білуге мүмкіндік беретін ақпарат керек»². Сондықтан да, PR – тікелей билік пен қоғам арасындағы қатынаста өзара түсіністік танытып, екі жақты сенімді қалыптастыратындықтан қазіргі саяси жүйедегі бірден-бір тиімді технология болып табылады деп айта аламыз³.

2007 жылы 14 шілдеде Астанада қазақстандық БАҚ мен ҰЕҰ басшылары Қазақстан Республикасының 2007 жылғы сайлау компанияларын бейнелеу кезінде әдептілік ережелерін ұстану Хартиясына қол қойды. Хартияны жасау мен қол қою бастамасы Қазақстан Республикасының мәдениет және ақпарат министрлігінде болды. Аталған Хартия Қазақстан Республикасының Конституциясына, Қазақстан Республикасының «Сайлау туралы» және «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңдарына сәйкес жасалды⁴.

Жоғарыда қамтып өткен мәселелерді түйіндей келе, мынадай өзекті мәселелерді айтып өтеміз:

1. Қоғаммен байланыстың ашықтығын қамтамасыз ететін қазіргі заманғы құралдарын тәжірибеге енгізу мәселесі.

2. Қоғаммен байланыстың институционалдық және ұйымдық базасын нығайту қажеттілігі.

3. Қоғаммен байланыстың нормативтік құқықтық база жасаудың маңызы зор, сондықтан да тиісті заңнаманы жетілдіру қажет.

4. Қоғаммен байланыс қызметінің ашықтығын қамтамасыз етуге, ақпараттық сала үшін кадрлар даярлаудың, қоғаммен байланыс мамандары мен БАҚ-тың құқықтық қорғалу деңгейін арттыруға, қоғаммен байланыс саласының ахуалын жақсартуға байланысты мәселелер кешенін шешу қажеттілігі туындап отыр.

5. Теория мен практиканы ұштастыра отырып дамыту, мамандықтың беделін көтеру.

Қоғаммен байланыс қызметтерін жетілдіру елді әлемге белсенді таныстыру үшін шетелдік тәжірибені зерделеуге мүмкіндік береді. Сол себепті қоғаммен байланысты одан әрі ілгерілету үшін қазіргі заманғы ақпараттық технологиялардың, электронды БАҚ-тың мүмкіндіктерін белсенді пайдалану қажет. Сонымен қоса, шетелде елдің жағымды беделін алға жылжыту мен дамыту мақсатында, сондай ақ алдағы ЭКСПО-2017 өткізу қарсаңында қоғаммен байланыс технологияларын одан әрі, өзінің нақты мағынасы мен талаптарына сай қолдануды арттыру мәселесін алға қоямыз.

Елбасы Н. Назарбаев осы орайда қоғаммен байланыстың қоғамдағы реформаларды жүргізу барысындағы маңыздылығын да ерекше атап көрсетеді: «Қоғамды реформалау ісі насихатшылар мен идеологтардың, оның ішінде, бірінші кезекте мемлекеттік қызметшілердің терең білімдер топтарына сүйенуі қажет. Олар қалың бұқараға, әсіресе жергілікті халыққа экономикалық стратегия мен тактиканы белсенді түсіндіріп, жеткізушілер болуға тиіс. Біліксіз, кертартпа көңіл күйдегі шенеуніктерді озық ойлы, саясаттану, әлеуметтану, психология негіздерін білетін, сенімі берік және қажырлы, терең пайымдауға және өз бетінше баға беруге қабілетті мамандар, нарықты басқара білетін адамдар ауыстыруға тиіс. Қоғамның саяси мәдениетін қалыптастыруға, оның прогресс жолымен дамуына көмектесетін имандылық идеяларын жүзеге асыруға білім беру жүйесі, ғылым, мәдениет, шығармашылық ұйымдары, бұқаралық ақпарат құралдары қатысуға тиіс»⁵.

¹ «Қазақстан Республикасының біртұтас ақпарат кеңістігін қалыптастыру туралы» Жарлығы. 3 желтоқсан 1997 ж.

² Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. http://akorda.kz/www/www_akorda_kz.nsf/start?OpenForm&lang=kz -

³ Қазақстан Республикасының Жарнама туралы Заңы № 508-ІІ. 19 желтоқсан 2003 ж. (2007.19.06. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).

- ⁴ Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясының сайты. http://election.kz/portal/page?_pageid=73,593561&_dad=portal&_schema=PORTAL
- ⁵ Назарбаев Н. Тәуелсіздік белестері. — Алматы, 2003. — 120-б.

Резюме

Авторы рассматривают тенденции развития рынка PR в Казахстане, а также анализируют последние изменения в области связей с общественностью.

Resume

In the article the author examines trends in PR market in Kazakhstan. Provides analysis of development and a PR, but also analyzes the latest developments in the field of public relations.

ӘОЖ 35

Н. Ж. Қожамжаров, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы

ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРДЫ ЖОЮДАҒЫ ИО ТАКТИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІ

Аннотация. Қазіргі заманда әлемнің түкпір-түкпірінде саяси әлеуметтік жағдайларға байланысты жаппай тәртіпсіздіктердің орын алуына орай Қазақстан Республикасы Ішкі істер органдарының Қазақстанның ұлттық негізгі мақсаттарының бірі болып қоғамдық тәртіпті топтасып бұзушылықтарды алдын алу, күзетілетін объектілерді ғимараттарды қорғау ең бастысы тонаушылықпен адам өліміне жол бермеу мақсатының маңыздылығы.

Түйін сөздер: қауіпсіздік, бұзушылық, төтенше жағдай, объектілер, территориялық, құқықтық, өрт, зардап.

Мемлекеттің, қоғамның және жеке тұлғаның қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласында Қазақстанның ұлттық негізгі мақсаттарының бірі болып қоғамдық тәртіпті топтасып бұзушылықтарды алдын алу, күзетілетін объектілерді, ғимараттарды қорғап ең бастысы тонаушылықпен адам өліміне жол бермеу және қорғау. Бүгінгі күнде мемлекет төтенше жағдайларды жою және оның зардаптарын жұмсартуын анық бағалау қажет.

Алайда, соңғы жылдардағы төтенше жағдайлар дәлірек айтсақ қоғамдық тәртіпті топтасып бұзушылықтар жайлы статистикалық мәліметтер айтарлықтай. Қазақстан Республикасында олардың саны мен көлемінің мемлекеттің тұрақты дамуына, тұрғындардың қауіпсіздігіне, экономикалық объектілерге және қоршаған ортаға аса қауіпті екендігін көрсетіп тұр. Біздің мемлекеттің әлеуметтік, экономикалық, экологиялық, саяси және тағы басқа процестерге төтенше жағдайдың ықпалының

ауқымдылығы мүмкіндік берген деңгейден әлдеқайда асты, сондықтан қоғамдық құрылымдардың ырғақты жұмыс істеуіне кедергі жасауда. Бұдан мемлекетке және қоғамға төтенше жағдайды жоюдың және оны алдын алудың жүйесі мәселесінің ұзақ мерзімді өзектілігін байқаймыз, сонымен қатар, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін маңызды аспектіні құрайды, оны жүзеге асыруында ПО үлкен рөл атқаруда.

Осыған сүйене келе, қоғамдық тәртіпті топтасып бұзушылықтарды, шаруашылық субъектілерінің объектілерін және тұрғындардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласында саясаттың басты бағыттары алдын ала қорғау шараларының күшейтілуіне және жергілікті және территориялды деңгейдегі төтенше жағдайлардың зардаптарын жоюының ары қарай дамуының мүмкінділігіне бағытталуы керек.

Бұл бағыттар негізінен территорияны және тұрғындардың қауіпсіздігін қамтамасыз ететін лауазымды адамдардың рөлі мен жауапкершілігінің жоғарылауын талап етеді.

Біздің ойымызша, еліміздегі қазіргі заң шығару және нормативтік заңдар базасында жаңа экономикалық шарттар және заң аспектілері толығымен ескерілмеген. Алайда, қоғамдық тәртіпті топтасып бұзушылықтар әлі де жалғасуда. Сонымен қатар өндірістің тұрақты, әрі қауіпсіз жұмыс істеуін, әсіресе қауіпті болуы мүмкін объектілердің жұмыс істеуіне жауап беретін жетекшілердің жауапкершілігін арттыру. Бұдан басқа, Қазақстан аумағында территориялық аспект төтенше жағдай кәтерінің төмендеуі және оның зардаптарын жұмсартуы маңызды орын алуда. Территориялық қауіпсіздіктің негізіне, бізге көрсетілгендей, жалпы қазақстандық өлкелердің ерекшеліктерін есепке алуы шарт. Сонымен бірге, тұрғындардың және экономиканың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, төтенше жағдайдың түрін анықтау, оның қауіп-кәтерін төмендету және апаттардың, өрттердің, зілзалалардың әсерінен болған зардаптарды жұмсарту, қызметтердің даярлық деңгейін жоғарылату, төтенше жағдайларды ескерту мен алдын алудың мемлекеттік жүйесі (ТЖМЖ) құрылуы міндетті түрде территориялды деңгейде шешілуі тиіс.

Төтенше жағдайларды жоюдағы ПО қызметінде құқықтық реттеудің жетілуіне ұсыныс жасау.

Негізгілерінің бірі болып ведомстволық құқықтық реттеудің жетілуіне ұсыныс жасауы табылады.

ПО төтенше жағдайлардың зардаптарын жоюға қатысуындағы күші мен құралдарын территориялық деңгейде басқарудың факторлары.

Негізгілері:

– ПО-ң басшыларының арнайы даярлығы, ең бірінші бастықтары және олардың орынбасарларының даярлығы, себебі, оларға қоғамдық тәртіпті қорғау және қамтамасыз ету және экстремалды жағдайларда құқықбұзушылармен күрес жүргізу арнайы жұмыстарды өткізуге жауапкершілік салынған;

– басқару органының даярлық деңгейі және төтенше жағдайларда жұмыс істеу қызметтерінің даярлықтары;

– ПО-ң бөлімшелері мен қызметтерінің өзара әрекеттесулері мен атқарушы билік органдары мен оған қосымша берілген күштердің ара-қатынасы;

– жеке құрамның экстремалды жағдайда психологиялық және профессионалдық жұмысқа даярлығы.

ТЖМЖ құрылысы және түзілуінің заңдылық нәтижесі ескерту және төтенше жағдайларды жою аясында, бізге, қорғанысты қамтамасыз ету және территория мен тұрғындардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуді анық мемлекеттің саясаты ретінде сипаттайды.

Осыған сүйене отыра, мемлекеттік саясаттың басты бағыттары жеке тұлғалардың қауіпсіздігі аясында, қоғам мен мемлекеттің бағыты төтенше жағдайды жою нәтижелері бойынша жергілікті және территориялды деңгейде төтенше жағдайды жоюды қамтамасыз ету керек. Территорияны және тұрғындарды төтенше жағдайлардан қорғауды қамтамасыз ететін лауазымды тұлғалардың рөлі мен жауапкершілігінің артуы — бұл бағыттың негізгі талаптарының бірі. Осыған орай есте сақтаған жөн, төтенше жағдайлардың көлемінің мемлекеттің тұрақты дамуына, тұрғындардың қауіпсіздігіне, экономикалық объектілерге және қоршаған ортаға аса қауіпті екендігін көрсетіп тұр. Біздің мемлекеттің әлеуметтік, экономикалық, экологиялық, саяси және тағы басқа процестерге төтенше жағдайдың ықпалының ауқымдылығы мүмкіндік берген деңгейден әлдеқайда асты, сондықтан қоғамдық құрылымдардың ырғақты жұмыс істеуіне кедергі жасауда. Мемлекетке және қоғамға төтенше жағдайды жоюдың және оны алдын алудың жүйесі мәселесінің ұзақ мерзімді өзектілігін

байқаймыз, сонымен қатар, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін маңызды аспектіні құрайды, оны жүзеге асыруында ПО үлкен рөл атқаруда.

Төтенше жағдайлар жұртшылықтың өмірі мен денсаулығына қатер төндіретін және апат-құтқару немесе қалпына келтіру жұмыстарын қажет ететін жаппай тәртіпсіздік, табиғи апат, өрт, ірі өндіріс апаттары, апаттар, эпидемия, эпизоотия туындаған кезде болады.

Осындай жағдайларда Қазақстан Республикасы ІІМ-нің ішкі істер органдары және ішкі әскерлері қауіпсіздік органдарымен өзара іс-қимыл жасай отырып келесі орнайы іс-шараларды ұйымдастырады және:

1. белгіленген қоғамдық тәртіп пен жол қозғалысы қауіпсіздігін қалпына келтіру және оларды демеуді;
2. жұртшылықты сақтау, шығындарды есептеу, адамдарды құтқару және зардап шеккендерге қажетті көмек көрсетуді;
3. қараусыз қалған мүлікті қорғауды;
4. апат-құтқару және қалпына келтіру жұмыстарын жүргізуге жәрдемдесуді жүзеге асырады¹.

¹ Төтенше жағдай туралы Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 ақпандағы № 387 Заңы.

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы возникновения массовых беспорядков и пути их предотвращения на современном этапе.

Resume

In the given article are investigated the questions concerning with arising of mass disorder in the world community and the ways of their prevention on the modern stage.

УДК 343.14

Майлыбаева Н. Б., старший преподаватель кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Аннотация. В статье проводится комплексное исследование проблем использования в процессе доказывания по уголовным делам результатов оперативно-розыскной деятельности, предлагаются пути их решения.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, расследование преступлений, использование оперативно-розыскных данных, доказывание, допустимость доказательств.

Развитие научно-технического прогресса, усложнение социальной жизни и расширение спектра задач, решаемых органами внутренних дел, сказались и на содержании оперативно-розыскной деятельности. Цели профилактики и раскрытия преступлений в условиях роста населения городов, развития крупных промышленных комплексов, средств транспорта вызвали многократное увеличение объема оперативно-розыскной информации, повысили требования, предъявляемые к применяемым формам и методам оперативно-розыскной деятельности¹.

В силу своей практической и теоретической значимости проблемы использования результатов оперативно-розыскной деятельности (ОРД) в уголовном судопроизводстве привлекают пристальное внимание процессуалистов и находят свое отражение в целом ряде работ². Общеизвестно, что доказательствами по уголовному делу становятся только те относимые к нему сведения, которые приоб-

ретают свойство допустимости. Однако по вопросам процессуального использования результатов ОРД не достигнуто единство взглядов и остаются нерешенные проблемы.

Одними из наиболее сложных являются вопросы о вовлечении в процесс доказывания аудио-и видеозаписей, полученных в ходе оперативно-розыскных мероприятий, и о месте прослушивания телефонных переговоров и снятия информации с технических каналов связи в уголовно-процессуальном доказывании.

Возникает вопрос о разграничении понятий «контроль телефонных переговоров» как следственного действия и «прослушивание телефонных переговоров» как оперативно-розыскного действия. На наш взгляд, введение в уголовно-процессуальное законодательство такого следственного действия, как контроль телефонных переговоров, не является обоснованным. Мы не можем согласиться с позицией К. И. Попова, который пишет: «Правовая природа контроля (прослушивания) телефонных переговоров может быть определена как оперативно-розыскное мероприятие и как следственное действие. ... Контроль и запись переговоров — специфическое следственное действие»³.

По нашему мнению, прав С. А. Шейфер, который указывает, что подобное нововведение требует кардинального пересмотра современных представлений о следственных действиях, оснований для чего нет⁴.

Действительно, следственное действие проводится гласно, его проводит следователь с соблюдением установленной законом процессуальной формы, любое отклонение от которой может привести к признанию доказательства недопустимым. Прослушивание телефонных переговоров является негласным мероприятием, независимо от того, проводится ли оно без извещения участников процесса либо по их ходатайству. В поле зрения при проведении прослушивания телефонных переговоров попадают люди, которые не имеют отношения к производству по уголовному делу, происходит вторжение в частную жизнь большого количества лиц. Следователь сам не осуществляет прослушивание телефонных переговоров, он поручает его проведение соответствующему подразделению. Впоследствии следователь получает фонограмму записи телефонных переговоров, изучает ее и решает вопрос о целесообразности приобщения к уголовному делу.

Полагаем, что контроль телефонных переговоров должен выступать только в качестве оперативно-розыскного действия. Во-первых, он представляет собой негласное мероприятие, во-вторых, осуществляется не следователем, а иными лицами, в-третьих, состоит из ряда последовательных мероприятий (прослушивание телефонных переговоров, выемка фонограммы, ее осмотр и приобщение), в-четвертых, не имеет четких границ при проведении. Думается, что придание прослушиванию телефонных переговоров двойного статуса (как «следственного действия» и как «оперативно-розыскного мероприятия») нецелесообразно. На наш взгляд, прослушивание телефонных переговоров должно рассматриваться только как оперативно-розыскное мероприятие.

Мы поддерживаем позицию Ю. Н. Соколова о том, что система технических средств по обеспечению оперативно-розыскных мероприятий (прослушивание телефонных переговоров и снятие информации с технических каналов связи) должна входить в понятие «электронное наблюдение». «Под общим электронным наблюдением предлагается понимать совокупность последовательно осуществляемых действий, выполняемых уполномоченным государственным органом в пределах своей компетенции на основании судебного решения, по снятию информации, передаваемой в форме любого излучения, передаче или приеме знаков, сигналов, голосовой информации, письменного текста, изображений, звуков или сообщений любого рода по радиосистеме, проводной, оптической и другим электромагнитным системам»⁵.

Полагаем целесообразным, как предлагает Ю. Н. Соколов, заменить понятие «прослушивание и запись переговоров и разговоров» и «снятие информации с технических каналов связи» понятием «электронное наблюдение», так как оно является более широким и охватывает все возможные способы использования средств криминалистической техники. Считаем необходимым изъять из ст. 237 УПК РК норму, регулирующую порядок прослушивания и записи переговоров и разговоров как следственного действия, придать электронному наблюдению статус только оперативно-розыскного мероприятия, ввести в УПК РК положение, регулирующее порядок поручения органам дознания проведения электронного наблюдения при обеспечении оперативного сопровождения расследования уголовного дела.

Необходимо отметить, что А. А. Давлетова и В. А. Семенцов выделили три этапа решения вопроса о переходе видео-звукозаписи, полученной оперативно-розыскным путем. Первоначально представляется запись, которая фиксируется специальным протоколом, причем при передаче про-

слушивается или просматривается, далее она проверяется посредством проведения различных следственных действий, после чего решается вопрос о ее приобщении к делу⁶.

Полученная при проведении ОРД видео-аудиозапись руководителем органа дознания с сопроводительным письмом представляется следователю, который должен ее осмотреть, изучить и принять решение о приобщении к материалам уголовного дела. В сопроводительном документе необходимо указать сведения о происхождении записей, времени, месте, условиях и обстоятельствах получения, о технических характеристиках используемой аппаратуры. На наш взгляд, составление дополнительного протокола в этом случае нецелесообразно. Полагаем, что представленные аудио-видеозаписи должны выступать в качестве самостоятельного источника доказательств, после их получения они должны быть осмотрены, описаны, приобщены к делу. Следователь должен решить вопрос о целесообразности проведения по аудио- видеозаписям экспертиз. Проведенные по указанным объектам экспертизы будут выступать в качестве самостоятельного доказательства.

Полагаем необходимым ввести в ст. 130 УПК РК дополнительную часть следующего содержания: «Материалы, полученные в ходе оперативно-розыскной деятельности, могут быть признаны в качестве источников доказательств при условии, если они получены в соответствии с законодательством Республики Казахстан, представлены, проверены и оценены в порядке, установленном настоящим Кодексом».

¹ Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года: Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 г. № 858 // Казахстанская правда. 2009. 27 авг.

² Исследованием данной темы занимаются Е. А. Доля, Н. М. Кипнис; Д. И. Бедняков, В. Зажицкий, Л. М. Карнеева, Л. Д. Кокорев, С. А. Шейфер и др.

³ Попов К. И. Процессуальные аспекты контроля и записи телефонных и иных переговоров: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Челябинск, 2003. — С. 22.

⁴ Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. — М., 2001. — С. 120.

⁵ Соколов Ю. Н. Использование результатов электронного наблюдения в уголовном судопроизводстве и оперативно-розыскной деятельности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Екатеринбург, 2004. — С. 20.

⁶ Семенцов В. А. Видео- и звукозапись в доказательственной деятельности следователя: Учеб.-практ. пос. — М., 1997.

Түйін

Мақалада қылмыстық істер бойынша жедел-іздістіру қызметінің нәтижелерін дәлелдеу барысында қолдану мәселелеріне кешенді зерттеу жүргізіліп, оларды шешудің жолдары ұсынылады.

Resume

In this article the author conveys a complex and comprehensive study of the problems in the use of evidence in criminal cases results of the operational-search activity, and the ways of solving the issues under investigation.

УДК 343.102

Майлыбаева Н. Б., старший преподаватель кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова;
Габдулов А., старший дознаватель Жангалинского РОВД ДВД Западно-Казахстанской области

ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР ЗА ЗАКОННОСТЬЮ СЛЕДСТВИЯ И ДОЗНАНИЯ: НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ

Аннотация. Автор рассматривает некоторые проблемы осуществления прокурорского надзора за законностью предварительного следствия и дознания, формулирует по ним свою позицию.

Ключевые слова: уголовный процесс, прокурор, прокурорский надзор, дознание, предварительное следствие, судебный контроль, дополнительное расследование, прекращение, приостановление уголовного дела.

Обострившееся в последнее время противостояние двух направлений законодательного реформирования — прокурорского надзора и судебного контроля — порождает некоторую поспешность оценки места и роли прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве. Так, по мнению Председателя Верховного Суда Республики Казахстан Кайрата Маами, «лишение прокуратуры права приносить протест на решения судов — это действительно прогрессивный шаг. Такие нововведения в нашей республике следует, на мой взгляд, рассматривать в качестве не столь отдаленной перспективы, поскольку и социальные, и экономические составляющие практически готовы для переосмысления новой роли и статуса в обществе суда и прокуратуры. Объективное изменение функций прокуратуры и суда в обществе рано или поздно приведет к пересмотру традиционных представлений и, как свидетельствует опыт передовых в правовом отношении государств, универсальным гарантом осуществления прав и интересов членов общества неизбежно станет суд»¹.

Существует также мнение, что изменение правового статуса прокурора в уголовном судопроизводстве предполагает и реализацию принципа состязательности сторон. Ведь сегодня говорить о полном равенстве сторон обвинения и защиты нельзя, поскольку полномочия прокурора значительно шире полномочий защитника. Судья, который, по сути, должен быть лишь арбитром на процессе, зачастую вынужден восполнять пробелы следствия и просчеты следствия и обвинения, что нередко заканчивается возвращением дел на дополнительное расследование. Прокурор в исследовании доказательств является больше сторонним наблюдателем.

Но органы прокуратуры наделены весьма широкими полномочиями, которые все более замещают функцию надзора уголовным преследованием в чистом виде. Не секрет, что сами прокурорские работники поднимают вопрос о наделении органов прокуратуры правом производства предварительного следствия, как это, например, было в советский период или есть в России. Мы поддерживаем позицию, согласно которой прокуратура не должна являться органом предварительного следствия.

Прокурор, безусловно, — достаточно весомая и доминирующая фигура на предварительном следствии и дознании. Его обширные полномочия в стадии предварительного расследования можно разделить на две группы: 1) процессуальное руководство; 2) надзор.

Процессуальное руководство заключается в непосредственном участии прокурора в полном объеме или частично в расследовании. Он, в частности: поручает органам дознания исполнение своих (и следователя) постановлений о производстве процессуальных действий и принятии мер для раскрытия преступления; участвует в производстве дознания и предварительного следствия и в необходимых случаях лично проводит отдельные следственные действия или расследование в полном объеме по любому делу; возбуждает уголовные дела или отказывает в их возбуждении; прекращает или приостанавливает производство по уголовному делу.

Остальные полномочия прокурора носят преимущественно надзорный характер (требует от органов дознания и предварительного следствия для проверки уголовные дела, материалы, документы; отменяет незаконные и необоснованные постановления следователя и лиц, производящих дознание; дает следователю или органу дознания письменные указания о расследовании преступления и производстве отдельных процессуальных действий; санкционирует ряд следственных действий; продлевает срок расследования и содержания обвиняемого под стражей; возвращает дела со своими указаниями для производства дополнительного расследования и др.).

Совмещение в одном лице функций руководства следствием и надзора за ним² вряд ли приемлемо. Если считать прокурора органом надзора³, а следователя — лицом, осуществляющим обви-

нительную функцию, то становится непонятно, почему прокурор может вести расследование в полном объеме, включая предъявление обвинения, почему он утверждает обвинительное заключение и в дальнейшем поддерживает обвинение в суде. К тому же при таком понимании функции прокурора становится ненужным судебный контроль за расследованием, поскольку все функции выполняет прокурор, а двойной контроль (дубль) вряд ли нужен, если прокурор не является стороной обвинения. Состязательное начало на предварительном следствии ослабляется.

По нашему мнению, качество прокурорского надзора многократно повысится, если органы прокуратуры решат внутриведомственный вопрос о сквозном надзоре за производством по уголовному делу. Суть проблемы в том, что организационное устройство подразделений органов прокуратуры влечет фрагментальный надзор за производством по делу – в период досудебного производства по делу надзор осуществляет один работник прокуратуры, в стадии судебного разбирательства – другой, это приводит к некачественному представлению обвинения в суде, так как каждый из них изучает дело заново, часто не вникает или просто не знает всех нюансов расследования. В результате латентность нарушений уголовно-процессуального закона органами следствия и дознания повышается.

Согласно Инструкции об организации надзора за законностью следствия и дознания, утвержденной приказом Генерального Прокурора Республики Казахстан № 1 от 4 января 2006 г., при проверке законности решений органов следствия и дознания о прекращении уголовного дела и об отказе в возбуждении уголовного дела по нереабилитирующим основаниям дается оценка допустимости и относимости доказательств о виновности лица. В случае возникновения сомнений производится проверка достоверности фактов примирения сторон, согласия на применение акта амнистии и других нереабилитирующих оснований прекращения уголовного дела, с получением объяснения от потерпевшего и обвиняемого (подозреваемого).

Это положение, на наш взгляд, несколько противоречит принципу презумпции невиновности, так как обязывает прокуроров решать вопрос о виновности лица, хотя проблема презумпции невиновности и нереабилитирующих оснований прекращения уголовного преследования уже не нова. Возможно, принятие такого решения должно возлагаться на суд, а не на прокурора, и в этой части ограничение прокурорского надзора нами может быть поддержано. С другой стороны, указанное положение, наконец, закрепило одну из гарантий реализации института примирения, способствует реальному восстановлению нарушенных прав потерпевшего.

Указанные соображения отнюдь не исчерпывают такую обширную и актуальную тему исследования, как реализация прокурорского надзора за законностью следствия и дознания, однако мы надеемся, что они внесут свою лепту в развитие уголовно-процессуальной науки.

¹ Мамаи К. О судебной реформе в Республике Казахстан и России: Интервью // www.supcourt.kz.

² Савицкий В. М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве. — М., 1975. — С. 26.

³ Даев В. Г., Маршунов М. И. Основы теории прокурорского надзора. — Л., 1990. С. 93-95; Прокурорский надзор в Российской Федерации / Под ред. А. А. Чувилева. — М., 2000. — С. 180.

Түйін

Мақалада алдын ала тергеу мен анықтаудың заңдылығын прокурорлық қадағалаудың құқықтық қолданудың кейбір мәселелері қарастырылады. Автор осы мәселеге қатысты өз пікірін ұсынып, өзінің заңнаманы жетілдіруге бағытталған ұсыныстарын шығарады.

Resume

In the given scientific article are considered some questions of law enforcement trouble of prosecutor's supervision of legality of investigation and inquiry. The author, creates own position on the given problematics, makes offers on legislation perfection.

ЖҮКТІЛІКТІ ӨЗ ЕРКІМЕН ҮЗУДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕР

Аннотация. Мақала жүктілікті өз еркімен үзудің алдын алуға және өмірге келген жазықсыз сәбилер тағдырына, ұрпақ, ұлт болашағына арналады.

Түйін сөздер: сәби, бала, ана, ұрпақ, қыз, жасанды түсік, жүктілік, өлтіру, демография, мемлекет, ұлт.

Түсік деген сөзге құлағымыз үйреніп кеткені соншалық, жай бір медициналық процедура сияқты қабылдаймыз. Негізі, түсік пе, әлде сәби ме деген таңдаудың алдында тұру — үлкен трагедия.

2009 жылғы 30 қазандағы «Жүктілікті жасанды түрде үзу ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің № 626 бұйрығында «жүктілікті жасанды түрде үзу немесе аборт — жүктілікті үзу және жатырдағы біткен ұрықты өмірге қабілеттілік мерзіміне жеткізбей дәрі-дәрмектік немесе хирургиялық әдістерді қолдана отырып және әйелдің (заңды өкілінің) жазбаша ақпараттандырылған келісімін ала отырып, жүктілікті үзу және жатырдан ұрықты алып тастау»¹ — деп берілген.

Түсіктің қай түрінде де кішкентай тіршілік иесі өмір үшін жанталаса күреседі екен. Сәби өзін кескілейтін құралдардан жанұшыра қашып, кішкентай ғана аяқ-қолдарын сермеп, қорғанады екен. Қорыққанынан оның жүрегі минутына 200 рет соғатынын медициналық технология дәлелдеуде. Өткір пышақ денесіне тигенде сәбидің аузы ашылып, ешкім естімейтін жан айқайы шығатын көрінеді.

ҚР ҚК 117 бабында көзделген нормада заңсыз аборт жасағаны үшін қылмыстық жауаптылық көзделеді де, ал егер де жүктілікті жасанды түрде үзу ережесіне қарай арнайы тізбеде белгіленген медициналық көрсеткіштерге және аборт жасау тәртібін реттейтін инструкцияларға сай болса, арнаулы медициналық мекемеде жасалса және тиісті бағдардағы жоғары медициналық білімі бар адам жасаса, сонымен қатар әйелдің келісімі, өтініші және оның қалауы бойынша жасалса ешқандай жауаптылық көзделмейтінін байқаймыз. Бұдан, елімізде жасанды түсікті өз еркімен жасауына еш кедергі жоқ екенін көреміз.

Әйел бақыты — бауырындағы сәби. Өкінішке орай, қыз-келіншектердің бәріне бірдей бұл бақ бұйырмайды. Мұның себебін дәрігерлер түрліше түсіндіреді. Ал ең бастысы осы бақытсыздықтары үшін көп әйелдің өздері кінәлі, себебі көбіне бірінші шарананы алдыртып тастағандар балалы бола алмайды. Аяғы ауыр болып қалған қыз некесіз балалы болуды ар санайды. Қызының екіқабат екенін ата-анасы білсе, ұят деп түсінеді. Екі жақ та дереу баладан құтылудың қамын жасайды. Мұндай әрекетке бастайтын — төмен түсінік, сананың жоқтығы, рухтың жұтандығы. Өкесі немесе шешесінің ағаттығы үшін, бәлкім ортаның ортақ кінәсі үшін ең әлсіз, ең қорғансыз жан жазаланбауы тиіс.

Деректерге сүйенетін болсақ, біздің елде жасанды түсік жасаушылардың дені — жас қыздар. Балауса қазақ қыздарының мұндай өрескел дәрәкі қылыққа не себепті барғандарын зерттейтін болсақ, қазіргі таңда жасанды түсік жасатудың бірден бір етек алған себебі — некесіз бала көтеріп қалу. Сезімге беріліп, бір күндік қызық үшін бүкіл ғұмырын қор қылып, кешірілмес күнәға баратын жасөспірім қыздар еріксіз, амалсыз әке-шешесіне айта алмағандықтан, әлі дүние есігін ашпаған сәбидің өмірін қияды. Мысалы, елімізде 2013 жылы 15-18 жас аралығындағы қыздарға 241 түсік жасалыпты. Бесіктен белі шықпаған, қылығы түздегі қыздарымыздың тірлігі осы болып тұр. Бүгінгісін ғана ойлап, ертеңгісін «көрежатармызға» жауып қоя салатын ақ жаулықтыларымыз мұндай қауіпті қадамға барғанда мойнына адам қанын жүктеп отырғанын ескергісі де келмейді. Медицина мамандары мен ғалымдар қазір соңғы топқа қосылған жас аналардың қатары шектен тыс көбейіп бара жатқанына үлкен алаңдаушылық білдіруде.

Ал енді екінші етек алып тұрған себеп — әлеуметтік жағдайға байланысты деп жатады. Соны алға тартып, ақталғандай болады. Елбасы Жолдауында ана мен бала өлімін мейлінше азайтуға күш салу керектігін тапсырды. Ана мен баланың денсаулығын қорғау жөнінде арнайы бағдарламалар да бар. 500 грамдық сәби дүниеге келсе де, өмірін арашалап қалу үшін дәрігерлер жұмылып еңбек етіп жатыр. Жыл сайын бала күтімі үшін берілетін жәрдемақы көлемі де артып келеді. Яғни, ана мен балаға мемлекет тарапынан көңіл бөлініп отыр. Біздің мемлекет ана мен бала денсаулығына қамқор

болуды өзінің басты міндеттерінің бірі санап, қаржы тапшылығына, әлеуметтік-экономикалық қиындықтарға қарамастан оларға үзбей қолдау көрсетіп келеді².

Елбасы Н. Ә. Назарбаев Заңсыз аборт атты «өте нәзік» мәселені жұртшылық талқысына салуды ұсынып, әйелдің өмірі мен денсаулығына қауіп төндірмейтін отбасын жоспарлаудың өркениетті жолына түсу қажеттігін айтты³.

Әлем бойынша бірқатар елдердің заңдары: Ауғанстан, Ангола, Бангладеш, Венесуэла, Гондурас, Мысыр, Индонезия, Ирак, Иран, Ирландия, Йемен, Колумбия, Ливан, Ливия, Мавритания, Мали, Непал, Никарагуа, Біріккен Араб Әмірлігі, Оман, Парагвай, Жаңа Гвинея, Сальвадор, Сирия, Чили, Филиппин аборт жасатуға түбегейлі қарсы. Мұнда жасанды түсік – адам өлтірумен тең қылмыс саналады.

Жасанды түсікке заң бойынша тыйым салуды біз адамның жеке құқығына қол сұғу деп емес, ұлт қауіпсіздігін сақтау үшін істелген әрекет деп түсінуіміз керек. Еліміз бойынша халық саны еселенуін тежеп отырғанының бірден-бір дәлелі — жасанды түсік жасату деп санаймыз.

Біз қазіргі таңда жасанды түсік жасатқандары үшін ғана жауаптылықты көздемей, оған апармаудың да жолдарын қарастырғанымыз абзал. Ол үшін ең алдымен жастарымызды имандылыққа, нәпсісін тыюға тәрбиелеуіміз керек. Жасанды түсік жасатқаннан бұрын некесіз жыныстық қатынасқа барудың өзі — ауыр күнә. Некесіз ер мен әйелдің бір-біріне көз сүзіп қарауы да Ислам дінінде күнә болып есептеледі. Сондықтан біз ең әуелі жастардың бойындағы имандылықты арттырғанымыз абзал болар еді. Сонымен қатар, жасанды түсікті себепсіз жасатқандарға және соған мәжбүрленгендерге қылмыстық жауаптылық көздеп, кодекске «түсік жасатуға мәжбүрлеу» немесе «түсік жасатуға көндіру» деген жаңадан норма енгізсек жасанды түсіктің алдын алуға аз болса да үлесін қосарына кәміл сенеміз. Себебі қылмыстық жауаптылық көзделген іс-әрекеттен әрбір азаматта қорқыныш сезімі болатыны анық. Сонымен қатар жасанды түсік жасатқаны үшін және соған мәжбүрленгені немесе итермелегені үшін қылмыстық жауаптылық болса нәтижесінде қазіргі кезде көп орын алып жатқан ажырасу фактілері азайып отбасы жағдайы жақсарар еді.

Босану жасындағы әйелдердің денсаулығы — елдің өсіп-өркендеуінің, гүлденуінің, түптеп келгенде жарқын болашағының алғышарты, сол себепті әйелдер мен бойжеткендеріміздің денсаулығының нашарламауына да үлкен кепілдік болар еді деп санаймыз. Болашақта, жоспарсыз бала көтеріп қалатындар да, жыныстық қатынасқа ерте жастан баратындар және некесіз жыныстық қатынасқа түсулеріне де қақпақ болар еді.

Бұл норма — әйелдің ана болу мәселесін өз бетімен шешу құқын қамтамасыз етудің қосымша бір кепілі бола алар еді.

Айта кетер болсақ, бұрынғы Қазақ КСР ҚК-нің 109-бабында «Заңсыз аборт жасатуға көндірушілер» деген норма болатын, бірақ 1997 жылы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі аталған нормадан бас тартты⁴.

Біздің ойымызша, әйелді жүктіліктен арылуға мәжбүрлеуге бағытталған әрекеттер бүгінгі күні де өзінің қоғамдық қауіптілігін жоғалтқан жоқ. Сот тәжірибесінде заңсыз аборт жасатуға көндіру фактісі бойынша қозғалған қылмыстық істердің кездеспеуін бір жақтылықпен бұл норманың тиімсіздігінің дәлелі ретінде қабылдауға болмайды.

Сондықтан әйелді түсік жасатуға көндірушілердің қылмыстық жауаптылығын көздейтін норманы қайта жаңғыртуды ұсынамыз.

¹ Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2009 жылғы 30 қазандағы «Жүктілікті жасанды түрде үзу ережесін бекіту туралы» № 626 Бұйрығы // online.zakon.kz

² Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың 2011 жылғы 28 қаңтардағы «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» атты Қазақстан Халқына Жолдауы // www.akorda.kz/

³ Бұл да сонда.

⁴ Уголовный кодекс Казахской ССР. — Алма-Ата, 1987.

Резюме

В статье рассматриваются некоторые аспекты профилактики искусственных абортов.

Resume

This article discusses some aspects of the prevention of abortions.

Муслова Л. А., преподаватель кафедры управления ОВД Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, кандидат педагогических наук

КРЕДИТНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ КАК ОСНОВА ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы использования кредитных технологий обучения как основы организации учебного процесса в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: кредитные технологии обучения, качество образования, образовательные технологии, многоцелевое назначение, инструмент повышения качества образования, самосовершенствование и самообучение, использование модульной структуры учебных курсов, интерактивные методы обучения, активизация самостоятельной работы обучающихся, академическая свобода вуза.

С 2002 г. в целях международного признания национальных образовательных программ, усиления академической мобильности студентов и преподавателей, а также для повышения качества образования и обеспечения преемственности всех уровней и ступеней высшего и послевузовского образования внедрена кредитная технология обучения¹.

Старт практическому применению кредитной технологии обучения был дан в коммюнике Берлинской конференции (2003), подчеркнувшем важность всех элементов Болонского процесса для создания общеевропейского пространства высшего образования, при этом особое внимание было уделено развитию эффективных систем обеспечения качества образования. Министры-участники Берлинской конференции обязались поддерживать дальнейшее развитие системы обеспечения качества на уровне вузов, на национальном и общеевропейском уровнях как основы интеграционных процессов в сфере высшего образования².

В соответствии с принципом институциональной автономии основная ответственность за обеспечение качества образования лежит на каждом из вузов. И это является важнейшим условием успешного формирования национальных систем по обеспечению качества высшего образования, которые должны включать:

- определение обязанностей участвующих органов и учреждений;
- оценивание образовательных программ и вузов, включая внутреннюю и внешнюю оценку, участие обучающихся и публикацию результатов;
- систему аккредитации, аттестации и сопоставимых процедур;
- международное партнерство, сотрудничество и создание сети агентств, специализирующихся на определении образования.

При полномасштабном применении в образовательной практике высшей школы кредитные технологии обучения имеют многоцелевое назначение и фактически составляют основу организации учебного процесса. Их реальные и потенциальные достоинства в сочетании с инновационными образовательными технологиями проявляются во многих аспектах деятельности высших учебных заведений. Так, в частности, кредитные технологии (или система зачетных единиц) представляют собой весьма эффективный механизм сопоставления количественных и качественных показателей уровня подготовки обучающихся, позволяя на основе объективных критериев устанавливать по итогам обучения индивидуальный рейтинг каждого из них.

Кредитные технологии обучения рассматриваются как инструмент повышения качества образования. Введение данного вида обучения сопровождается интенсификацией учебного процесса, требуя повышения квалификации профессорско-преподавательского состава, существенным образом изменяет работу преподавателей, побуждая их к постоянному самосовершенствованию и самообучению, обновлению методического обеспечения учебного процесса вследствие перехода к концентрированным формам изложения учебного материала, регулярному индивидуальному консультированию обучающихся. Переход на кредитную систему обучения в неменьшей степени влияет и на работу каждого учащегося. Повышение роли регулярных самостоятельных занятий стимулирует обучающихся к освоению различных способов поиска и сбора необходимой информации по изучаемым дисципли-

нам, методов ее аналитического осмысления с целью получения новых знаний. Формирование обучающихся на основе учебных планов индивидуальных образовательных программ существенно влияет на личную мотивацию в обучении, а развитие новых, более эффективных методов текущего контроля знаний способствует повышению качества усвоения учебных предметов.

Использование модульной структуры учебных курсов позволяет существенно уменьшить время экзаменационных сессий, сокращая их продолжительность, а порой и вовсе отказаться от «сеессионных» форм контроля знаний.

В соответствии с этим, а также в целях международного признания национальных образовательных учебных программ, обеспечения мобильности обучающихся и преподавателей организаций образования, повышения качества образования и обеспечения преемственности всех уровней образования в организациях образования Республики Казахстан реализуется единая кредитная технология обучения, которая осуществляется на основе выбора и самостоятельного планирования обучающимся последовательности изучения дисциплин с использованием кредита как унифицированной единицы измерения объема учебной работы обучающегося и преподавателя.

При кредитной технологии обучения учет трудоемкости учебной работы осуществляется по объему преподаваемого материала, измеряемого в кредитах. Кредитная технология обучения является накопительной, что означает нарастающий учет ранее освоенных кредитов по всем уровням образования³.

Основными задачами организации учебного процесса с использованием кредитной технологии являются: унификация объема знаний; создание условий для максимальной индивидуализации обучения; усиление роли и эффективности самостоятельной работы обучающихся; выявление реальных учебных достижений обучающихся на основе эффективной процедуры их контроля.

Кредитная технология обучения включает: введение системы кредитов для оценки трудозатрат обучающихся и преподавателей по каждой дисциплине; свободу выбора обучающимися дисциплин, что обеспечивает их непосредственное участие в формировании индивидуальных учебных планов; свободу выбора обучающимися преподавателя; вовлечение в учебный процесс эдвайзеров, содействующих обучающимся в выборе образовательной траектории; использование интерактивных методов обучения; активизацию самостоятельной работы обучающихся в освоении образовательной программы; активизацию самостоятельной работы обучающихся факультета (отделения) и кафедр в организации учебного процесса, формировании образовательных программ; обеспечение учебного процесса всеми необходимыми учебными и методическими материалами на бумажных и электронных носителях; эффективные методы контроля учебных достижений обучающихся; использование балльно-рейтинговой системы оценки учебных достижений обучающихся по каждой учебной дисциплине.

Вышеизложенное позволит повысить качество отечественного образования на всех его уровнях и интегрироваться в международное образовательное пространство.

¹ <http://www.edu.gov.kz/index.php?id=718>

² <http://www.russia.edu.ru/information/legal/law/inter/berlin/>

³ <http://www/mod/resource/view.php?id=18>

Түйін

Мақалада жоғары білім берудегі интеграция процестерінің негіздері мен жоғарғы мектептің тәжірибесінде оқу процесінің ұйымдастыру негізі ретінде білім берудің кредиттік технологиясының жалпы мәселелері қарастырылған.

Resume

In this article are discussed the general issues of using of credit learning technologies as the basis of integration processes in the higher education and at the same time as the foundation of the educational process in the practice of the higher education.

ОСОБЕННОСТИ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛИЦ, СОВЕРШИВШИХ КОРРУПЦИОННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности криминологической характеристики лиц, совершающих коррупционные преступления. Большое значение придается анализу мотивационной сферы рассматриваемых преступлений, а также типологии данных преступников.

Ключевые слова: коррупция, сотрудники органов внутренних дел, личность преступника, мотивы преступления, типология преступников.

Правовая политика — сложный и многогранный феномен — требует пристального внимания и изучения. Перед учеными стоят задачи всестороннего исследования новых явлений и процессов правовой политики и теоретического обобщения, способствующих решению насущных социально-правовых проблем.

В современном казахстанском обществе правовая политика возведена в стратегическую политику государства на пути строительства демократического правового государства. Ярким подтверждением этому является «Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года», утвержденная Указом Президента РК Н. А. Назарбаева от 24 августа 2009 г. № 858. В ней отмечается: «Нужны системные меры, обеспечивающие как режим законности в стране и стабильность правовой системы, так и поступательное развитие национального права в рамках действующей Конституции. Комплексный подход к правовой политике позволит модернизировать всю нормативно-правовую базу в контексте общей стратегии развития государства, в том числе выстраиванию качественно новой модели государственного управления на принципах результативности, прозрачности и подотчетности, обеспечивающих защиту прав и свобод граждан, интересов общества и государства»¹.

Предупреждение коррупционной преступности, как и преступности в целом, не может быть эффективным, если не будет глубоко проанализировано, что представляет собой виновный как личность, под влиянием каких мотивов он совершил преступление, насколько деяние связано с наклонностями виновного, его взглядами и предыдущим жизненным опытом.

Личность преступника — основное и важнейшее звено механизма преступного поведения, поскольку в каждом конкретном случае сама личность принимает решение о совершении преступления. Особенности личности, порождающие такое поведение или способствующие ему, должны всегда быть непосредственным объектом предупредительного воздействия, что дает основание относить личность преступника к одной из ведущих и сложных проблем криминологии².

Нельзя раскрыть сущность совершенного преступления, не изучив личности того, кто его совершил; и наоборот, правильное представление о личности преступника не может быть получено без учета совершенного им преступления. Криминология изучает ту личность, которая нарушает существующие в данном обществе уголовно-правовые нормы, т. е. личность преступника, и главное для нее — это источники, пути, формы и механизмы формирования ее антиобщественных черт, те особенности, которые во взаимодействии со средой или преступной ситуацией порождают преступное поведение³.

По мнению Ю. М. Антоняна, понятие «личность преступника» в определенной мере условное и формальное, поскольку отнесение определенных действий к числу преступных зависит от законодателя. Он же, как известно, может отменить уголовную ответственность за поступки, которые ранее им рассматривались как преступные⁴.

Под личностью преступника обычно понимают совокупность социальных и социально значимых свойств, признаков, связей и отношений, характеризующих лицо, виновно нарушающее уголовный закон, и в сочетании с иными (неличностными) условиями и обстоятельствами, влияющими на его антиобщественное поведение, либо личность человека, виновно совершившего общественно опасное деяние, запрещенное законом под угрозой уголовной ответственности. Главным в данном определении является факт совершения уголовного деяния — преступления. Именно этот факт характеризует антиобщественную, а точнее — преступную направленность личности⁵.

Таким образом, анализ личности преступника является конститутивным компонентом компетентной оценки совершенного последним деяния, в том числе для индивидуального прогноза. В целях получения всестороннего представления о личности преступника анализ должен охватывать не только время совершения преступления и период исследования, но и этапы предшествующего развития обследуемого. При этом в равной мере следует учитывать как скрытые мотивы совершения преступления, так и психолого-психиатрические особенности личности преступника.

Для изучения особенностей личности преступников, совершивших коррупционные преступления, были проанализированы материалы уголовных дел, статистические данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры, аналитические справки МВД РК и Агентства по борьбе с экономической и коррупционной преступностью РК за период с 2008 г. по первый квартал 2013 г., а также проведены опросы осужденных за совершение коррупционных преступлений.

Анализ выявил следующее распределение коррупционеров в зависимости от длительности их пребывания в должности: 63,5 % осужденных работали в должности 1-3 года, т. е. проходили период профессионального становления, 14 % были только назначены на должность и находились на стадии первичной адаптации и только пятая часть виновных лиц (22,4 %) имела стаж пребывания в должности свыше 3 лет. Преобладание лиц, работающих в должности от 1 года до 3 лет, объясняется тем, что на этом этапе лицо, совершившее коррупционное преступление, уже представляет себя опытным работником, знающим свое дело; одновременно у многих появляется желание легкого доступа к деньгам.

Характер преступления во многом определяет образовательный уровень лица, в значительной мере влияющий на круг его интересов и потребностей, направленность общения и в конечном счете на поведение. По уровню образования лица, совершившие коррупционные преступления, отличаются от иных преступников. Среди осужденных коррупционеров примерно 85,5 % имели высшее образование, 14,4 % — среднее специальное и 3,1 % — неоконченное высшее. Высокий образовательный уровень преступников рассматриваемой категории обусловлен рядом обстоятельств. Прежде всего, для занятия лицом должности в государственном органе и органах местного самоуправления требуется наличие высшего или среднего специального образования.

Анализ судебно-следственной практики показывает, что в большинстве случаев (73 %) коррупционные преступления совершают лица мужского пола. Полагаем, что диспропорция базируется на традиционно неравной представленности женщин и мужчин на руководящих должностях в структурах государственной власти и управления.

Возрастная характеристика преступников позволяет судить о степени интенсивности проявления криминогенной активности и особенностях преступного поведения представителей различных возрастных групп. При этом возрастные особенности лиц, совершающих посягательства данного вида, рассматриваются не как обстоятельство, определяющее возможность преступного поведения, а как фактор, оказывающий влияние на его формы и интенсивность. В отличие от преступников, совершающих иные деяния, коррупционные преступления совершаются лицами социально зрелыми, имеющими определенный социальный статус, опыт работы. В известной мере это объясняется тем, что большинство лиц в данном возрасте вступает в брак, у них рождаются дети, близкие люди (родители) нуждаются в материальной поддержке.

Особый интерес вызывает семейное положение виновных в совершении коррупционных преступлений. Существенное влияние на поведение личности оказывает ее семейный статус, наличие супружеских конфликтов, нравственно-психологический климат в семье. В целом семейное положение лиц, совершивших коррупционные преступления, можно характеризовать как социально благополучное. 64,6 % осужденных на момент совершения преступления были женаты и имели детей, незамужние (неженатые) лица шли на совершение подобного рода посягательств в 27 % случаев, а матери или отцы-одиночки составили лишь 8,4 % виновных. Таким образом, нормальное семейное положение в данном случае отнюдь не оказывает должного антикриминогенного влияния, а зачастую срабатывает в качестве «спускового крючка»⁶.

Определенный интерес представляет изучение мотивов и целей преступных действий, а также образа жизни виновных. Так, 89 % имеющих в уголовных делах производственных характеристик являются положительными, и только в 11 % случаев нашли отражение как положительные, так и отрицательные качества виновных.

Существенным аспектом нравственно-психологического компонента личности преступника является индивидуальный мотив совершения уголовно наказуемого деяния. Согласно данным, полученным нами при изучении уголовных дел исследуемой категории, определяющими мотивами совершения подобных посягательств явились корысть (86 %) и недостаточная материальная обеспеченность (14 %).

Таким образом, с учетом высокой степени общественной опасности личности преступника, совершившего коррупционные преступления, глубины и стойкости ее антиобщественной установки можно предложить следующую группу типов личности виновных в совершении преступлений данного вида:

- ситуативный, включающий лиц, совершающих преступление под влиянием острой нужды или ввиду легкой доступности преступного результата;
- корыстный, объединяющий лиц, решающих с помощью преступления проблемы материального обеспечения;
- самоутверждающийся, включающий лиц, совершающих преступление с целью повышения самооценки и завоевания авторитета.

¹ Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года // Казахстанская правда. 2009. 27 авг.

² Алексеев А. И. Криминология: Курс лекций. — М., 2009. — С. 123.

³ Криминология: Учебн. — М., 2008. — С. 131.

⁴ Антонян Ю. М., Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. Изучение личности преступника. — СПб, 2004 — С. 39.

⁵ Сахаров А. Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел: Лекция. — СПб., 2004. — С. 83.

⁶ Шестаков Д. А. Введение в криминологию семейных отношений. — СПб., 2010. — С. 66.

Түйін

Мақалада сыбайлас жемқорлық қылмыстарын жасаған тұлғалардың криминологиялық ерекшеліктері қарастырылған. Мемлекеттік қызметпен басқару мүддесіне қарсы қылмыстарға шолу жасалып, кеңінен саралауға көңіл бөлінген.

Resume

Features criminology characteristics of the person committing corruption crimes. The analyses of motive powers of considered crimes and the technology of such crimes have a big importance.

ӘОЖ -355.42

І. Б. Нысанқұлов, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының бастығы

ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ АТЫС ҚАРУЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Мақалада еліміздегі полиция қызметкерлерінің атыс қаруын қолданудағы туындайтын заңнамадағы құқықты реттеу мәселелері қарастырылған.

Түйін сөздер: сөздер: қару, қызметкер, қауіпсіздік, құқық.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орықтарады, оның ең қымбат қазынасы — адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары — деп, жарияланған. Мемлекетіміздің Негізгі заңы еліміздің құқықтық саясатын жүзеге асыруға бағытталған түбегейлі заңдылық базасы болғандықтан құқықтық мемлекет іргесі нығая бастаған қазіргі кезде адам және азаматтың өмірін, құқықтары мен бостандықтарын қорғауды күшейту басты мәселелердің бірі болып қала беретіндігі де белгілі. Қазақстан Республикасы Конституциясының 12-бабының 2-тармағында «Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумасынан жазылған, олар абсолютті деп танылады,

олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған орай анықталады» делінген. Сондықтан заң шығару ҚР ҚК 2-бабында қылмыстық заңдардың алдында тұрған міндеттерді көрсетіп берді (адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғау және т. б.).

Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабына сәйкес әркімнің құқық субъектісі ретінде танылуына құқығы бар және өзінің құқықтарын мен бостандықтарын, қажетті қорғанысты қоса алғанда, заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен қорғануға хақылы.

ҚР ҚК 32-бабында «қажетті қорғану» түсінігі берілген, онда: қажетті қорғану жағдайында қол сұғушы адамға зиян келтіру, яғни қорғанушының немесе өзге де адамның жеке басын, тұрғын үйін, меншігін, жер учаскісін және басқа да құқықтарын, қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтан қол сұғушыға зиян келтіру жолымен қорғау кезінде, егер бұл орайда қажетті қорғану шегінен асып кетушілікке жол берілмеген болса, ол қылмыс болып табылмайды — делінген.

Ал, жалпыға бірдей адам құқығы мен бостандығын жүзеге асырғанда, демократиялық қоғамда заңмен белгіленген басқаның құқығы мен бостандығын мойындайтындай, моральдық, қоғамдық тәртіп пен қоғамдық тұрмыстың әділ талаптарын орындайтын шектеулеріне сәйкес болуы тиіс¹. Осыған байланысты, адамның, қоғамның, мемлекеттің арасындағы мүдделерінің қарама-қайшылығы болып отыратын заңдылық және одан қылмыстық мінез – құқықты бөлу қажет.

Мемлекеттік өкілеттігі бар адамдар көп жағдайларда қылмыстық заңның қорғалуына алынған адамның мүдделеріне заңды түрде зиян келтіретін әрекеттер жасайды (мысалы: ішкі істер органы қызметкерлерінің атыс қаруын қолдануы және т. б.). Осы әрекеттер өзінің құқықтық табиғаты жағынан, қылмыстық қиянат жасаудың белгілерімен ұқсас. Олардың заңдылығы туралы құқықтық қорытынды жасау — арнаулы өкілеттігі бар органдардың заң негізінде мемлекет атынан жасайтын өкілеті болып есептеледі.

Қылмыстық құқық ғылымында мұндай әрекеттер қылмыстық әрекеттерді жоятын мән-жайлар ретінде Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде «Қажетті қорғану», «Қол сұғушылық жасаған адамды ұстау кезінде зиян келтіру» және «Аса қажеттілік» және басқа да баптарында қаралған.

Әр күн сайын шектен тыс тағылық әрекеттер жасалып, Қазақстан Республикасы Конституциясының қорғалуына алынған адам құқығы аяусыз аяққа тапталып жатқан да, азаматтардың еліміздің қорғау органдарына деген сенімсіздік таныта бастаған жақтарында ішкі істер органдары қызметкерлеріне берілген, мемлекет атынан қолданылатын заңды билікті толық әділетті, табандылық көрсете отырып жүзеге асыру — бүгінгі күннің шұғыл талабы.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің қылмыстылықпен күрестегі бірден-бір елеулі және белсенді өркениетті әрекеттерінің бірі қылмыстарды тоқтату, азаматтарды қылмыстық қол сұғудан қорғау және қылмыс үстінде көзге түскен адамды, атыс қаруын қолданып ұстау саналады. Оның құқықтық негізі «Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылы 6 қаңтарда № 380-IV қабылданған заңның 61-бабында белгіленуі, қызметкерлердің атыс қаруын қолданып қылмыскерді ұстау заңды болуы үшін зиян келтіруінің заңды болуының шеңберін анықтайды. Осы орайда аталған мәселелердің толықтай заңды болуы үшін, бірқатар заңдылық жағдайларды өзінің мағынасы мен мазмұны жағынан қоғамға пайдалы екенін ашып көрсету қажет.

Қылмыс жасаушыға зиян келтіру әртүрлі болуы мүмкін, өмірін қию, өмірі мен денсаулығына, мүмкін қылмыстық қол сұғушылықтан қорғаулары моральдік міндеттері болса, ол ІО қызметкерлеріне берілген заңды мемлекеттік борышы, ол өзінің міндеттерін орындамағаны немесе тиісінше орындағаны яғни, қылмыстарды тоқтату, азаматтарды қылмыстық қол сұғудан қорғау және қылмыс үстінде көре түскен адамды, атыс қаруын қолдану барысында, адам мен азаматтардың, мемлекет немесе қоғам мүдделеріне елеулі зиян келтірілсе заңдарға сәйкес жауаптылыққа тартылады.

Сондықтан ІО қызметкерлерінің қылмыстарды болғызбауға, азаматтарды қылмыстық қол сұғудан қорғау және қылмыс үстінде көзге түскен адамды, атыс қаруын қолданып ұстау үшін, қылмыскердің істеген қылмысының, қылмыстық заң қорғауына алынған қандай объектіге қол сұғылғанын білу өте маңызды. Өйткені атыс қаруын қолдану арқылы адам өмірін қию, өмірі мен денсаулығына қауіпті зиян келтіру заңды ма, әлде заңсыз ба деген сұрақ туады.

Көп жағдайларда қылмыскер, арнаулы өкілеттігі бар адамдардың құрықтануына бағынбайды, бой тасалап және тығылып қалу әрекеттерін жасайды. Бұл жағдайларда қылмыскерді ұстау үшін және қылмыс үстінде көзге түскен қылмыскердің өміріне, денсаулығына мүлкіне атыс қаруын қолданып

зиян келтіруде, өзінің табиғаты жағынан қылмыскерді заңды ұстау кезінде әсер ететін елеулі айырмашылықтары бар.

Аталған жағдайларда атыс қаруын қолдану мақсаты — қылмыстарды тоқтатуға, азаматтарды қылмыстық қол сұғудан қорғау және қылмыс үстінде көзге түскен қылмыскерді ұстауға бағытталғандықтан, ол оның ең қымбат қазынасы өмірі, денсаулығы және мүлкіне зиян келтіру арқылы жетіледі.

Мемлекет, құқық қорғау қызметкерлеріне атыс қаруын қолдануға рұхсат бергенде, қылмыстың алдын-алу жөніндегі БҰҰ VII Конгресінде қабылдаған және құқық қорғау жөніндегі лауазымды адамдардың күш пен атылатын қару қолдануының негізгі принциптерінің талаптарын орындай отырып, біріншіден — оның мүмкіндігін мейлінше қысқартуға, екіншіден халыққа белгілі заңдылық актілерде атыс қаруын қолданудың негізгі мәселелері толық және айқын реттеп отыруға міндетті².

Бірақ, біздің ойымызша, бұл нормаларды талдау барысында оның бірқатар түсініксіз жақтары бар, біріншіден 61-баптың 1-тармағының, 1-бөлігінде «жеке тұлғалардың өмірі мен денсаулығына қауіп төнген жағдайда оларды қылмыстық қол соғудан қорғау ...», 4-бөлігінде «қарсылық көрсеткен не қылмыс жасау кезінде қолға түскен, ... ұстау үшін» құқық берілген. Осы мәселелердің ПО қызметкерлерінің өздеріне берілген заңды мемлекеттік билікті және қызметтік борышын анықтау барысында кейбір қиындықтарға әкеліп соқтыруы және әртүрлі түсінуіне күдер туғызуы ықтимал.

Жоғарыда айтылған жайларды талдап қарасақ, біріншіден, қандай қылмыстық қол сұғудан азаматтарды атыс қаруын қолданып қорғауға болады; екіншіден, қандай қылмыс үстінде көзге түскен адамдарға атыс қаруын қолданып ұстау заңды.

Қорытындылап айтқанда, біздің пайымдауымызша, атыс қаруын қолдану жағдайында қылмыскердің қандай қылмыстық іс-әрекет жасағанына қарсы қолданылуын заң шығарушы тиянақтап көрсетуі қажет. Мысалы, бөтен мүлікті тонау мақсатында шабуыл жасауда жәбірленушінің өміріне, денсаулығына, қауіпті түрде күш жұмсалады, осы жағдайда атыс қаруын қолданып азаматты қылмыстық қол сұғудан қорғау заңды, ол ҚР ҚК 7-тарауында көрсетілген қылмыстарды болғызбау үшін атыс қаруын қолдану заңды ма? Осыған байланысты ПО қызметкерлері қылмыстарды болғызбауға, қылмыстық қол сұғудан азаматтарды қорғауға және қылмыс үстінде көре түскен адамды ұстау қылмыс жасаушыға қарсы атыс қаруын қолданып өмірін қию, өміріне қауіпті түрде әртүрлі дәрежеде зиян келтіру тек, зиян келтіру немесе зиян келтіру қауіпін туғызатын қылмыскердің іс-әрекеттеріне байланысты болуы керек.

Осындай шешім, ПО қызметкерлерінің қылмыстарды болғызбауға, қылмыстық қол сұғудан азаматтарды қорғауға, қылмыс үстінде көзге түскен адамды ұстау үшін атыс қаруын қолданған кезде, ол өзінің әрекетінің қоғамға пайдалы екені және осы заңды әрекеті үшін қылмыстық жауаптылыққа, өзінің қызметтік борышын орындап қылмыстылықпен күрес жолында тартылмау кепілділігін мемлекет қамтамасыз етуі қажет.

Бұл мәселеге Қазақстан Республикасының Жоғарғы сотының нормативтік қаулысымен түсініктеме берілуі қажет, өйткені қызметкерлердің өздеріне берілген заңды мемлекеттік — билікті және тергеу-соттық тәжірибеде атыс қаруын қолданған нақты істерді дұрыс шешілуін қамтамасыз етер еді.

Көбінде қылмысты бастау бастамасы қылмыскерге тиесілі, ол қиянат жасаудың уақытын, орнын, құрал-саймандарын, қылмыстық мақсатқа жету жолдарын таңдайды. Ал ПО қызметкерлері қол сұғушылық жасаған адамды ұстау кезінде зиян келтіруде атыс қаруын қолдану үшін өзі ойында көп шарттар мен қажетті қорғану шегінен шығып кетпеу деңгейін ұстануы керек.

Осыған байланысты ПО қызметкерлері екі оттың «қылмыскерге тойтарыс беру» және «шегінен» асып кетпеу арасында қалып отыр. Бұл жерде заң жайсыз жағдайлар қауіп қатерін ПО қызметкерлеріне қаратып отыр. Конституция қорғауындағы азаматтың құқықтарына және осындай қиянатты болғызбауға шешім қабылдаған адамның кешірімді қателігі үшін, қатал түрде қиянат жасаушыға зиян келтіруді күтпеуі керек пе? Заң құқық қорғау қызметкерлеріне берілген заңды мемлекеттік — билікті ешқандай кедергісіз қолдануға, ал қылмыскерлердің жағдайларын қиындатуға тиіс деп санаймыз.

Қылмыстық әрекеттерді шектеу немесе оны алдын-алу, мемлекет өкілдеріне міндеттелінгендіктен, заңдылық нормаларда олардың құқықтары, қылмыскерге қарағанда артық болуы тиіс. Оның шешімді жолы ретінде талданып отырған заңның 61-бабында қаралған жағдайлар пайда болуы мүмкін екендігіне көзі жеткенде атыс қаруын, ату жағдайына келтіру және өзінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін, қауіпсіздік шеңберін, яғни, қоғамға қауіпті іс-әрекет жасаушы

адамның, қызметкер белгіленген арақашықтықтан асуы пайда болғанда, қаруды қолдану құқығы болуы қажет деп санаймыз.

Сонымен қатар, келешекте 61-баптың 4-бөлігіне «атыс қаруын ауыр және аса ауыр қылмыс жасау үстінде қолға түскен, қарулы қарсылық көрсеткен адамды және адамдарды, сондай-ақ қаруды тапсыру туралы заңды талаптарды орындаудан бас тартқан адамды, егер өзге де тәсілдермен және құралдармен қылмыскердің қарсылығын тоқтату, ұстау немесе қаруын алу мүмкін болмаса, ұстау үшін» деген толықтырулар енгізілсе дұрыс болар деген тұжырымдамыз.

Бұндай қадам құқық қорғау органдары қызметкерлерінің азаматтарды қылмыстық қол сұғудан қорғау, олардың отбасы мүшелеріне, қоғамдық тәртіпті қорғауға, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қылмысқа қарсы күрес жөніндегі қызметтік немесе қоғамдық борышын атқарып жүрген басқа да адамдарға жасалған шабуылды тойтару үшін қылмыскерге нақты пәрменді қарсылық көрсетудің, мүмкіндігін қамтамасыз ету талаптарына сай болар еді. Өйткені әрбір қызметкер қылмыстарды болғызбауға, азаматтарды қылмыстық қол сұғудан қорғауда және қылмыс үстінде көре түскен адамды атыс қаруын қолданғанда ешқандай салдарсыз құқықты болуға тиіс.

Бұл мәселе ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауында «Біздің қалалардың көшелері мен ауылдарындағы тыныштық сіздерге байланысты. Қылмыспен, алаяқтықпен, заңдардың бұзылмауымен табанды да қатал күрес жүргізу керек»³.

¹ Жалпыға бірдей Адам құқығы. 1948 жылдың 10 желтоқсанында БҰҰ Бас Ассамблеясында қабылданған декларациясы.

² БҰҰ қылмыстылықты болдыртпау және құқық бұзушылармен қатынасы туралы. Хатшылықтың дайындаған баяндамасы. Нью-Йорк. 1990. — 124-129-б.

³ Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың «Дағдарыстан жаңару мен дамуға» Қазақстан халқына Жолдауы. — Астана, 06.03. 2009.

Резюме

В статье рассмотрены проблемы правового использования сотрудниками полиции Республики Казахстан огнестрельного оружия.

Resume

In the giving article examines law troubles of using shooting gun by policemen in the Republic of Kazakhstan.

УДК 343.3

Рахимбеков М. М., научный сотрудник центра по исследованию криминологических проблем НИИ Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, магистр юридических наук

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ: ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье исследуются вопросы регламентации уголовно-правовых отношений, возникающих в связи с противоправной деятельностью неправительственных организаций в Республике Казахстан, проанализированы положения действующего уголовного законодательства и проекта Уголовного кодекса Республики Казахстан по анализируемой проблеме, выявлены пробелы, предложены комплекс мер по совершенствованию уголовного законодательства.

Ключевые слова: неправительственные организации, общественные объединения, иные организации, фонд, частное учреждение, противоправная деятельность НПО.

Рост числа неправительственных организаций (далее — НПО) в Республике Казахстан, призванных решать социально значимые проблемы общества, предопределил необходимость создания соответствующей правовой базы для регламентации их деятельности.

В соответствии со ст. 1 Закона Республики Казахстан от 12 апреля 2005 г. «О государственном социальном заказе» под неправительственной организацией понимается «некоммерческая организация (за исключением политических партий, профессиональных союзов и религиозных объединений), созданная гражданами и (или) негосударственными юридическими лицами на добровольной основе для достижения ими общих целей в соответствии с законодательством Республики Казахстан».

Статья 2 Закона Республики Казахстан от 16 января 2001 г. «О некоммерческих организациях» определяет, что некоммерческая организация — это «юридическое лицо, не имеющее в качестве основной цели извлечение дохода и не распределяющее полученный чистый доход между участниками». В статье 6 указанного Закона отмечено, что некоммерческие организации могут быть созданы в форме учреждения, общественного объединения, фонда, объединения юридических лиц в форме ассоциации (союза), акционерного общества, потребительского кооператива, религиозного объединения и в иной форме, предусмотренной законодательными актами.

Согласно ст. 2 Закона Республики Казахстан от 31 мая 1996 г. № 3-І «Об общественных объединениях», общественными объединениями признаются политические партии, профессиональные союзы и другие объединения граждан, созданные на добровольной основе для достижения ими общих целей, не противоречащих законодательству, если иное не предусмотрено законами.

Фонд — это не имеющая членства некоммерческая организация, учрежденная гражданами и (или) юридическими лицами на основе добровольных имущественных взносов, преследующая социальные, благотворительные, культурные, образовательные и иные общественно полезные цели.

Частное учреждение — не являющаяся частью государственной структуры организация, созданная физическими и (или) негосударственными юридическими лицами для осуществления управленческих, социально-культурных или иных функций некоммерческого характера.

Анализ развития неправительственного сектора в Казахстане свидетельствует о стремительном росте в стране количества НПО в период независимости. Если на начальном этапе становления НПО-сектора (с конца 80-х по 1994 г.) в Казахстане, по оценкам отечественных и зарубежных экспертов, действовало около 400 неправительственных организаций, то в 1997 г. — 1600 организаций¹, по состоянию на 10 января 2013 г. — 27 669 НПО, из них 8 786 общественных объединений (31,8 %), 5 307 фондов (19,2 %), 4 468 частных учреждений (16,1 %), 1 355 объединений юридических лиц (4,9 %), 7 763 иных НПО (28,0 %).

Рост числа НПО стал возможным благодаря дальновидной политике Главы Государства Н. А. Назарбаева, усилиями которого были созданы политические, правовые, социальные, экономические и другие необходимые условия для развития сектора НПО. Сегодня в Республике Казахстан сектор НПО рассматривается как равноправный партнер государства в решении актуальных социальных проблем, таких как проблемы здоровья, социального сиротства, развития и качества инфраструктуры здравоохранения, образования, правового нигилизма, социальной реабилитации и т. д. Ежегодно, в рамках государственного социального заказа, из бюджета выделяются средства для реализации лучших проектов НПО по решению социальных проблем. Оказывается и другая поддержка НПО (информационная, консультативная, методическая, организационно-техническая).

Государство заинтересовано в развитии конструктивных контактов именно с социально ориентированными НПО, деятельность которых, как было отмечено выше, направлена на решение актуальных общественных проблем. Деятельность же НПО, целью которых является насильственное изменение конституционного строя, нарушение целостности Республики, подрыв безопасности государства, разжигание социальной, расовой, национальной, религиозной, сословной и родовой розни, незаконно вмешивающихся в дела государства, запрещена Конституцией Республики Казахстан (ст. 5 Конституции). Предупреждение распространения антидемократических идеологий и их организационных форм обусловили объективную необходимость в правовой охране интересов личности, общества и государства от преступных посягательств участников НПО. Нами будет сделан акцент на уголовно-правовых средствах охраны вышеуказанных ценностей.

Уголовно-правовые отношения, возникающие в связи с противоправной деятельностью НПО, регулируются следующими самостоятельными составами Уголовного кодекса Республики Казахстан:

1) ст. 336 УК «Незаконное вмешательство членов общественных объединений в деятельность государственных органов»;

2) ст. 337 УК «Создание или участие в деятельности незаконных общественных и других объединений»;

3) ст. 337-1 УК «Организация деятельности общественного или религиозного объединения либо иной организации после решения суда о запрете их деятельности или ликвидации в связи с осуществлением ими экстремизма».

Кроме того, совершение руководителем общественного объединения преступлений, предусмотренных ч. 2 ст. 141 УК «Нарушение равноправия граждан», ч. 2 ст. 164 УК «Возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой или религиозной вражды», ч. 2 ст. 233-1 УК «Пропаганда терроризма либо экстремизма или публичные призывы к совершению акта терроризма», ч. 3 ст. 233-2 УК «Создание, руководство террористической группой и участие в ее деятельности», ч. 2 ст. 336 УК «Незаконное вмешательство членов общественных объединений в деятельность государственных органов», ч. ч. 1, 2 ст. 337 УК «Создание или участие в деятельности незаконных общественных и других объединений», выступает в качестве квалифицирующего признака указанных составов.

Анализ объективных и субъективных признаков вышеперечисленных составов преступлений свидетельствует о пробелах в правовом регулировании противоправной деятельности НПО, выражающихся в том, что действующее уголовное законодательство ограничивает ответственность членов и (или) руководителей НПО лишь в части ответственности членов и (или) руководителей общественных объединений. Это обусловлено, в первую очередь, тем, что основу неправительственного сектора с первых лет его формирования составляли именно общественные объединения. По мере становления НПО все большую долю в этом секторе стали занимать фонды и учреждения, которые, несмотря на широкую законодательную формулировку определения общественного объединения, содержащую предложение «общественными объединениями признаются <...> другие объединения граждан...», не могут быть отнесены к общественным объединениям. Так, в соответствии с Законом «Об общественных объединениях» общественное объединение создается по инициативе группы граждан Республики Казахстан в количестве не менее десяти человек. Фонд, в отличие от общественного объединения, не имеет членства, а учреждение может быть организовано одним лицом. Таким образом, только по одному критерию членства уже можно говорить о том, что общественные объединения не могут включать в себя такие некоммерческие организации, как фонды и учреждения, составляющие, как было отмечено выше, значительную долю среди неправительственных организаций Республики Казахстан (24 % и 29 % соответственно). Иными словами, в случае совершения учредителями фондов и (или) учреждений преступлений, ответственность за которые предусмотрена в указанных составах преступлений, формально их противоправная деятельность не подпадает под действие данных норм. Привлечение их к ответственности как членов общественных объединений (что и происходит в правоприменительной практике) является нарушением законодательства и может стать причиной обжалования решений в суде².

Необходимо отметить, что законодателем страны в соответствии с Законом Республики Казахстан от 8 июля 2005 г. № 67-III «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения национальной безопасности» перечень организаций, члены и руководители которых осуществляют противоправную деятельность, был расширен. Заголовок ст. 337 УК после слов «незаконных общественных» был дополнен словами «и других объединений» и стал именоваться «Создание или участие в деятельности незаконных общественных и других объединений». Возникает вопрос: насколько целесообразно внесенное дополнение, если законодательное определение общественного объединения также включает в себя слова «другие объединения» — «Общественными объединениями признаются политические партии, профессиональные союзы и другие объединения граждан...». Интересно, что указанным Законом Уголовный кодекс был дополнен ст. 337-1 «Организация деятельности общественного или религиозного объединения либо иной организации после решения суда о запрете их деятельности или ликвидации в связи с осуществлением ими экстремизма». Как видно из заголовка ст. 337-1 УК, в дополнение к общественным и религиозным объединениям в указанную норму был включен термин «иные организации». Однако ни в УК, ни в нормативных постановлениях Верховного суда Республики Казахстан данный термин не раскрывается. Вместе с тем, его использование в анализируемых нами статьях в дополнение к общественным объединениям видится перспективным постольку, поскольку термин «иные организации» позволяет включить в него и другие организационно-правовые формы НПО.

В УК термин «иные организации», кроме анализируемых нами статей, употребляется также в названии гл. 8 УК «Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях» и в статьях указанной главы УК, а также в ч. 1 ст. 349 УК «Провокация коммерческого подкупа либо коррупционного преступления». В примечании к ст. 228 УК «Злоупотребление полномочиями» рас-

крывается понятие лица, выполняющего управленческие функции в коммерческой или иной организации, под которым понимается «лицо, постоянно, временно либо по специальному полномочию выполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные обязанности в организации, не являющейся государственным органом, органом местного самоуправления либо организацией, доля государства в которой составляет более пятидесяти процентов». Из данного определения можно сделать вывод, что к иным организациям не могут быть отнесены государственные, коммерческие организации, органы местного самоуправления и организации, доля государства в которых составляет более 50 %.

Решение данной проблемы представляется интересным на примере уголовного законодательства Российской Федерации. В УК России термин «иные организации» тоже не раскрывается. До 20 июля 2012 г., применительно к регулированию противоправной деятельности НПО, уголовный закон России содержал термины, аналогичные УК РК – «общественные объединения», «религиозные объединения», «другие объединения».

Ситуация изменилась с принятием Федерального Закона России от 20 июля 2012 г. № 121-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части регулирования деятельности некоммерческих организаций, выполняющих функции иностранного агента». В соответствии с внесенными изменениями заголовок ст. 239 УК России «Организация объединения, посягающего на личность и права граждан» (аналог ст. 337 УК) был изложен в следующей редакции: «Создание некоммерческой организации, посягающей на личность и права граждан». Не акцентируя внимание на анализе внесенных изменений, отметим, что в УК России применительно к регулированию противоправной деятельности НПО стал употребляться термин «некоммерческая организация», охватывающий как общественные и религиозные объединения, профсоюзы, фонды, так и другие организационно-правовые формы некоммерческих организаций. В юридической литературе, изданной после принятия Федерального Закона России, под иными организациями, о которых идет речь в диспозиции ч. 1 ст. 201 УК РФ «Злоупотребление полномочиями», стали пониматься некоммерческие организации, т. е. организации, не имеющие извлечение прибыли в качестве основной цели и не распределяющие полученную прибыль между участниками³.

Здесь важно заметить, что понимание под «иными организациями» всех некоммерческих организаций формально неверно, так как некоммерческие организации (в Казахстане и России) могут быть созданы на базе как частной, так и государственной собственности, а государственные организации и учреждения не могут быть отнесены к иным организациям (примечания к ст. ст. 228 УК РК, 201 УК России). В этой связи применительно к статьям гл. 8 УК «Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях» и статьям УК, предусматривающим ответственность членов и (или) руководителей общественных объединений, к иным организациям могут быть отнесены только негосударственные некоммерческие организации. В этом вопросе казахстанское законодательство, в отличие от российского, имеет важное преимущество: в нем на законодательном уровне закреплен термин «неправительственная организация», который, согласно Закону «О государственном социальном заказе», включает в себя «все организационно-правовые формы некоммерческих организаций (за исключением политических партий, профессиональных союзов и религиозных объединений), созданные гражданами и (или) негосударственными юридическими лицами...».

Применительно к статьям УК, предусматривающим ответственность членов и (или) руководителей общественных объединений, считаем целесообразным под «иными организациями» понимать именно «неправительственные организации», так как последние объединяют в себе все организационно-правовые формы некоммерческих организаций (за исключением политических партий, профессиональных союзов и религиозных объединений), создаваемые гражданами и (или) негосударственными юридическими лицами на добровольной основе для достижения ими общих целей в соответствии с законодательством Республики Казахстан. В соответствии с Законом «Об общественных объединениях» политические партии, профессиональные союзы и религиозные объединения, исключенные из определения НПО, подпадают под определение общественного объединения.

Таким образом, на примере ст. 337-1 УК, в статье УК, предусматривающие ответственность членов и (или) руководителей общественных объединений, в дополнение к общественным объединениям необходимо включить термин «иные организации», дефиницию этого термина закрепить в ст. 141 УК, которую дополнить соответствующим примечанием.

Важно отметить, что в проекте новой редакции Уголовного кодекса Республики Казахстан (по состоянию на май 2014 г.) рассматриваемые проблемы не нашли своего разрешения. Нормы, предусматривающие ответственность НПО, практически остались без изменений.

На основании вышеизложенного в целях реализации Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 по 2020 гг., утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 г. № 858, в которой отмечена необходимость восполнения пробелов в правовом регулировании, устранения внутренних противоречий в действующем праве, в УК РК необходимо внести следующие изменения и дополнения:

1) статью 336, ч. 2 ст. 14 после слов «общественных объединений» дополнить словами «и иных организаций»;

2) в заголовке ст. 337 слова «и других объединений» заменить на «и иных организаций», слова «объединением», «объединения» дополнить словами «и иных организаций»;

3) статьи 336, 337, 337-1, чч. 2 ст. 141, 164, 233-1, ч. 3 ст. 233-2 после словосочетания «руководителями общественного объединения» дополнить словами «и иных организаций»;

4) статью 141 дополнить примечанием следующего содержания:

«Примечание.

1. Под иной организацией в статьях 141, 336, 337, 337-1, частях вторых статей 14, 164, 233-1, части третьей статьи 233-2 настоящего Кодекса понимается любая неправительственная организация, созданная в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

2. Руководителем общественного объединения или иной организации в статьях 336, 337, 337-1, частях вторых статей 141, 164, 233-1, части третьей статьи 233-2 признается лицо, постоянно, временно либо по специальному полномочию выполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в общественном объединении и (или) неправительственной организации».

¹ Концепция государственной поддержки неправительственных организаций Республики Казахстан, одобренная Постановлением Правительства Республики Казахстан от 23 января 2002 г. № 85. // Электронный ресурс URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P020000085>

² По данным УКПС и СУ Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, по ст. 336 УК было привлечено к ответственности в 2009 г. — 1 чел., в 2010 г. — 0, в 2011 г. — 1, 2012 — 0, 2013 г. — 0; по ст. 337 соответственно 4, 3, 1, 2; по ст. 337-1 — 10, 5, 14, 8 чел.

³ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Под ред. В. М. Лебедева, 13-е изд., пер. и доп. — М., 2013.

Түйін

Мақалада Қазақстан Республикасында үкіметтік емес ұйымдардың құқыққа қайшы қызметімен байланысты болатын қылмыстық-құқық қатынастарды реттеу мәселелері зерттеледі, қылмыстық заңнаманы жетілдіру бойынша шаралар кешені ұсынылады.

Resume

The article examines the issues of regulation of criminal legal relations arising in connection with the illegal activities of non-governmental organizations in the Republic of Kazakhstan. Proposed a package of measures to improve the criminal law.

**Саханова Н. Т., старший преподаватель кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова;
Гумирова Г., следователь СО УВД г. Уральска**

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАВЕДОМО ЛОЖНЫХ СООБЩЕНИЙ ПО ФАКТУ ТЕРРОРИЗМА

Аннотация. Автор рассматривает уголовно-правовые аспекты заведомо ложных сообщений по факту терроризма, анализирует различные мнения ученых-юристов по данной проблематике, формирует свою позицию и вносит предложения по совершенствованию законодательства.

Ключевые слова: акт, терроризм, заведомо ложные сообщения, общественная безопасность, угроза, взрыв, опасность, гибель, ущерб.

Акт терроризма — это совершение или угроза совершения взрыва, поджога или иных действий, создающих опасность гибели людей, причинения значительного имущественного ущерба либо наступления иных общественно опасных последствий в целях нарушения общественной безопасности, устрашения населения либо оказания воздействия на принятие решений государственными органами Республики Казахстан, иностранными государствами или международными организациями, а также посягательство на жизнь человека в тех же целях, а равно посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля в целях прекращения его государственной или политической деятельности либо из мести за такую деятельность.

Общественная опасность анализируемого преступления заключается в том, что в результате ложного сообщения о готовящемся акте терроризма среди населения возникает паника, значительное количество людей отвлекается на поиск и обезвреживание взрывчатых веществ. В юридической литературе имеются различные толкования понятий «безопасность» и «общественная безопасность». Так, В. С. Комиссаров определяет безопасность как состояние защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства от негативных последствий явлений социального, природного или технического характера, а также поддержание уровня этой защищенности. Г. В. Овчинников под общественной безопасностью как объектом преступлений понимает систему «общественных отношений по поводу создания и поддержания безопасных условий жизнедеятельности общества, функционирования и развития его институтов»¹. Общим для множества определений понятия общественной безопасности является то, что сущностной ее составляющей выделяется система общественных отношений по поводу создания и поддержания состояния защищенности жизнедеятельности общества и его интересов. Причем, как справедливо отмечает Г. В. Овчинников, особенность этого объекта заключается в том, что «безопасные условия существования общества слагаются из безопасности, неприкосновенности каждого члена общества, его имущества, нормальной безопасной деятельности государственных и общественных институтов»².

Таким образом, общественную безопасность можно определить как систему общественных отношений по поводу создания и поддержания состояния защищенности нормальной жизнедеятельности личности, общества и его институтов. Поэтому объектом рассматриваемого преступления является общественная безопасность.

Непосредственным объектом настоящего преступления является общественная безопасность, дополнительным объектом — установленный порядок управления, нормальная деятельность учреждений, предприятий и организаций.

Объективная сторона рассматриваемого преступления выражается в заведомо ложном сообщении о готовящемся акте терроризма. Под ложным сообщением понимаются сведения, не соответствующие действительности. Ложное сообщение может быть выражено в различных формах: устной, письменной, с помощью технических средств и т. д. Ложное сообщение доводится до сведения как организаций, учреждений, должностных лиц, обязанных реагировать на сообщения об акте терроризма, так и населения, отдельных граждан с целью вызвать панику, страх, беспорядок и т. д. В законе не указано, кому должно быть адресовано сообщение.

Ложное сообщение — это сообщение, не соответствующее действительности³.

Преступление может быть совершено только в активной форме — в форме действия. Действие как элемент объективной стороны преступления состоит в выполнении операций по доведению заведомо ложного сообщения о готовящемся терроризме до адресата. Форма сообщения и способ его пе-

редачи могут быть различными, в уголовном законе они не определены и на квалификацию содеянного не влияют, но зависят от формы выражения содержания сообщения-информации.

К способам сокрытия данного вида преступлений относятся: составление письменного текста из букв и слов, вырезанных из печатных изданий; написание текста печатными буквами; написание текста левой рукой; написание текста с изменением почерка, конфигурации букв; отправление сообщений по почте из разных мест; передача сообщений по телефону-автомату или на телефон, не оборудованный определителем номера; незаконное подключение к телефонным линиям; изменение голоса при разговоре; использование чужих мобильных телефонов и др. Данное преступление может быть совершено также путем отправления электронного сообщения.

Преступление образует заведомо ложное сообщение о действиях какого-либо лица (лиц) по подготовке взрыва, пожара или иных общеопасных действиях. Ложное сообщение лишь о намерении совершить указанные действия состава данного преступления не образует.

Сообщение должно содержать сведения о терроризме. Сообщение о том, что в машине установлено взрывное устройство для убийства владельца с целью завладения его недвижимостью, или предупреждение о том, что дачу сожгут, так как ее хозяин не возвратил долг, не могут считаться сообщением о терроризме, поскольку предполагаемые действия таковым не являются. Необходимый признак, характеризующий объективную сторону преступления, – ложность сообщения⁴. При угрозе терроризма способ совершения преступления представляет собой систему взаимосвязанных действий преступника по доведению информации о готовящемся террористическом акте.

Заведомо ложные сообщения о терроризме могут совершаться с предварительной подготовкой или без таковой⁵. Если преступление не является результатом спонтанного действия, преступник осуществляет разработку преступного плана, который может включать: выбор объекта и формирование представления о нем, времени и способа сообщения угрозы, субъекта, которому будет адресовано сообщение; места совершения преступления; подготовку текста сообщения; подбор соучастников преступления; изыскание способов сокрытия преступления; подготовку к совершению преступления непосредственно на месте.

Определяя время совершения заведомо ложного сообщения о терроризме, преступник руководствуется следующими моментами: исключение вероятности восприятия совершаемых им действий посторонними людьми; неоставление на месте преступления следов и др.⁶

Субъективная сторона преступления характеризуется умышленной формой вины и только прямым умыслом. Основным признаком субъективной стороны является ведомость лица относительно ложности своего сообщения. Если лицо добросовестно заблуждалось относительно характера своего сообщения, уголовная ответственность по данной статье исключается. Если при заведомо ложном сообщении о готовящемся акте терроризма субъект преследует цель нарушения общественной безопасности, устрашение населения либо оказание воздействия на принятие решения органами власти, то налицо угроза совершения терроризма (ст. 233 УК РК).

Заведомая ложность сообщения означает: и до, и в момент совершения деяния лицо сознает, что сведения, передаваемые им адресату, не соответствуют действительности. Если же имеет место ошибка, заблуждение относительно оценки смысла происходящего, то признаки данного преступления отсутствуют.

В законе не предусматриваются в качестве обязательных какие-либо мотивы и цели совершения преступления, следовательно, на квалификацию они не влияют.

Субъектом преступления является физическое вменяемое лицо, достигшее 14-летнего возраста.

¹ Овчинников Г. В. Терроризм. — СПб., 1998. — С. 51.

² Там же.

³ Кудаев А. Ответственность за заведомо ложное сообщение об акте терроризма // Российская юстиция. — 1998 г. — № 10. — С. 27.

⁴ Столбов А. Н. Криминалистически значимые элементы заведомо ложного сообщения об акте терроризма. — М., 2006. — С. 88.

⁵ Столбов А. Н. Типичная исходная информация о преступлениях, связанных с заведомо ложным сообщением об акте терроризма. — М., 2005. — С. 48.

⁶ Ратинов А. Организация расследования первоначального этапа расследования заведомо ложного сообщения об акте терроризма. — М., 2010. — С. 83.

Түйін

Мақалада терроризм фактісі бойынша көрінеу жалған хабарламалардың қылмыстық-құқықтық аспектілері қарастырылады, ғалым заңгерлердің түрлі ойлары сараланып, автор осы мәселеге қатысты өз пікірін ұсынып, өзінің заңнаманы жетілдіруге бағытталған ұсыныстарын шығарады.

Resume

In the given scientific article are considered crime-legal aspects of false reports about terrorism acts. In the article analyzed different thoughts of scientist lawyers. The author, creates own position on the given problematic, makes offers on legislation perfection.

УДК-355.42

Сейсембеков Е. С., старший преподаватель кафедры ВиТСП Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧЕСКИЕ УЧЕНИЯ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ КОМПЛЕКСНОЙ ПОДГОТОВКИ КУРСАНТОВ И СЛУШАТЕЛЕЙ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье раскрываются цели, задачи и основные принципы организации и проведения оперативно-тактических учений в организациях образования МВД Республики Казахстан.

Ключевые слова: оперативно-тактические учения, курсанты, слушатели, оперативный штаб, обучение, специальная операция, руководитель.

Основной задачей организаций образования МВД Республики Казахстан является подготовка высокопрофессиональных специалистов для органов внутренних дел. В настоящее время приоритетным направлением совершенствования учебно-воспитательного процесса является усиление практической направленности обучения курсантов и слушателей. Для формирования умений и навыков практических действий, необходимых для грамотного выполнения служебно-боевых задач, а также развития у обучающихся профессионально-деловых качеств целесообразно проведение оперативно-тактических учений (ОТУ) в организациях образования МВД Республики Казахстан. ОТУ занимают важнейшее место в подготовке будущих сотрудников органов внутренних дел и являются наиболее эффективной формой практического обучения, позволяющей закрепить теоретические знания при отработке профессиональных ситуаций и выполнении конкретных действий. Кроме того, на всех этапах проведения ОТУ происходит формирование высоких моральных и психологических качеств, необходимых при решении задач в сложной, динамично меняющейся обстановке.

Оперативно-тактические учения, проводимые кафедрой военной и тактико-специальной подготовки Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова в рамках межкафедральных комплексных учений, посвящены организации и тактике задержания вооруженных преступников в различных условиях и осуществляются в соответствии с требованиями приказов МВД Республики Казахстан о совершенствовании и подготовке сил и средств ОВД РК к действиям при кризисных ситуациях. Данные учения являются комплексными, поскольку в ходе их проведения курсанты и слушатели, обладая определенными знаниями, навыками и умениями, полученными при изучении ряда дисциплин, решают комплекс типовых оперативно-служебных и служебно-боевых задач в рамках основных направлений оперативно-служебной деятельности подразделений органов внутренних дел. Достижение высоких результатов в подготовке специалистов возможно только при грамотном междисциплинарном взаимодействии кафедр, участвующих в подготовке и проведении ОТУ, а также качественном организационно-методическом и материально-техническом обеспечении.

Практические задания, решаемые в ходе учения, должны быть взаимосвязаны и последовательно вытекать одно из другого. Грамотные действия при отработке одной ситуации должны закладывать фундамент для принятия правильного решения о выполнении следующего задания, и наоборот, практические задания, конкретные ситуации и вводные необходимо разрабатывать таким образом, чтобы

в конечном итоге были достигнуты как основные цели ОТУ, так и цели, стоящие перед каждой задействованной кафедрой.

Оперативно-тактические учения проводятся в целях:

- усиления практической направленности обучения курсантов и слушателей;
- определения качества подготовки выпускников организаций образования МВД Республики Казахстан.

Задачи ОТУ имеют широкий спектр и зависят от участвующих кафедр, но основными из них являются:

- выработка и совершенствование умений и навыков курсантов и слушателей при выполнении ими оперативно-служебных и служебно-боевых задач в условиях, приближенных к реальным;
- выработка и совершенствование навыков руководителей в управлении подчиненными подразделениями;
- выработка у курсантов и слушателей высоких морально-волевых качеств, психологической устойчивости, инициативы и самостоятельности, находчивости при выполнении задач в различных условиях;
- внесение изменений и дополнений в учебные программы организаций образования МВД Республики Казахстан с учетом итогов проведения учений.

Основной метод обучения на оперативно-тактическом учении – практическая работа по выполнению всеми обучаемыми своих функциональных обязанностей в условиях, максимально приближенных к реальной оперативно-служебной деятельности. Цели ОТУ могут быть достигнуты лишь в том случае, когда при организации и проведении учений соблюдаются определенные требования. Сложность выполняемых органами внутренних дел повседневных оперативно-служебных и служебно-боевых задач требует от курсантов и слушателей проявления высоких морально-волевых качеств, отличной психологической и физической подготовленности, профессионального умения выполнять служебные задачи в экстремальных ситуациях.

Исходя из этого, к основным требованиям, предъявляемым к оперативно-тактическим учениям, относятся:

- подготовка личного состава в духовном, профессиональном и физическом отношении к выполнению поставленных задач;
- умелое применение на учениях основного принципа обучения – учить курсантов и слушателей тому, что необходимо для выполнения служебных задач в различных условиях, создавая обстановку, максимально приближенную к реальной;
- обеспечение постоянной готовности обучаемых к выполнению реальных оперативно-служебных и служебно-боевых задач;
- соблюдение принципа наглядности в обучении.

У обучаемых необходимо вызвать интерес к учениям не только при подготовке к ним, но и поддерживать его в ходе учений, так как он является важным условием формирования профессионального мастерства, воспитания инициативы и решительности.

Особое место при подготовке ОТУ отводится разработке тактического замысла. Он должен соответствовать характеру выполняемых подразделениями органов внутренних дел задач, обеспечивать создание сложной и поучительной криминогенной обстановки, острых ситуаций, требующих глубокого анализа и творческого подхода курсантов и слушателей к принятию решений, и обеспечивать полную отработку учебных целей и вопросов. В процессе разработки тактического замысла определяется продолжительность каждого этапа и учения в целом. При определении этапов учения особое внимание уделяется их формулированию и определению содержания учебных вопросов, которые должны логически вытекать из содержания тактического замысла и отражать его. В этапах учения и учебных вопросах необходимо последовательно раскрывать содержание темы. Деление учения на этапы позволяет руководителю обеспечить последовательную и целеустремленную отработку поставленных учебных вопросов.

Оперативно-тактические учения целесообразно проводить в 4 этапа:

1-й этап – формирование из числа курсантов и слушателей учебного оперативного штаба и разработка плана профилактических мероприятий по условиям общей и частной обстановки, а также с учетом справочных данных (оперативно-розыскные и разведывательные мероприятия, мероприятия по линии отделов общественной безопасности, инженерное, морально-психологическое, тыловое техническое и медицинское обеспечение);

2-й этап – выработка решения о проведении специальной операции по замыслу, разработанному штабом по организации и проведению ОТУ;

3-й этап – непосредственное проведение специальной операции (силовых действий) с целью пресечения чрезвычайных обстоятельств и нормализации оперативной обстановки на обслуживаемой территории в возникших (по условиям ОТУ) особых условиях;

4-й этап – оформление отчетных документов специальной операции (уяснение задачи, оценка обстановки, принятие решения, боевой приказ, план-схемы и др.).

Организация ОТУ включает разработку замысла, оперативного задания, материального обеспечения, программы его подготовки и проведения. Может быть предусмотрен и план наращивания обстановки.

Проведению ОТУ предшествует подготовка руководителей, курсантов и слушателей, посредников, а также мероприятия по обеспечению игровых коллективов материально-техническими средствами.

Отработка учебных вопросов начинается с объявления руководителем оперативного времени. После этого между курсантами и слушателями распределяются игровые роли должностных лиц учебного оперативного штаба (групп боевых порядков).

В зависимости от содержания учебных целей ОТУ может начинаться с оценки обстановки, докладов принятых решений, отдачи приказов. На этом этапе заслушиваются два-три обучаемых (слушатели в роли должностных лиц оперативного штаба или старших групп боевых порядков), затем проводится обсуждение докладов, в ходе которого руководитель указывает на недостатки, причины их допущения и меры по устранению, при отработке вопросов в составе групп боевых порядков руководителем могут оцениваться: действия старшего группы; занятие исходного рубежа (позиции); осуществление силовых действий и т. д. При необходимости руководитель предлагает наиболее целесообразные варианты отработки вводных задач.

При проведении 3-го этапа ОТУ из курсантов и слушателей, выполнявших обязанности членов учебных оперативных штабов, формируются группы захвата, прикрытия, которые действуют в соответствии с ранее принятыми ими решениями. В ходе проведения данного этапа целесообразно дополнять оперативную обстановку вспомогательными вводными, которые заранее неизвестны условным должностным лицам оперативного штаба и старшим групп боевых порядков. Это позволит проявлять инициативу и изобретательность при выполнении заданий, уходить от шаблонных вариантов решений. Непосредственное проведение специальной операции осуществляется в соответствии с приказами и иными нормативными документами МВД Республики Казахстан и других взаимодействующих органов.

В рамках 4-го этапа ОТУ отрабатываются вопросы подготовки отчетных документов (планов, решений, схем и др.), которые оформляются в соответствии с требованиями нормативных документов МВД Республики Казахстан, регламентирующих деятельность ОВД в кризисных ситуациях.

При проведении оперативно-тактических учений большое значение имеет разъяснение курсантам и слушателям значения воспитания в себе высоких морально-волевых и профессиональных качеств. Невозможно достичь больших результатов в воспитании и обучении слушателей без высокой и постоянной требовательности руководителей ОТУ и дисциплинированности всего личного состава. Выполнение различных распоряжений, действий и приемов связано с преодолением трудностей. Если руководитель требователен, то подчиненные стремятся преодолеть трудности, а не обойти их. Большую роль на учениях играет личный пример руководителя. Если он сам показывает пример образцового исполнения своих обязанностей, то вызывает этим у курсантов и слушателей чувство подражания.

Особое место в проведении подобных учений отводится подведению итогов и оценке действий каждого обучаемого. При разборе ОТУ анализируются действия слушателей, указываются причины допущенных недостатков и просчетов, а также наиболее правильные решения и действия отдельных курсантов и слушателей, игровых коллективов. Очень важно ввести и соблюдать единый порядок представления оценок обучаемым.

В соответствии с основным предназначением данной формы профессиональной подготовки каждому курсанту и слушателю предоставляется возможность самостоятельного решения типовых оперативно-служебных заданий в обстановке, максимально приближенной к реальной, в том числе в условиях осложнения криминогенной обстановки и противодействия криминальных структур.

В основу практического обучения учебно-игровых оперативных штабов должны быть заложены элементы командно-штабных учений и штабных тренировок.

Оперативно-тактические учения для большинства кафедр становятся действенным стимулом развития межпредметной интеграции учебно-воспитательного процесса вокруг одной из основных задач — усиления практической направленности обучения. Учения являются решающим этапом системного закрепления и проверки профессионально значимых качеств, знаний, умений и навыков курсантов и слушателей.

Түйін

Мақалада Қазақстан Республикасының ІІМ білім беру ұйымдарындағы жедел-тактикалық оқу-жаттығуларды ұйымдастыру мен жүргізудің негізгі қағидалары, тапсырмалары мен мақсаттары ашылады.

Resume

In giving article opens purposes, problems and the cardinal principles of organizational and undertaking operative-tactical teachings in educational institutions Ministry of the Interior of the Republic of Kazakhstan.

ӘОЖ 343.21

Н. С. Сембиев, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының оқытушысы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАЛАРЫНЫҢ ЗАМАНАУИ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ КЕЛЕШЕГІ

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамаларының заманауи мәселелері және болашағы қарастырылады, Қазақстандағы заңды тұлғалардың қылмыстық жауапкершілік институтын енгізу болашағы түсіндіріледі. Қазақстанның қылмыстық заңнамасы үшін жеке тұлғаның кінәсінің негізінде заңды тұлғаның қылмыстық жауапкершілігін көздейтін, үлгіні қолданудың екіұштылығы.

Түйін сөздер: қылмыстық жауапкершілік, заңды тұлғалар, қылмыстық заңнама, Қазақстан Республикасы, Қылмыстық кодекс, заң.

Бүтіндей алғанда, біздің мемлекетіміздің өтпелі кезеңінде қабылданған, ҚР ҚК уақыт сынына төзе білгендігін айта кету керек. Оның негізге алынатын ережелері біздің мемлекетімізде бекіген, қоғамдық қатынастарды қорғау үшін жеткілікті құқықтық база қызметін атқаруға қазіргі жағдайда да қабілетті. Талқыланып жатқан ҚК біз қалай сынағанымызбен де, оның әрекеті барлық орын алған кемшіліктерді ескергенде жаңа саяси, қоғамдық және экономикалық қатынастардың қалыптасуына ықпал етті. ҚР қылмыстық заңнамаларының артықшылықтары болғанмен де, бірақ ол енді байқалып жатқан, кемшіліктерден сытылып кете алмады¹.

Қылмыстық заңнаманы әрі қарай жетілдіру барысында ҚР Ата Заңының ұлықтылық қағидаларын мүлтіксіз сақтау, құқықтық реттеудегі олқылықтардың орнын толтыру және оны қоғамдық қатынастардың біршама маңызды салаларына тереңдете енгізу қажет².

Қазіргі таңда Қазақстанға заңды және заңсыз түрде адамдар өте көп келеді, ҚР көптеген азаматтары шетелдерде тұрақты тұрады, сонымен қатар Қазақстанда қандайда бір шетелдік немесе халықаралық ұйымдарда лауазымды тұлғалар қызметін атқаратын, көптеген шетелдіктер жұмыс істейді. Қылмыс жасаған, адамды беру мәселесі бойынша да көптеген қиыншылықтар туындайды. Қалыптасқан жағдайды ескеретін болсақ, ҚК 6,7 және 8 баптары пайда болған қарым-қатынасты толық көлемде реттейтіндігін көреміз. Сондықтанда, халықаралық құқық мамандарының қатысуымен жұмыс тобын құруды мақсатты деп санаймын. Үш баптың орнына тұтас бөлім пайда болуы мүмкін деп ойлаймын. Сонымен қатар, осы мәселелерге арналған, арнайы бөлім Францияның, Голландияның, Швецияның, Швейцарияның және басқа мемлекеттердің ҚК-де көзделген.

Қазір заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығын анықтауға қатысты ғалымдардың арасында талас көп.

Біздің еліміз үшін заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығы жаңа институт болып есептеледі, сондықтанда осыған сәйкес, осы жауаптылықты жақтаушылар да және қарсыластар да пайда болады.

Заңды тұлғаларды жауаптылыққа тарту жөніндегі алғашқы шаралар 2011 жылы әкімшілік жауаптылықты енгізу жолымен реттелген болатын. Заңды тұлғаларға әкімшілік ықпал ету шараларын тәжірибеде қолдану, жасалған әрекеттің салдарының оған қолданылатын, жазадан ауырырақ екендігін көрсетті. Сондықтанда, корпорация қызметкерлерінің жеке жауаптылығы келтірілген залалды тіпті аз дәрежеде де өтей алмайды және осыған ұқсас жаңа қылмыстардың жасалуына тиым сала алмайды.

Көршілес елдер, соның ішінде Ресей де, заңды тұлғалар үшін қылмыстық жауаптылық енгізуге ниеттеніп отыр.

Заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығы институтын енгізу болашағы Қазақстанда айтарлықтай нақты келбетке ие бола бастады. ҚР Парламенті Мәжілісінің заңнама және сот-құқықтық реформа жөніндегі комитетінде «Заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығын енгізу мәселесі бойынша бірқатар заңнамалық актілерге өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» заң жобасы қаралуда.

Заңды тұлғалардың корпорация жауаптылығы деп аталатын, қылмыстық жауаптылық енгізу және экономикалық қылмыстар үшін жазаны күшейту қажет. Заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығы туралы заңды қабылдау арқылы Қазақстанның қазіргі экономикасының мәселелерінің бірі — шамадан тыс алыпсатарлық белсенділік және сыбайлас жемқорлық шешімін табады.

Алайда, бұл көзқарасты барлығы бірдей қолдамайды, заңгерлер мен экономистердің пікірі бойынша заң жобасы жеке бизнеске нұқсан келтіреді, әрі тұтастай алғанда, келеңсіз әлеуметтік-экономикалық зардаптарын тигізеді.

Қылмыстық құқық — бұл құқықтың басқа салаларынан мүлдем өзгеше сала. Континенталды құқық елдеріндегі қылмыстық жауаптылық бастапқыда жеке, дербес жауаптылыққа және кінә қағидасына құрылды. Зани жалғандық сияқты заңды тұлғада жасалған қылмысқа психикалық қатынас болуы мүмкін емес екендігі айқын. Осы қайшылықты заңды тұлғаның кінәсі оның басшыларының немесе өкілдерінің кінәсінен көрініс табады (сәйкестендіру қағидасы) деп сендіре отырып, жеңуге тырысады. Алайда, бұл жерде біріншіден, сол бір қылмыс үшін қосарлы жауаптылыққа (заңды тұлғаның басшысын да жеке жауаптылыққа тарту болжанатындықтан) байланысты мәселелер көтеріледі. Екіншіден, бұл ретте заңды тұлғаның қатардағы қызметкерлері кінәсіз жапа шегеді. Бұл ірі айыппұлдар салған кезде, әрі әсіресе заңды тұлғаны таратқан кезде орын алады.

Осыған байланысты, басшылардың кінәсі заңды тұлғаның кінәсімен әрқашан сәйкес келе бермейді. Басшылар көбіне, заңды тұлғаның атын және ресурстарын пайдалана отырып, оның қаражатын сорады. Заңды тұлғаның өзі жәбірленушінің рөлін атқарады. Мысалы, БТА банкі көптеген салымшыларға зиян келтірді және қылмыстық жауаптылыққа әбден лайық. Алайда, бұл жерде банктен бірнеше миллиард долларды сорған, директорлар кеңесінің төрағасы М. Аблязовтың (ресми нұсқа бойынша) рөлі аз болған жоқ. Бұл банктің кінәсі азамат Аблязовтың кінәсі арқылы байқалады дегенді білдіре ме? Ең дұрысы, жоқ, өйткені БТА өзі жәбірленуші рөлін атқарып отыр. М. Аблязовты қылмыстық (егер, ол айып тағылып отырғанды жасаған болса), ал банкті – мүлктік жауаптылыққа (несиенгерлердің барлық борыштарын бүкіл айыппұлдарымен және өсімпұлдарымен бірге өтеу) тарту керек. Және, тіпті, ең бастысы: заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығын енгізудің салдары қандай?

Біздің еліміздегі шынайы жағдайды ескеру керек. Шенеуніктердің тежеусіз билігі және жергілікті буржуазиямен жинақталған, зор капитал жағдайында меншіктің бөліске түсуі әбден мүмкін: заңды тұлғаларды рейдерлік басып алу (әсіресе, жер қойнауын пайдалану саласында). Қылмыстық жауаптылықты бәсекелестерді шеттету мақсатында, пайдалануы да мүмкін.

Заңды тұлғалардың қылмысына қарсы әрекет жасаудың алдыңғы қатарлы әлемдік тәжірибесі қылмысқа қатыстылығы үшін заңды тұлғалардың жауаптылығы институтын дәл сол қылмыстық заңнамаға енгізу қажеттілігіне мәжбүрлейді. Айтылғандарды ескере отырып, кідіртпей келесі шараларды қабылдау қажеттілігі ұсынылады:

1) әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексінде тек әкімшілік құқық бұзушылық үшін заңды тұлғалардың жауаптылығы туралы қағиданы қалдырып, кодекстен

қылмысқа қатыстылығы үшін заңды тұлғалардың жауаптылығын (бастапқы кезеңде салықтық қылмыстардан басқасын) көздейтін, қағиданы алып тастау³;

2) Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне заңды тұлғаға қатысты қылмыстық–құқықтық ықпал ету шаралары институтын енгізу.

Заңды тұлғаның атымен нақты басшылықты іске асыратын, тұлға ретінде, осындай арнайы субъектіге, заңды тұлғаға қатысты қылмыстық–құқықтық ықпал ету шараларын қолдануға әкелетін, қатыстылықты қылмыстың субъектілік құрамына енгізу, заңды тұлғалардың қылмыстылығының ерекшелігін көрсететін, новелла болып есептеледі. Заң жобасына сәйкес, бұл санатқа заңды тұлға лауазымын атқармаса да және сенімхаттың негізінде оның атынан әрекет етпесе де, бірақ іс жүзінде заңды тұлға қабылдаған, шешімдерді дәйектеген, тұлғалар жатады. Бұл жағдай ұйымның қалауын нақты анықтайтын, тұлға оның басқару органына ресми қатысы болмайтын, номиналдық басшылық үлгісін қолданатын, компаниялардың қылмыстық–құқықтық ықпал етуден жалтаруына мүмкіндік бермейді.

ҚР құқықтық саясат Тұжырымдамасында белгіленген, қылмыстық заңнамалардың дамуының концептуалдық жағдайын, қолданыстағы қылмыстық заңнаманы, соттық–тергеу тәжірибесін саралай отырып, ауырлық дәрежесі төмен қылмыстардың біршамасын әкімшілік және азаматтық–құқықтық жауаптылық саласына ауыстыру арқылы оларды қылмыстық әрекеттенсіздендіру керек деген қорытындыға келдім.

Менің ойымша, осы мақсатта қылмысты зерттеушілердің, соттың және құқық қолдану органдарының практикалық қызметкерлерінің қатысуымен жұмыс тобын құру қажет. Жұмыс тобының ұсынысы қылмыснамалық сараптама жүргізуді ескере отырып, дәйектелуі керек.

Мысалы, экономикалық қылмыстардың барлық түрлерімен қылмыстық заңның күшімен күресу керек деп ойлау, мүлдем аңғырттық.

Менің ойымша, бұл жерде азаматтық және әкімшілік құқық аясында, сондай-ақ салық заңнамаларының аясында қолданылуы мүмкін, экономикалық ықпал шаралар жеткілікті пайдаланылмайды. Осыдан заңды кәсіпкерлік іске кедергі келтіру, несиені заңсыз алу және мақсатсыз пайдалану сияқты қылмыстар жеткілікті негізсіз қылмыстандырылған деген қорытынды туындайды.

Тұтастай алғанда, пікірлердің барлығының қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасындағы осы мәселелерді шешу үшін негізгі мәселелерді анықтау және шешудің жолдарын табу мүмкіншілігінің бар екендігіне келіп саятындығын айта кету керек.

¹ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 1997 жылғы 16 шілде № 167-І (2014.17.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).

² Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2011.02.02. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).

³ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 30 қаңтардағы № 155-ІІ Кодексі (2014.18.02. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).

Резюме

В статье рассматриваются современные проблемы и перспективы уголовного законодательства РК, перспективы внедрения института уголовной ответственности юридических лиц в Казахстане; спорность применения модели, предусматривающей уголовную ответственность юридического лица на основании вины физического лица, для казахстанского уголовного законодательства.

Resume

The article considers the modern problems and prospects of criminal law in the Republic of Kazakhstan, explains prospects of introduction of the criminal liability of legal persons in Kazakhstan. Disadvantages of the model application, providing for criminal liability of a legal person is on the basis of guilt of an individual, for the Kazakh criminal law.

**Сулейманова Г. Ж., ученый секретарь ученого совета Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук;
Каипова Д. Б., оперуполномоченный ОКП Иртышского ОП УВД г. Усть-Каменогорска**

ПОНЯТИЕ И ВИДЫ СОВРЕМЕННОГО ТЕРРОРИЗМА

Аннотация. Принимая во внимание большую общественную опасность и жестокость актов террора, их антисоциальность и антигуманность, терроризм можно определить как общественный феномен, заключающийся в противоправном использовании крайних форм насилия или угрозы насилием для устрашения противников с целью достижения конкретных целей.

Ключевые слова: террор, терроризм, террористическая деятельность, страх, убийство, угроза, запугивание, ущерб, репрессии, насилие.

Дать определение терроризму нелегко, так как порой в это понятие вкладывается разный смысл. Современное общество столкнулось со многими видами терроризма, и этот термин лишился четкой смысловой нагрузки. Под терроризмом подразумеваются и чисто уголовные похищения людей с целью выкупа, и убийства на политической почве, и жестокие методы ведения войны, и угоны самолетов, и шантаж, т. е. акты насилия, направленные против собственности и интересов граждан. Существует более ста определений террора и терроризма, но ни одно из них не является достаточно полным. Слово «террор» произошло от латинского *terror* – страх, ужас. Действительно, любые действия террориста (даже не связанные с убийством) всегда предполагают насилие, принуждение, угрозу. Главное средство достижения цели для любого террориста — это запугивание, создание атмосферы страха и неуверенности, наведение ужаса. Принимая во внимание большую общественную опасность и жестокость актов террора, их антисоциальность и антигуманность, терроризм можно определить как общественный феномен, заключающийся в противоправном использовании крайних форм насилия или угрозы насилием для устрашения противников с целью достижения конкретных целей.

Так, в п. 3 ст. 1 Закона РК «О противодействии терроризму» от 13 июля 1999 г. № 416-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.04.2014 г.) терроризм определяется как «противоправное уголовно наказуемое деяние или угроза его совершения в отношении физических лиц или организаций в целях нарушения общественной безопасности, устрашения населения, оказания воздействия на принятие государственными органами Республики Казахстан, иностранными государствами и международными организациями решений либо с целью прекращения деятельности государственных либо общественных деятелей или из мести за такую деятельность»¹.

В наши дни существует множество форм терроризма, которые можно классифицировать по субъектам террористической деятельности и по направленности на достижение тех или иных результатов.

Внутригосударственный терроризм представляет собой деятельность специально организованных террористических групп или террористов-одиночек, акции которых направлены на достижение различных политических целей в пределах одного государства. Террором может называться насилие, сознательно направленное по отношению к государству. Насилие выступает в двух формах: 1) прямое насилие, выражающееся в непосредственном применении силы (война, вооруженное восстание, политические репрессии, террор); 2) косвенное (скрытое) насилие, которое не предполагает непосредственного использования силы (различные формы духовного, психологического давления, политическое вмешательство, экономическая блокада), а означает только угрозу ее применения (политическое давление, дипломатический ультиматум).

Как отмечается в правовой литературе, к государственному террору чаще прибегают нестабильные режимы с низким уровнем легитимности власти, которые не могут поддерживать устойчивость системы экономическими и политическими методами.

Выходя за границы отдельных стран, государственный терроризм приобретает характер международного. В последнее время этот вид терроризма обрел невиданные, глобальные масштабы. Международный терроризм расшатывает государственные и политические устои, наносит огромный материальный ущерб, уничтожает памятники культуры, подрывает международные отношения. Как и любая другая форма террора, международный терроризм проявляется в беспорядочном насилии,

обычно направленном против людей для создания в массах идеи, что цель оправдывает средства: чем ужаснее преступление, тем лучше — с точки зрения террористов.

Под международным терроризмом подразумевается и транснациональный, и международный криминальный терроризм.

В казахстанском законодательстве понятие «международный терроризм» не выделяется в отдельную правовую категорию, а объединяется с общим понятием «терроризм». Такой подход можно объяснить тем, что террористические акты внутригосударственного характера приобретают международное значение лишь при наличии одного или нескольких дополнительных признаков (при этом основные признаки состава терроризма не меняются)².

Транснациональный терроризм представляет собой различные акции негосударственных террористических организаций в других государствах. Они осуществляются самостоятельно и не нацелены на изменение международных отношений. Международный криминальный терроризм проявляется в действиях международной организованной преступности, участники которой могут быть далеки от каких-либо политических целей, а их акции направлены против конкурирующих преступных организаций в другой стране.

«В соответствии с направленностью терроризм можно классифицировать также на: социальный, преследующий цель коренного или частичного изменения экономического или политического строя собственной страны; националистический, практикуемый организациями сепаратистского толка и организациями, поставившими своей целью борьбу против диктата инациональных государств; религиозный, связанный либо с борьбой приверженцев одной религии (или секты) в рамках общего государства с приверженцами других, либо с попыткой низвергнуть светскую власть и утвердить власть религиозную»³.

Терроризм, представляющий собой опасность глобального масштаба, в современных условиях, по существу, превратился в угрозу политическим, экономическим, социальным институтам государства, правам и фундаментальным свободам человека. Миру уже грозит ядерный терроризм, терроризм с применением отравляющих веществ, информационный терроризм.

«Сегодня в мире насчитывается около 500 нелегальных террористических организаций. С 1968 по 1980 гг. ими было совершено около 6700 террористических актов, в результате которых погибло 3668 и ранено 7474 человека. В современных условиях наблюдается эскалация террористической деятельности экстремистски настроенных лиц, групп и организаций, усложняется ее характер, возрастают изощренность и античеловечность террористических актов. Согласно исследованиям ряда российских ученых и данным зарубежных исследовательских центров, совокупный бюджет в сфере террора составляет ежегодно от 5 до 20 млрд. долларов»⁴.

Хотелось бы отметить, что кроме многочисленных террористических организаций существует и множество поддерживающих их государственных структур и даже государств-спонсоров терроризма. В основном это развитые западные и арабские нефтедобывающие страны. Совершенно очевидно, что явление терроризма становится особенно опасным, если создается и поддерживается государственными режимами, особенно диктаторского, националистического, сепаратистского типа.

Современный терроризм представляет не только угрозу безопасности отдельных политических или общественных деятелей, организаций, государств. Принимая во внимание его глобальные масштабы и размах, можно утверждать, что он представляет смертельную опасность для всего человечества⁵. Известными фактами являются попытки отравления водопроводной воды, распыления радиоактивных веществ, применение оружия массового поражения в метро, угрозы применения горчичного газа, бациллы сибирской язвы, распространение которой могло бы сравниться по количеству жертв с действием термоядерного оружия⁶. Террористами также создаются подпольные лаборатории по производству палочки ботулинуса, 200 г которого достаточно для уничтожения всего живого на планете, ими не раз предпринимались попытки проникнуть на ядерные объекты, получить доступ к химическому и бактериологическому оружию.

В свете вышеизложенного представляются необходимыми совершенствование национального уголовного законодательства, ужесточение санкций по отношению к государствам, поддерживающим терроризм, координация усилий и тесное сотрудничество всех международных организаций в борьбе с ним.

¹ Закон РК «О противодействии терроризму» от 13 июля 1999 г. № 416-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.04.2014 г.) // online.zakon.kz.

- ² Казахстанское законодательство в области противодействия международному терроризму: пути совершенствования // Юридические статьи — Право стран СНГ. 2012. 16 нояб.
- ³ Устинов В. В. Международный опыт борьбы с терроризмом. — М., 2002. — С. 44.
- ⁴ Гушер А. И. Терроризм. — М., 2001. — С. 3.
- ⁵ Терроризм: психологические корни и правовые оценки // Государство и право. — 1995. — № 4. — С. 25-26.
- ⁶ Токсанбаев А. Б. «Интерпол» и международный терроризм. — Алматы, 2004. — С. 50.

Түйін

Үлкен қоғамдық қауіп-қатерді және террорлық актінің мейірімсіздігін назарға қабылдап, олардың әлеуметке және адамгершілікке қарсы, терроризмді қоғамдық феномен ретінде анықтауға болады зорлықтың шеткі формаларын құқыққа қайшы қолдануда немесе қауіп-қатер зорлықпен жауларды қорқыту үшін нақты табысқа жету мақсатында.

Resume

In view of extreme public danger and cruelty of acts of terror, their anti-sociality and antihumanity, terrorism it is possible to define as the public phenomenon consisting in illegal use of extreme forms of violence or threat of violence for intimidation of opponents for the purpose of achievement of specific goals.

УДК 343.85

Ташибаева А. К., старший научный сотрудник центра по исследованию проблем расследования преступлений НИИ Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук

СУЩНОСТЬ И КЛАССИФИКАЦИЯ НЕЗАКОННОЙ МИГРАЦИИ

Аннотация. В статье рассматриваются сущность, виды и критерии незаконной миграции, выделяются категории незаконных мигрантов.

Ключевые слова: незаконная миграция, виды и критерии незаконной миграции, категории незаконных мигрантов, незаконная (внешняя) миграция, мигранты, транзитный коридор.

В Казахстане, как во многих других странах СНГ, наблюдается тенденция роста незаконной миграции. Кроме того, Казахстан в силу своего географического положения стал использоваться в качестве «транзитного коридора» иностранными гражданами из государств с нестабильной общественно-политической обстановкой для нелегального проникновения в страны СНГ и Европы, транспортировки наркотиков, контрабанды оружия.

В Концепции миграционной политики Республики Казахстан на период с 2007 до 2015 гг., принятой в соответствии с Указом Главы государства от 28 августа 2007 г. № 399, указывается, что важной составляющей миграционной политики Республики Казахстан следует считать обеспечение безопасности страны, борьбу с незаконной миграцией. В этом направлении будут технически и организационно по-новому укрепляться и переоборудоваться границы страны, совершенствоваться система технического оформления и предоставления виз. В целях соблюдения принципов транспарентности и легитимности на постоянной основе должен осуществляться мониторинг мигрантов в части их законного допуска и добросовестного пребывания в стране. В случае нарушения каких-либо условий пребывания к нелегальному мигранту будут применяться национальные и международно-признанные правила задержания, возвращения и депортации либо легализации его пребывания в стране¹.

В 2011 г. Казахстан посетило более 1 млн. иностранцев, из которых свыше 100 тыс. нарушили административное законодательство, в том числе 75 тыс. — установленные правила пребывания на территории Республики Казахстан, как результат — 10 тыс. выдворены из страны. Большинство нарушителей являются гражданами Узбекистана, России, Кыргызстана и Таджикистана и въезжают к

нам в безвизовом порядке, регистрируются в органах внутренних дел, однако цель пребывания, указанная при регистрации, не соответствует осуществляемой деятельности².

Сложно переоценить вред, который способна принести незаконная миграция. Среди преступлений, совершаемых незаконными мигрантами, преобладают корыстно-насильственные, в том числе совершенные преступными группировками, сформировавшимися, как правило, из незаконных мигрантов, не получивших работу. Кроме того, незаконные мигранты зачастую осуществляют перевозку и распространение наркотиков, контрабанду подакцизных товаров, незаконный транзит рабочей силы в развитые страны через территорию РК.

Незаконная (внешняя) миграция — это въезд в определенную страну, пребывание на ее территории и выезд с ее территории иностранных граждан и лиц без гражданства с нарушением законодательства, регулирующего порядок въезда, пребывания, транзитного проезда и выезда иностранных граждан; произвольное изменение ими своего правового положения в период нахождения на ее территории, а также выезд с территории страны ее граждан с нарушением законодательства, регулирующего порядок их выезда.

Оценка численности незаконных мигрантов является одной из самых сложных задач в связи со спецификой самого явления. Изучение публикаций в средствах массовой информации показывает, что поддельные документы, продуманные «легенды», транснациональные криминальные структуры, незаконная поддержка граждан Казахстана, зарабатывающих на этом деньги, — характерные черты незаконной миграции. Например, данные Комитета национальной безопасности по Южно-Казахстанской области и ДВД таковы: всего за десять дней июля 2012 г. зарегистрировано 16 фактов незаконного перемещения иностранцев по территории области и задержано более 80 человек. С начала 2012 г. спецслужбы области задержали свыше 200 нелегалов. Среди них — граждане Афганистана, таджики по национальности, прилетевшие из Ирана, китайские граждане из Пакистана и т. д.³

Распространена практика, когда граждане Афганистана заранее покупают билеты на поезд Бишкек-Москва, затем при содействии местных жителей в автомашинах пересекают киргизско-казахстанскую границу, уже в Казахстане садятся на поезд и следуют транзитом в Россию⁴. Из Киргизии также прибывают женщины для оказания секс-услуг, которые затем летят из Казахстана в Объединенные Арабские Эмираты.

Если систематизировать случаи незаконного въезда в Казахстан, наиболее частыми окажутся следующие:

- получение визы в страну, с которой у Казахстана существует безвизовый режим (например, Киргизия, Таджикистан) и последующий въезд в Казахстан;
- прибытие в страну на законных основаниях (по туристическим визам, деловым приглашениям и т. д.) и потом «оседание» в стране по истечении срока визы;
- использование поддельных виз и фальшивых документов высококачественного изготовления, а также услуг транснациональных групп по организации вывоза мигрантов;
- оформление деловых и иных приглашений, осуществляемых организациями (как правило, за взятку), которые не являются деловыми партнерами мигрантов;
- нарушение иностранными гражданами законов или правил пребывания в стране (фиктивный брак, задержка в перерегистрации и т. д.);
- прибытие граждан из других стран СНГ и дальнего зарубежья без оформления контракта в целях нелегальной трудовой занятости и другие.

Для классификации незаконной миграции применяются различные критерии. Незаконная миграция (иммиграция и эмиграция) различается по целям прибытия/выбытия; по странам исхода, достижения и транзита (последнее особенно актуально для Казахстана); по способам проникновения (пересечения) границы; по регионам и путям нарушения границ; по типам используемых транспортных средств для незаконного проникновения из/в страну; по продолжительности пребывания в нелегальном положении; по способам пресечения различных видов незаконной миграции и др.

Можно выделить, например, следующие типы незаконных мигрантов, в зависимости от специфики их деятельности:

- бандитские формирования и террористические группы;
- шпионские и иные разведывательные группы и индивиды;
- мигранты, в том числе женщины и дети, чей трафик (вывоз) организован специальными группами;
- нелегалы, осуществляющие трафик наркотиков, оружия или другой контрабанды;

- трудовые иммигранты в развитые западные страны, которые используют Казахстан в качестве транзитного коридора;
- беженцы и лица, находящиеся в ситуации, схожей с ними, вынужденные переселенцы;
- трудовые мигранты, прибывшие без оформления лицензий и контрактов, и другие.

По мнению Ж. Тапинос, выделяется несколько категорий незаконных мигрантов⁵.

1. Мигранты, которые законно въехали в страну, имеют разрешение на пребывание в ней, но работают незаконно или потому, что данный вид работ отсутствует в перечне тех работ, где есть дефицит труда, или потому, что разрешение на пребывание в стране не дает права на работу (данная категория мигрантов включает туристов, членов семьи мигранта, не имеющих разрешения на работу, студентов и домработниц, для которых существуют ограниченные возможности на рынке труда, а также лиц, ищущих убежища, у которых возможности занятости ограничены).

2. Мигранты, которые законно въехали в страну, но живут в ней и работают незаконно или потому, что их разрешения на работу недействительны, или потому, что истек срок действия других разрешений, или потому, что не имеют разрешения на пребывание. Предполагается, что мигрант, который легально въехал в страну, но живет в ней незаконно без разрешения на жительство, не может работать на законном основании (к этим категориям относятся иностранцы с просроченной визой – туристы, рабочие, студенты, помощницы по хозяйству, те, кто не смог получить статус ищущего убежища, или лица, потерявшие свой иммиграционный статус из-за развода).

3. Та же категория мигрантов, о которых говорилось выше, но включающая лиц, которые не являются экономически активными (это могут быть члены семей либо указанной выше категории мигрантов, либо легальных резидентов, которые отказались или не имеют права на воссоединение семей).

4. Мигранты, которые незаконно въехали в страну, не имеют вида на жительство и работают незаконно (это могут быть рабочие, члены семьи или беженцы, которые не подали заявления на получение статуса человека, ищущего убежища).

5. Та же самая категория мигрантов, о которой говорилось выше, но представляющая неработающих.

6. Мигранты, которые въехали незаконно, но затем получили вид на жительство (например, после изменения иммиграционного законодательства или их собственного статуса после вступления в брак на территории страны-реципиента), но работают незаконно.

Дополнительная категория, о которой надо упомянуть, – дети, рожденные незаконными иммигрантами, которые сразу после рождения становятся незаконно пребывающими, даже не пересекая границу данного государства.

Сейчас очевидно, что многие виды незаконной миграции являются таковыми по причине неразработанности законодательства и требуют правового регулирования, например, нелегальная трудовая миграция; незарегистрированные беженцы и лица, находящиеся в ситуации, сходно с ними; лица без гражданства; мигранты, следующие транзитом через Казахстан и не имеющие соответствующих документов, и т. д.

Особая роль в предупреждении незаконной миграции принадлежит пограничной службе. Открытие новых пограничных пунктов на границе с Киргизией, Туркменистаном, Узбекистаном, ужесточение контроля за прибывающими из Афганистана, туристами из Китая, Пакистана, Шри-Ланки и других стран южного региона и принимающими их туристическими фирмами, должно, по мнению представителей КНБ и МВД, сыграть свою положительную роль в пресечении незаконной миграции.

¹ Указ Президента Республики Казахстан от 28 августа 2007 г. № 399 «Концепция миграционной политики Республики Казахстан на 2007-2015 годы» // <http://demoscope.ru/weekly/znagi/zakon/zakon090.html>.

² Гастарбайтер — тоже человек // Казахстанская полиция. — 2012. — № 4. — С. 7.

³ Казахстанская правда. 2012. 15 авг.

⁴ Панорама. 2012. 29 июня.

⁵ Тапинос Ж. Незаконная миграция: экономические и политические аспекты. — М., 2000.

Түйін

Мақалада заңсыз көші-қонның мәні, түрлері және белгілері қарастырылған. Заңсыз мигранттардың санаттары ерекшеленген.

Resume

Essence, kinds and criteria of illegal migrations, is examined in this article, the categories of illegal мигрантов are distinguished.

УДК 343.3

Темирова Д. С., доцент кафедры уголовного права и криминологии Карагандинской академии МВД Республики Казахстан, кандидат юридических наук

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В БОРЬБЕ С ТЕРРОРИСТИЧЕСКИМИ И ЭКСТРЕМИСТСКИМИ ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы совершенствования законодательства, предусматривающего уголовную ответственность за террористические и экстремистские преступления.

Ключевые слова: акт терроризма, террористические преступления, преступления, содержащие признаки экстремизма.

Терроризм — одно из самых опасных преступлений современности, носящее международный характер. Акты терроризма, произошедшие в недавнем прошлом в Казахстане, побудили казахстанского законодателя совершенствовать закон, который способствовал бы более эффективной борьбе с терроризмом и экстремизмом. 8 января 2013 г. был принят Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия терроризму». Уголовный кодекс Республики Казахстан в ст. 233-2 предусмотрел уголовную ответственность за создание, руководство террористической группой и участие в ее деятельности. В Законе Республики Казахстан «О противодействии терроризму» от 13 июля 1999 г. № 416-1, который определяет правовые и организационные основы борьбы с терроризмом в Республике Казахстан, порядок деятельности государственных органов и организаций независимо от форм собственности, а также права, обязанности и гарантии граждан в связи с осуществлением борьбы с терроризмом, был пробел. В нем отсутствовало определение «террористическая группа», что являлось нарушением международных стандартов, а также противоречило основным положениям действующего законодательства Республики Казахстан. Закон Республики Казахстан от 8 января 2013 г. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия терроризму» устранил указанный пробел. В статью 1 Закона Республики Казахстан «О противодействии терроризму» от 13 июля 1999 г. № 416-1 названным законом внесено дополнение, в котором террористическая группа определена как «группа из двух или более лиц, объединившихся в целях осуществления террористической деятельности».

Вместе с тем, в Уголовном кодексе есть ряд пробелов, устранение которых способствовало бы совершенствованию уголовного законодательства, а значит, и более эффективному его применению. В части 2 примечания ст. 41 УК РК дан перечень преступлений, содержащих признаки экстремизма, тогда как эта статья называется «Лишение права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью», регламентирует основание и порядок назначения такого вида наказания. По нашему мнению, это нелогично. Считаем необходимым исключить ч. 2 примечания из ст. 41 УК РК, включив в ее примечание ст. 164 УК РК. Включение перечня преступлений, содержащих признаки экстремизма, в примечание ст. 164 УК РК аргументируется и обосновывается тем, что в ст. 1 Закона Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» от 18 февраля 2005 г. № 31 дано понятие экстремизма, согласно которому экстремизм — организация и (или) совершение: физическим и (или) юридическим лицом, объединением физических и (или) юридических лиц действий от имени организаций, признанных в установленном порядке экстремистскими; физическим и (или) юридическим лицом, объединением физических и (или) юридических лиц действий, преследующих следующие экстремистские цели: насильственное изменение конституционного строя; нарушение суверенитета Республики Казахстан, целостности, неприкосновенности и неотчуждаемости ее территории; подрыв национальной безопасности и обороноспособности государства; насильственный захват или насильственное удержание власти; создание, руководство и участие в незаконном военизирован-

ном формировании; организация вооруженного мятежа и участие в нем; разжигание социальной, словесной розни (политический экстремизм), расовой, национальной и родовой розни, в том числе связанной с насилием или призывами к насилию (национальный экстремизм); религиозной вражды или розни, в том числе связанной с насилием или призывами к насилию, а также применение любой религиозной практики, вызывающей угрозу безопасности, жизни, здоровью, нравственности или правам и свободам граждан (религиозный экстремизм). Статья 164 УК РК предусматривает уголовную ответственность за возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой или религиозной вражды. Думаем, что исключение ч. 2 примечания к ст. 41 УК РК и включение перечня преступлений, содержащих признаки экстремизма, в примечание ст. 164 УК РК является логичным и оправданным.

Статья 233 УК РК предусматривает уголовную ответственность за акт терроризма. Он может быть совершен одним лицом, но как правило, совершается несколькими лицами, что свидетельствует об повышенной общественной опасности такого деяния. К сожалению, уголовный закон Республики Казахстан не предусмотрел совершения акта терроризма ни группой лиц по предварительному сговору, ни организованной группой, ни преступным сообществом. Предлагаем включить в ч. 2 ст. 233 УК РК как квалифицирующий признак совершение акта терроризма группой лиц по предварительному сговору, а в ч. 3 ст. 233 УК РК как особо квалифицирующий признак – уголовную ответственность за деяния, предусмотренные частями ст. 233 УК РК, если они совершены организованной группой или преступным сообществом.

Кроме того, в ст. 1 Закона Республики Казахстан «О противодействии терроризму» от 13 июля 1999 г. № 416-1 дано понятие террористической организации, ст. 10 указанного Закона запрещает также создание, регистрацию и функционирование террористических организаций на территории Республики Казахстан, а также незаконных военизированных формирований, а в Уголовном кодексе ответственность за создание, руководство террористической организацией и участие в ее деятельности отсутствует. В целях совершенствования законодательства Республики Казахстан в области борьбы с терроризмом и приведения в соответствие Закона Республики Казахстан «О противодействии терроризму» от 13 июля 1999 г. № 416-1 и Уголовного кодекса Республики Казахстан предлагаем предусмотреть в ст. 233-2 УК РК уголовную ответственность не только за создание и руководство террористической группой, но и за создание, руководство террористической организацией и участие в ее деятельности.

В статье 1 Закона Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» от 18 февраля 2005 г. № 31, который определяет правовые и организационные основы противодействия экстремизму в целях защиты прав и свобод человека и гражданина, основ конституционного строя, обеспечения суверенитета Республики Казахстан, целостности, неприкосновенности и неотчуждаемости ее территории, национальной безопасности, дано понятие экстремистских организаций. Статья 3 указанного Закона запрещает на территории Республики Казахстан создание и деятельность экстремистских организаций, структурных подразделений (филиалов и представительств) иностранных и (или) международных организаций, цели или действия которых направлены на осуществление экстремизма. Однако Уголовный кодекс Республики Казахстан уголовную ответственность за такие деяния не предусматривает, что, по нашему мнению, является существенным пробелом. В целях совершенствования законодательства Республики Казахстан и предупреждения преступлений террористического характера и противоправных деяний экстремистской направленности предлагаем ст. 233-2 УК РК изложить в следующей редакции:

«Статья 233-2. Создание, руководство террористической либо экстремистской группой или организацией и участие в ее деятельности

1. Создание группы или организации для совершения преступлений, преследующих террористические либо экстремистские цели (террористической группы или организации), а равно руководство ею

— наказываются лишением свободы на срок от восьми до пятнадцати лет с конфискацией имущества или без таковой.

2. Участие в деятельности террористической либо экстремистской группы или организации или в совершаемых ею актах терроризма

— наказываются лишением свободы на срок от шести до двенадцати лет с конфискацией имущества или без таковой.

3. Деяния, предусмотренные частями первой или второй настоящей статьи, совершенные лицом с использованием своего служебного положения либо руководителем общественного объединения,

— наказываются лишением свободы на срок от десяти до пятнадцати лет с конфискацией имущества или без таковой».

Уровень терроризма и конкретные формы его проявления представляют собой показатель, с одной стороны, общественной безопасности, а с другой – эффективности усилий общества и государства по решению наиболее острых проблем, в частности, по профилактике и пресечению терроризма. Противодействие терроризму должно рассматриваться в качестве одной из основных общегосударственных задач. Важнейшие направления деятельности в этой сфере: совершенствование правовой базы, усиление взаимодействия между специальными органами, занимающимися борьбой с терроризмом, повышение качества подготовки сотрудников этих органов, их технической оснащенности.

Сегодня как юристами-теоретиками, так и практиками активно обсуждается проект нового Уголовного кодекса Республики Казахстан, разработанный Генеральной прокуратурой страны. Названный законопроект, безусловно, будет способствовать дальнейшему укреплению режима законности, охране общественной безопасности, а также защите ценностей казахстанского общества от возможных опасностей и угроз. Полагаем, что высказанные в статье предложения найдут отражение в новом Уголовном кодексе Республики Казахстан, который планируется принять в недалеком будущем.

Түйін

Мақалада автор терроризм мен экстремизм іс-әрекеттер жасағаны үшін қылмыстық жауаптылыққа тартудың заңнамасын жетілдіру мәселелерін қарастырған.

Resume

In this article author considered the issues of improvement of legislation providing for criminal liability for terrorist and extremist crimes.

УДК 340.

Тессман С. А., старший научный сотрудник центра по проблемам исследования и мониторинга законодательства, регламентирующего деятельность органов внутренних дел, НИИ Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук, доцент;

Шайкенова Д. Т., научный сотрудник центра по проблемам исследования и мониторинга законодательства, регламентирующего деятельность органов внутренних дел

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ И ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПРАВОВОГО МОНИТОРИНГА В ОРГАНАХ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В работе в рамках проведенного научного исследования представлены некоторые проблемы осуществления и повышения качества правового мониторинга в органах внутренних дел Республики Казахстан, высказаны предложения по созданию современной по содержанию и методам регулирования системы правового мониторинга.

Ключевые слова: правовой мониторинг, органы внутренних дел, нормативный правовой акт, правотворчество, понятие правового мониторинга, правотворческая деятельность, мониторинговая экспертиза, совершенствование системы правового мониторинга, формы осуществления правового мониторинга, правоприменительная практика.

Правовой мониторинг — это научно и методически обоснованная система комплексной оценки форм, содержания и реализации нормативных правовых актов, правоприменительных актов и иных правовых документов, а также различных видов юридической деятельности, действующая на плановой основе, включающая в себя наблюдение, получение различных видов информации, обеспечивающих правотворческий и правоприменительный виды юридического процесса, анализ, тренинги, прогнозы и иные функции, с целью повышения эффективности качества и действия норм права.

Эффективный мониторинг нормативных правовых актов, регламентирующих деятельность ОВД, невозможен без его теоретической проработки с научной и методологической точек зрения. В

этой связи необходимо рассмотреть вопрос о подготовке ведомственного нормативного акта, регламентирующего организацию правового мониторинга в сфере деятельности ОВД, который определит организационно-правовой механизм, ключевые принципы и направления правового мониторинга, его инструментарий. Другими словами, мониторинг в целом и мониторинг законодательства и подзаконных актов, регламентирующих деятельность органов внутренних дел, в частности, должен быть как бы артикулирован, выстроен очень четко по стадиям и циклам.

Результаты проведенного исследования свидетельствуют о том, что в разрешении нуждается и вопрос институализации идеи мониторинга законодательства и правоприменительной практики, т. е. создания специального органа — Центра мониторинга права, который станет ключевым элементом системы мониторинга в Республике Казахстан. Чтобы избежать пресловутого ведомственного подхода и в целях обеспечения системности мониторинга структура должна действовать при Правительстве Республики Казахстан.

На наш взгляд, целесообразно обеспечить увязку результатов мониторинга законодательства и подзаконных актов, регламентирующих деятельность органов внутренних дел, с законотворческой деятельностью, с прогнозированием последствий государственных решений на начальных этапах подготовки. Следует установить обратную связь законотворческой деятельности с правоприменительной практикой, основанной на мониторинге состояния общественных отношений, эффективности регулирующего воздействия, качества законодательства.

Для обеспечения системности также очень важно отработать понятийный аппарат (правовой мониторинг законодательства и правоприменительной практики и др.). Еще один важный элемент для обеспечения системности — это вопрос о создании в Республике Казахстан единой автоматизированной системы мониторинга законодательства и подзаконных актов, регламентирующих деятельность органов внутренних дел, которая включала бы результаты мониторинга законодательства, выводы, заключения обобщающего характера, аналитические справки, подготовленные научно-исследовательскими учреждениями, структурами гражданского общества, а также статистические данные о законодательном массиве (количество принятых, измененных, отмененных актов, соотношение доли «новых» законов и законов-редакций, частота редактирования отдельных актов или отраслей законодательства, количество подзаконных актов, принятых во исполнение конкретного закона, количество совместных подзаконных актов различных ведомств; количественный и качественный состав актов законодательства по уровням власти, видам принявших органов, по предметному, отраслевому критерию и т. п.). Создание такой системы позволит не только скоординировать деятельность в этом направлении, но и руководствоваться уполномоченным государственным органам результатами проведенного мониторинга при подготовке проектов нормативных правовых актов.

В целях повышения эффективности системы правового мониторинга в мониторинговый процесс следует вовлекать уполномоченного по правам человека, поскольку именно он по результатам рассмотрения жалоб граждан на нарушение их прав и свобод выявляет несовершенство правовой системы как в области законодательного обеспечения гарантий соблюдения и защиты прав и свобод человека и гражданина, так и в сфере организации правоприменения.

Что касается мониторинговой экспертизы проекта нормативного правового акта, то следует отметить, что она должна включать его комплексное исследование с точки зрения соответствия проекта правовым принципам; правильности использования правовых категорий; соотношения проектируемых решений с другими актами; обоснованности выбора формы акта, корректности применения тех или иных средств юридической техники, соответствия положений проекта современным достижениям отечественной и зарубежной науки и практики в анализе конкретной проблемы, составляющей предмет будущего нормативного правового акта. Анализ современной нормотворческой деятельности позволяет сделать вывод о необходимости разработки концепции экспертной политики государства. Только приняв такую концепцию, подкрепленную не только теоретическими выводами, рекомендациями и обобщениями, но и конкретным планом ее реализации, можно будет объединить в одно направление все виды правовых экспертиз (правовую, лингвистическую, антикоррупционную, техническую и др.), поскольку они не могут существовать отдельно друг от друга.

Полагаем, что основополагающим условием эффективности правотворческой деятельности органов внутренних дел должно стать:

– последовательное изучение общественного мнения и широкое участие в ней как ученых различных специальностей, так и практиков-правоприменителей;

- выработка единой политики органов внутренних дел в сфере правотворчества, реализуемой посредством нормативного регулирования их участия в правотворческой деятельности;
- обобщение, анализ, закрепление положительного опыта, достигнутого отдельными органами внутренних дел.

Таким образом, при подготовке нормативных актов, регламентирующих деятельность органов внутренних дел, должны учитываться достижения юридической и иных наук. Правотворчество призвано максимально соответствовать назревшим потребностям общественного развития, его объективным закономерностям, быть научно обоснованным, учитывать и использовать достижения науки и техники, основываться на теоретических разработках проблем, требующих нового нормативного решения. К подготовке проектов должны привлекаться научные учреждения, отдельные представители соответствующих отраслей науки (в зависимости от тематики принимаемого нормативного правового акта), а также ученые-юристы.

Ученые-правоведы должны играть важную роль на всех этапах подготовки закона – от выяснения потребности в правовом регулировании каких-либо общественных взаимосвязей, разработки концепции законопроекта до определения способа и типа правового регулирования и выбора момента принятия нормативного акта.

В правоподготовительной деятельности важно максимально использовать зарубежный и отечественный опыт, результаты социологических и иных исследований, разного рода справки, докладные записки и иные материалы. Следует избегать спешки в работе, принятия «скороспелых», непродуманных решений. На всех стадиях правотворческого процесса необходимо организовать участие только высокопрофессиональных специалистов.

Техническое совершенство принимаемых актов предусматривает широкое использование выработанных юридической наукой и апробированных практикой способов и приемов подготовки нормативных текстов, правил законодательной техники, которые должны быть обязательными для законодателя. Для повышения качества и эффективности принимаемых нормативных правовых актов законодательная техника и язык закона порой имеют не меньшее значение, чем само содержание. Соблюдение требований законодательной техники, представляющей собой систему основанных на практике правотворчества и теоретически осмысленных принципов и правил (приемов) подготовки проектов нормативных актов, — обязательная предпосылка высокого качества законов, их полноты, непротиворечивости. Недоучет правил законодательной техники приводит к издержкам и ошибкам в юридической деятельности.

Кроме того, в ходе исследования проблем совершенствования системы правового мониторинга мы пришли к выводу, что необходимо создать общедоступный банк дефектов законодательства (дублирующих, устаревших норм, коллизий, пробелов, неточностей и т. п.) по ведомственному, предметно-отраслевому принципам.

Для изучения действия правовых актов рекомендуется использовать следующие показатели.

1. Установление позитивных результатов:

- а) использование норм закона как условие оптимального решения задачи;
- б) правильный выбор закона и норм, относящихся к рассматриваемому вопросу;
- в) правильное понимание содержания норм, статуса субъектов права и вариантов их правомерных действий, предвидение правовых рисков;
- г) полнота и последовательность применения норм закона и смежных законов.

2. Выявление юридических ошибок.

а) познавательные ошибки:

- неверное установление предмета правового регулирования;
- неправильный выбор вида правового акта;
- необоснованное определение объема и методов правового регулирования;
- ошибочное понимание (толкование) назначения и смысла правового акта, его норм, характера полномочий и связей субъекта;

б) содержательные ошибки:

- слабая обоснованность правовых решений и неверные расчеты, порождающие коллизии, поспешные поправки;
- неверное определение объема и характера полномочий госоргана, должностного лица и др.;
- несогласованность норм внутри правового акта и с нормами других актов;
- неудачное определение срока действия акта и круга лиц, на которых он распространяется.

в) технико-юридические ошибки:

- противоречивое или неверное использование нормативных понятий и терминов;
- пренебрежение правилами «юридического языка»;
- нарушение системных связей между актами разной юридической силы;
- неправильное оформление текста акта;
- запоздалые корректировка и отмена устаревших норм актов.

Таким образом, следует выявлять законы, содержание которых требует внесения изменений и дополнений в анализируемый закон. При этом во многих государствах устанавливается срок, по истечении которого законодатель должен «вернуться» к закону, проверить содержание, подтвердить его актуальность, при необходимости внести изменения, дополнения или отменить. В ряде стран неисполнение парламентом такой обязанности влечет автоматическую утрату законом юридической силы. Полагаем, что в условиях Республики Казахстан следует установить такой «срок ревизии» для наиболее важных, системообразующих актов либо срок моратория на внесение поправок во вновь принятый акт. Закрепление подобного ограничения будет стимулировать законодателя более ответственно подходить к законотворческому процессу и обеспечит определенную предсказуемость динамики законодательства.

В этой связи предлагаем вести речь об общей мониторинговой экспертизе как о всестороннем, основанном на научном подходе исследовании нормативного правового акта с целью установления его противоречивости нормам и принципам международного права, национальному законодательству, соответствия научным критериям соответствующей отрасли права, определения его качества и места в правовом регулировании.

Следует предусмотреть возможность консолидации подзаконных актов и действующих законов, которые должны предварительно пройти публичное обсуждение, как было отмечено выше, правовую экспертизу. При этом перспективным является внедрение и законодательное закрепление понятия «консолидированный» или «комплексный» кодекс (закон), предметом регулирования которого будут правоотношения, носящие комплексный характер, т. е. регулирующего разными методами разнородные отношения, возникающие в связи с определенным видом деятельности.

Качество законотворчества и законодательства объективно увязывается с подготовкой соответствующих кадров. Должен быть решен вопрос о введении соответствующих научных и учебных дисциплин для подготовки профессиональных кадров. В вузах возможно введение соответствующих спецкурсов; в учебные планы подготовки бакалавров, магистров, докторантов следует включить такие дисциплины, как «правовая политика», «мониторинг законодательства и правоприменительной практики», «нормография».

При построении системы мониторинга в Министерстве внутренних дел Республики Казахстан важной является проблема оценки эффективности закона и эффективности деятельности органов внутренних дел.

Проведение апробации правового мониторинга территориальными органами внутренних дел показало, что он осложняется отсутствием методики его проведения для территориальных органов внутренних дел, а также нормативного правового акта, регламентирующего порядок взаимодействия территориальных органов внутренних дел с Юридическим департаментом МВД РК.

Учитывая, что правовой мониторинг является сравнительно новым направлением в деятельности Министерства внутренних дел и его территориальных органов, представляется целесообразным разработать и принять методические рекомендации по проведению правового мониторинга на ведомственном уровне. Например, в Российской Федерации у каждого субъекта федерации, министерства, ведомства выработаны свои методические рекомендации по проведению правового мониторинга.

Усматривается необходимость включения в процесс «высоких» технологий, в частности, необходимость разработки программного продукта, который бы обеспечил предварительный «механический отбор» правовых актов и информации с целью ее последующей индивидуальной обработки.

Одним из возможных вариантов принятия методических рекомендаций на ведомственном уровне видится совершенствование уже имеющихся Методических рекомендаций, подготовленных Министерством юстиции РК, которые требуют доработки по причине того, что в них в большей мере представлена методика анализа отдельного нормативного правового акта, как это делалось ранее, а также акценты смещены в сторону антикоррупционной экспертизы.

Представляется недостаточным содержащийся в действующих Методических рекомендациях по проведению правового мониторинга перечень дефектов нормативно-правовых актов. Кроме того, в

научном и прикладном отношении для эффективного проведения мониторинга неразработанным является вопрос о правоприменительных ошибках. Необходимо внести ясность в соотношение понятий «мониторинг законодательства» и «мониторинг правоприменительной деятельности», а также механизмов их проведения, в связи с чем требуется дальнейшая проработка проблем организации правового мониторинга на ведомственном уровне.

С учетом масштабности и сложности предстоящей работы в ближайшей и последующей перспективах не менее важным по сравнению с нормативной регламентацией для обеспечения эффективности правового мониторинга является ее надлежащее методическое и организационно-кадровое сопровождение.

Таким образом, правовой мониторинг в системе МВД — это деятельность по сбору, обобщению и анализу информации о состоянии и практике применения нормативных правовых актов, регулирующих сферу деятельности органов внутренних дел, с целью оценки эффективности их реализации и выработки предложений по их совершенствованию. Мониторинг является самостоятельным направлением деятельности юридических служб и нуждается в обеспечении его высококвалифицированным кадровым потенциалом.

Изложенное выше позволит создать современную по содержанию и методам регулирования систему правового мониторинга, наглядно отражающую все этапы нормотворческой и правоприменительной деятельности. Посредством таких процедур и механизмов оптимизируется и станет системной нормотворческая деятельность государственных органов. При этом широкое применение социологических методов при правовом мониторинге позволит максимально учесть общественное мнение в ходе осуществления правовой политики.

Түйін

Ғылыми-зерттеу аясында жүргізілген жұмыста Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарындағы құқықтық мониторингті жүзеге асыру мен сапасын арттырудың кейбір мәселелері ұсынылған, мазмұны және реттеу әдісі бойынша Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарындағы заманауи құқықтық мониторинг жүйесін құруға ұсыныстар айтылған.

Resume

In process within the framework of undertaken a scientific study some problems of realization and upgrading of the legal monitoring are presented in the organs of internal affairs of Republic of Kazakhstan. Suggestions allowing to create modern on maintenance and to the adjusting methods system of the legal monitoring in the organs of internal affairs of Republic of Kazakhstan are outspoken in the article.

ӘОЖ 343.5

Ө. А. Тұрғанов, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының аға оқытушысы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҮКІМЕТТІК ЕМЕС ҰЙЫМДАРЫМЕН ЖАСАЛЫНАТЫН ЭКСТРЕМИЗМ МЕН ТЕРРОРИЗМ ҚЫЛМЫСТАРЫН САРАЛАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Қазақстан Республикасында халықаралық үкіметтік емес ұйымдардың жұмысы туралы және олармен жасалатын діни экстремизм мен терроризм қылмыстарын саралаудың кейбір мәселелері туралы сұрақтар қарастырылды.

Түйін сөздер: үкіметтік емес ұйымдар, дін, қылмыстық, қызмет, әрекет, террор, экстремизм, терроризм, лаңкестік, мұсылман, жарылыс жасау, өрт қою.

Бүгінгі күнде Қазақстан Республикасында халықаралық үкіметтік емес ұйымдардың саны 27000 асып барады. Үкіметтік емес ұйымдардың бірқатары әлеуметтік салалардың түрлі бағыттарында қызмет етеді. Алайда осындай Үкіметтік емес ұйымдардың кейбіреулері қоғамға қарсы әрі қауіпті әрекеттер жасау үшін құрылады. Осындай жағдайларға байланысты Қазақстан Республикасының

Жоғарғы сотымен Қазақстан Республикасының аумағында келесідей ұйымдардың қызметтерін террорлық деп танып, олардың қызмет етуіне тыйым салынған болатын:

1. «Аль-Каеда».
2. «Исламская партия Восточного Туркестана».
3. «Курдский народный Конгресс».
4. «Исламское движение Узбекистана».
5. «Асбат-аль-Ансар».
6. «Братья мусульмане».
7. «Движение Талибан».
8. «Боз Гурд».
9. «Лашкар-и-Тайба».
10. «Общество социальных реформ».
11. «Хизб-ут-Тахрир-аль-Ислами».
12. «Аум Синрике».
13. «Организации освобождения Восточного Туркестана».

Осы көрсетілген барлық ұйымдар шетелдердің үкіметтік емес (террорлық құрылымдар) болып табылады. Алайда Қазақстан Республикасында терроризм нақты қауіп күші ретінде қарастырылмаған, бірақ соңғы жылдары Алматы, Ақтөбе, Астана, Атырау, Тараздағы оқиғалар тізбегі Қазақстандағы экстремизм мен терроризм мәселесін тез арада өзекті қылып, қоғам үшін үлкен қауіп тудырып отыр.

Қазақстандағы экстремизм мен терроризм сөзсіз діни сипат алады деп кесіп айту — қате және әдепті емес. Бірақ, бұл жерде, тәжірибе көрсеткендей, қолайлы және тиімді болып табылатын жалған дінилік бүркемелену — «бетпердесін» пайдалану айғағы даусыз. Сонымен қатар, дінтану саласындағы көрнекті мамандар, әрбір адам, тіптен атеист пен агностик болсын, шындығында — homo religiosus, дінге немесе оның суррогатына аса мұқтаж екендігіне сенеді¹.

Сонымен қатар, жуық арада «діни-саяси экстремизм» деген термин кең түрде халық арасына жайылды². Қазіргі заманғы экстремизм (мысалға, уаххабизм формасындағы исламдық) байыпты таралуды бастан өткізді және мұсылмандық елдер арасындағы шекараны мойындаймайтын тұтас мемлекет құруды мақсат етіп қойды. Терроризммен түйіскен діни негіздегі экстремизм өзінің идеяға берілгендігін дәлелдеу үшін өмірін құрбан етуге дайын екендігін ұсынды. Діни негіздегі экстремизмде фанатизм бар, идеологиялық және саяси мақсаттарға жету үшін, адамды өмірінен күшпен айыруын тек осындай тәсілмен ғана (абсолютті этикалық релятивизм) ақтап алуға болады. Радикалды мұсылмандық бағыттарға, «аталған аймақтарда өрши түскен: төменгі өмірлік деңгей, сыбайлас жемқорлық, жұмыссыздық, тұрғын үйдің жетіспеуі, қылмыс, некеге тұрмаған адамдар санының өсуі, этикалық нормалар мен моральдік құндылықтардың төмендеуі, некеге тұру үшін қалыңмалдан қиналушылық сияқты әлеуметтік қайшылықтарды «мұсылман радикалдар» епті пайдаланатындығы туралы тезисті³ қолдануға болатындығымен келісуге болады. Психологиялық жоспарда, дәстүрлі емес ағымдарға қызығушылық туғызатын себептердің арасынан, зерттеуші О. Копылова өмір ағымының шапшаңдығымен және ертеңгі күнге сенімсіздікпен байланысты болатын психологияға салмақ түсудің өршіп келе жатқандығымен жинақтала түсетін «сезімнің ашығу синдромын» атап көрсетеді⁴.

Көптеген діни ұйымдардың өздерінің білім беру мен оқыту орталықтары бар: медресе, жексенбілік, семинарлар, университеттер, біліктілікті көтеру институттары. Ерлер мен әйелдердің тақуа орындары (монастырьлері), монахтар ордендері еркін қызмет етеді.

1. Дін тұтудың жанама қырларынан (сақал қою, шалбардың ұзындығы, құлшылық ету сәтінде сұқ саусақты қозғалту, фотоға түсіруге тыйым салушылық, айна алдында құлшылық етуге рұқсат беру) назардың шоғырлануының неғұрлым терең және негізгі шарттарына қарай ығыстыруы. 2. Шектеулер мен тыйым салуларға шектен тыс ұмтылушылықтың орнына, байсалды тұрғының қажеттілігіне көңіл аудартуға екіпін беру. 3. Діни терминдерді үстірт және шектеулі түрде түсінуден (экстремистердің түсіндірмелері адасуға апарады, мысалы, «ислам», «күпір»-сенбеушілік, «ширк»-көпқұдайлық, «иман»-сенім, «мұнафық»-екіжүзділік, «джахилидік»-білімсіздік, «жиһад»-күрес және т. б. түбегейлі ұғымдар), оларды талқылау мен бұқаралық түрде сауатты түсіндіруге өту. Өзінің барлық сәйкес келетін себептерімен, пиғылдарымен, түрткілерімен қоса алғанда діни экстремизмнің жай мәселе емес екендігі оны шешуде күрделі және жүйелілік тұрғыны талап етеді. Шешімнің кешенділігі дағдарыстың сан алуандығымен шарттасуы қажет, бірақ сауалдың іргелі мәнін түйсіну

керек: діни экстремизм, алдымен, психологиялық, әлеуметтік, экономикалық және саяси өлшемдермен байланысты құбылыс.

Діни экстремизм мен терроризм туралы нақты тоқталып кететін болсақ, жаңа ғасырдың басы лаңкестіктің жаһанда өршуімен сипат алды. Нью-Йорк, Израиль, Мәскеу, Беслан, Шешенстандағы және әлемнің басқа бөлігіндегі қайғылы оқиғалардың барлығы ұқсас болып есептеледі. Қоғам үшін ауқымды мәселенің біріне адам қолымен жасалған терроризм құбылысы жатады, бұл күндері онымен күресу бүкіл әлемдік қауымдастықтың алдында тұрған ең негізгі мақсаттардың бірі болып отыр. Дәл осылайша терроризммен күрес жағдайына, халықаралық терроризммен діни экстремизм тарапынан келуі мүмкін қауіптен біздің мемлекетіміздің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету туралы сөз еткенде бірнеше рет Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев аландатушылық туғызған болатын.

Біздің елімізде терроризмнің алдын алу және оның жолын кесу мәселелерін шешуге ерекше назар аударылып отыр. Терроризм құбылыс ретінде өте ертеде пайда бола отырып, әр елде өрши түсті, сөйтіп мемлекет пен қоғамға онымен күресудің тиімді жолдары мен тәсілдерін іздестіруге мәжбүрледі. Дегенмен барлық адамзат үшін терроризм өткен мыңжылдықтың соңында ғана ауқымды мәселеге айналды. Терроризм мен экстремизмнің кез келген формада көрінуі барлық әлемдік қоғамдастыққа қауіп төндіреді, саяси, экономикалық және моральдік залалдар ала келеді, бүкіл социумға психологиялық тұрғыда теріс әсер етеді және еш жазықсыз адамдардың өміріне қаза келтіреді.

Алайда Қазақстанда лаңкестік және экстремистік әрекеттердің алдын алу, жолын кесу және анықтау бойынша заңнамалық жүйені қалыптастыру мен дамытуда елеулі жұмыстар жүргізілді. Атап өтсек, 1999 жылы шілдеде «Терроризм жайлы» қабылданған Заң республикадағы терроризммен күрестің және ұйымдастырушылықтың негіздерін анықтап, мемлекеттік органдар мен ұйымдардың әрекеттерін жүйелеп, сонымен қатар азаматтардың терроризммен күресуге байланысты құқықтары, міндеттерін, кепілдемелерін анықтап өтті.

Сондықтан да онымен күрес тек қана тәжірибелік негізде ғана емес, теориялық бағытта да жүргізілуі тиіс. Теориялық бағытта демекші — біз өз баяндамамызда терроризммен күрестегі теориялық бағыттың кейбір кемшіліктері мен мәселелеріне тоқталамыз.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 233 бабында және Қазақстан Республикасының аумағында терроризмге қарсы күресті ұйымдастыруды реттейтін норма Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі «Терроризмге қарсы күрес» заңында «терроризм» ұғымына берілген анықтамалар екі түрлі. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодекстің 233 бабында «терроризм» ұғымына — жарылыс жасау, өрт қою немесе адамдардың қаза болуы, елеулі мүлктік зиян келтіру не қоғамға қауіпті өзге де зардаптардың туындау қауіпін төндіретін іс-әрекеттер жасау егер осы әрекеттер қоғамдық қауіпсіздікті бұзу, халықты үрейлендіру не Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының, шет мемлекеттің немесе халықаралық ұйымның шешім қабылдауына ықпал ету мақсатында жасалса, сондай-ақ аталған іс әрекетті жасаймын деп қорқыту — деген анықтама берілген, ал «Терроризмге қарсы күрес» заңында «террористік акт» ұғымына да берілген. Бірақ «терроризм» мен «террористік акт» екі түрлі ұғым болып табылғандықтан оларды ажырата білуіміз керек. Яғни, «Терроризм» деген — әлеуметтік-құқықтық құбылыс ретінде жалпылама түрде жүретін болса, «террористік акт» нақты террористік әрекеттерді сипаттайды. Ал Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодекстің 233 бабы мен «Терроризмге қарсы күрес» заңы «терроризм» ұғымына екі түрлі анықтама берген. Бұны терроризм қылмысының толық зерттелмегені деп түсіну керек.

Осы мәселені зерттей келе Р. Т. Завотпаев Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодекстің 233 бабының атауын «терроризм» емес «террористік акт» деп өзгертуді ұсынған. Бұл ұсыныспен келісуге болады, себебі: Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 233 бабының диспозициясы тікелей террористік әрекеттерді қамтиды.

Ал Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 233 бабының 3-бөлігінің «б» тармағы «абайсызда адам өліміне немесе өзге де ауыр зардаптарға әкеп соқса» делінген. Бұл тараумен келіспеуге болады, себебі: террористік әрекеттер орын алған кезде адам өлімі абайсызда болмайды, себебі терроризмнің өзі тікелей адамның өмірін жоюға бағытталған қылмыс. Сол себепті осы тарауды алып тастаса дұрыс болады деген пікірдеміз.

Енді Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 233 бабының 1-бөлігіне тоқталсақ, онда «жарылыс жасау, өрт қою немесе адамдардың қаза болуы...» делінсе, дәл осы норма орыс тіліндегі

редакцияда тек қана «совершение взрыва, поджога или иных действий создающих опасность гибели людей ...» деп берілген. Бұл жерде екі тілдегі ережелердің екі мағыналы екендігі байқалуда. Қазақ тіліндегі басылымда «...адамдардың қаза болуы...» делінсе, орыс тіліндегі басылымда «... создающих опасность гибели людей...» яғни бұл сөзді аударатын болсақ «адамдардың қаза болу қаупін туғызатын» деген сөз шығады. Бұл мүлдем екі түрлі мағына. Осыған байланысты қазақ тіліндегі редакциядағы «...адамдардың қаза болуы...» сөзі жалпы ережені өзгертіп тұр. Себебі: аталған баптың 2-бөлігінің өзінде «адамдардың қаза болуы» туралы сөз жоқ, тек қана «азаматтардың өмірі мен денсаулығына нақты қауіп төндіру» туралы берілген.

Жоғарыда көрсетілген жағдайларға байланысты Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодекстің 233 бабының 1-бөлігіне келесідей өзгертуді енгізуді ұсынамыз: «Жарылыс жасау, өрт қою немесе адамдардың қаза болуы...» деп берілген қылмыстық әрекеттері «жарылыс жасау, өрт қою немесе адамдардың қаза болу қаупін туғызу...» деген сөзбен өзгертуді ұсынамыз.

- ¹ Михельсон О. М. Элиаде. Религиозная культура и современность // Интернет: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Relig/Article/Mih_IRelKult.php
- ² Малашенко А. Религия — дело не частное. Заметки по конфессиональному вопросу // Независимая газета. 2001. № 46.
- ³ Алиев А.К. Религиозно-политический экстремизм и этноконфессиональная толерантность на Северном Кавказе / А. К. Алиев, З. С. Арухов, К. М. Ханбаев; Регион. центр. этнополит. исслед. ДНЦ РАН. — М., 2007. — С. 3.
- ⁴ Копылова О. С. Адаптационные процессы в современных поликонфессиональных обществах // Взаимоотношения религиозных конфессий в многонациональном регионе: Сб. науч. тр. — Севастополь, 2001. — С. 162.

Резюме

В работе исследуются некоторые вопросы квалификации террористических преступлений, совершаемых неправительственными организациями в Республике Казахстан.

Resume

Some questions of qualification are in-process investigated terrorist crime accomplished by ungovernmental organizations in Republic of Kazakhstan.

ӘОЖ 351. 74/. 76

М. Р. Түсіпов, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының ҒЗИ ІІО әкімшілік қызметі және басқару мәселелерін зерттеу бойынша орталығының ғылыми қызметкері;

Л. Ш. Аманова, ҒЗИ ІІО әкімшілік қызметі және басқару мәселелерін зерттеу бойынша орталығының ғылыми қызметкері

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ РӨЛІ

Аннотация. Мақалада авторлар қазіргі жағдайда ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің жалпы мемлекеттік жүйесіндегі төтенше жағдайдың алатын орны мен маңызын кешенді зерттеу, төтенше жағдайдағы мемлекеттік үкімет органдарының, оның ішінде Қазақстан Республикасы ІІМ қызметін және құқықтық реттелуін жетілдіру бойынша нақты әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу қажеттілігі туралы мәселені көтереді.

Түйін сөздер: төтенше жағдайлар, төтенше жағдайдың құқықтық режимі, төтенше жағдайды енгізудің тәртібі, әрекет етудің уақытша және кеңістіктегі шектері.

Түрлі сипаттағы төтенше жағдайлар кейінгі уақыттарда өршіп келе жатқан сияқты, сондықтан жағдайды қалпына келтіру үшін, заңдылық пен құқықтық тәртіпті қалыптастыру үшін, тұрғындардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін олармен күрес жүргізудің ерекше, тиімділігі жоғары тәсілдер

қажет етіледі: құқықтық, ұйымдық және басқа да сипаттағы белгілі бір төтенше шараларды енгізу, оның ішінде азаматтардың белгілі бір құқықтары мен бостандықтарын шектейтін уақытша шаралар.

Алайда ұлттық қауіпсіздікке деген көзқарасты тек еліміздегі объективті жағдай мен заңнаманың жетілдірілмеуі ғана өзгерткен жоқ. Сондай-ақ шетелдік тәжірибе, саясаткерлер мен ғалымдардың көзқарасы да өз әсерін тигізді, тіпті «жалпыадами қауіпсіздік термині» пайда болды¹. Ұлттық қауіпсіздіктің мұндай жаңа ұғымы қорғаныстың бірінші орнына жеке тұлғаның мүдделерін қояды: материалдық жетістігі, қоршаған ортаның сапасы, адамның құқықтары және т. с. с.

Мемлекеттік-құқықтық жүйенің аса маңызды элементі болып табылатын төтенше жағдайдың құқықтық режимі мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесінің міндетті компоненті. Ол әлеуметтік, табиғи, техногендік және басқа да сипаттағы төтенше жағдайларды оқшауландырудың және одан әрі эскалациялаудың кепілі ретінде зорлықтың құралы бола тұрып, қажетті тыйымдар мен уақытша шектеулерді енгізу кезеңінде азаматтардың саяси, экономикалық және әлеуметтік құқықтары мен бостандықтарын қорғайды.

Төтенше жағдай ретінде біз мемлекеттік басқару органдарының қызметін реттейтін заң жүзінде қалыптасқан нормаларды танымыз. Сәйкесінше, төтенше жағдай институты келесі жағдайларды анықтайтын келісілген құқықтық нормалардың жүйесі болып табылады: төтенше жағдай режимі енгізілетін жағдайлар; төтенше жағдайды енгізуге уәкілетті мемлекеттік орган (немесе органдар); төтенше жағдайды енгізудің тәртібі; әрекет етудің уақытша және кеңістіктегі шектері; заңды тұлғалардың құқықтары мен азаматтардың бостандықтары мен құқықтарын шектейтін мемлекеттік үкімет органдарының, ұйымдар мен мекемелер қызметінің ерекше режимі².

Қазіргі жағдайда ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің жалпымемлекеттік жүйесіндегі төтенше жағдайдың алатын орны мен маңызын кешенді зерттеу, төтенше жағдайдағы мемлекеттік үкімет органдарының, оның ішінде Қазақстан Республикасы ІІМ қызметін және құқықтық реттелуін жетілдіру бойынша нақты әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу қажеттілігі туындап отыр.

Сондықтан алдымен келесідей міндеттерді шешіп алған жөн:

1. Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерінің кешенін талдау, оларды мемлекеттің стратегиялық қауіптерімен сабақтастыру. Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін қорғауда төтенше жағдайдың құқықтық режимінің маңызы мен мүмкіндіктерін анықтау.

2. Төтенше жағдайдың түсінігі мен мазмұнын, оның Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесіндегі орны мен рөлін нақтылау.

3. Төтенше жағдайды қамтамасыз етудің құқықтық базасына талдау жұмыстарын жүргізу және төтенше жағдай туралы заңнамаға сәйкес келетін ұсыныстарды әзірлеу.

4. Әкімшілік-құқықтық режимдер жүйесіндегі төтенше жағдайды қарастыру. Соған байланысты төтенше жағдай барысында енгізілетін уақытша шектеулер мен шараларды, сонымен қатар мемлекеттік үкімет органдарының уәкілеттіктерін классификациялау.

5. Қауіптің қоғамдық қауіптілік деңгейіне байланысты төтенше жағдайды енгізуге дайындық барысында және оны қамтамасыз етуде Қазақстан Республикасы Президентінің, Қазақстан Республикасы субъектілеріндегі мемлекеттік үкімет органдарының құзыретін қалыптастыру.

6. Төтенше жағдайды енгізу барысында қолданылатын уақытша шектеулер мен шараларды қарастыру және олардың адамның құқықтары мен бостандықтарын қаншалықты негізделген және адекватты екендігін анықтау.

7. Төтенше жағдайды қамтамасыз етудің шетелдік тәжірибесін талдау және оны Қазақстан Республикасында пайдалану мүмкіншілігін анықтау.

8. Қазақстан Республикасы ІІМ қызметінің, оның ішінде төтенше жағдайды енгізу барысында құрылатын арнайы уақытша құрылымдардың құқықтық және ұйымдық мәселелерін зерттеу.

Әлеуметтік шиеленістердің шиеленісуі барысындағы ішкі істер органдарының негізгі міндеті шиеленістің криминалдық бағыттағы бұқаралық құқыққа қарсы әрекетке ұласуының алдын алу болып табылады. Мұндай қақтығыстар, шиеленістер туындағанда және олардың алдын алу мүмкін болмаған жағдайда құқық қорғау органдарының әрекеті, ең алдымен, көпшілік құқыққа қарсы әрекеттердің алдын алуға және қақтығысушы жақтарды арашалауға бағытталуы тиіс.

Әлеуметтік шиеленістің өршуі, потенциалды әлеуметтік қақтығыстар аумағының едәуір көлемі, қақтығысушы жақтардың атыс қаруын қолдана отырып, қарсы әрекетке көшуі жағдайды қалпына келтіру, көпшілік құқыққа қарсы әрекеттердің жолын кесу бойынша анағұрлым тиімді шараларды өңдеу мақсатында әлеуметтік қақтығыстардың даму жолдарын ғылыми тұрғыда жоспарлаудың және модельдеудің рөлін арттырады.

Мұндай жағдайда азаматтар мен құқық қорғау бағытындағы мемлекеттік емес субъектілердің тек қоғамдық тәртіпті күзетуде ғана емес, сондай-ақ төтенше жағдайлардың алдын алуға және жоюға да қатысуы аса маңызды. Бұған қоса, шетелдік тәжірибені саралайтын болсақ, соңғы жылдардағы ірі көлемдегі апаттар тұрғындардың өздерінің тікелей қатысуынсыз оларды төтенше жағдайлардан және табиғи зіл-залалардан жоғары тиімді қорғау жүйесін құру мүмкін еместігін көрсетеді³.

Қазақстан Республикасының қоғамдық қауіпсіздігіне деген қатерлер жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің түрлі өмірлік салаларында көрініс табады: саясатта, басқа сөзбен айтқанда, мемлекеттік билік уәкілеттіктерін іске асыру тәжірибесінде, әкімшілік басқару барысында; әлеуметтік-экономикалық салада; денсаулық сақтау, ғылым, білім және мәдениет, өндірісті және коммуникациялық байланыстарды ұйымдастыру, экология саласында; құқық тәртібінде және т. б. жағдайларда.

Төтенше жағдайды азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және конституциялық құрылымды қорғау мүддесінде ғана енгізу қажет және белгілі бір территориядағы жағдайды қалпына келтіруші фактор ретінде қарастырған жөн.

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету механизмінде ерекше орынды ішкі істер органдары алатындығы белгілі. Бұл қызметі тікелей азаматтардың құқықтарын қорғауға бағытталған мемлекетпен арнайы уәкілеттіндірілген орган болып табылады. Бұл үшін ішкі істер органдарының қызметкерлері заң жүзінде кең уәкілеттіктерге иеленген және соларды іске асыра отырып, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғайды. Өкінішке орай, тәжірибеде ішкі істер органдарының өз уәкілеттіктерін пайдалануы заңдылық, негізделушілік және шамаластық секілді принциптермен ұштаспай да жатады, бұл әрине өз кезегінде, азаматтар құқықтарының нақ осы ішкі істер органдарымен бұзылуына әкеліп соқтырады.

Төтенше жағдай режимі енгізілген аумақта тұратын тұрғындар құқығының бұзылу фактілері де анықталып жатады, адамның ең басты құқығы — өмір сүру құқығы, тұрақты қауіпте болды. Ал сол адамдардың құқықтары азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету және қорғау үшін қолданыстағы заңнамаға сәйкес енгізілетін төтенше жағдай режимін тікелей жүзеге асыратын сол мемлекеттік басқару органдарымен бұзылып жатады.

Төтенше жағдай институтын құқық тәртібін қамтамасыз етудегі «соңғы тәсіл» ретінде қолдану тек төтенше жағдайдың тууына себепші болған жағымсыз салдарды жоюдың жай шараларын енгізу жеткіліксіз болмаған жағдайда ғана қажет. Сондықтан мемлекет ерекше шараларды енгізуге мәжбүр болады. Аталған институт әлемнің көптеген елдерінде мемлекеттік-құқықтық механизмнің қажетті элементі болып табылады. Және әлемнің барлық елдерінің заңнамасы төтенше жағдайды енгізу барысында адамдардың белгілі бір құқықтары мен бостандықтарын шектейтін арнайы тәртіптерді қарастырады.

Төтенше жағдай институтын талдау нәтижесі, құқық қолдану тәжірибесінің қазіргі заманғы мәселелері аталған аспектінің зерттелу және ғылыми тұрғыда өңделу дәрежесі жеткіліксіз, төмен екендігін көрсетеді. Төтенше жағдай институтын, сондай-ақ оның ішінде ішкі істер органдарының алатын орнын отандық ғалымдармен толыққанды зерттелмеген, жалпы аталған мәселеге қатысты И. И. Василишинның, А. Х. Габдуллиннің, М. А. Громовтың, М. Давитадзенің, Б. И. Дерюжинскийдің, В. Б. Дмитрининің, А. А. Жижконың, С. В. Иванеевтің, Н. В. Карахановтың, М. П. Киреевтің, В. В. Князевтің, И. Е. Кривошеевтің, И. Е. Ложкиннің, В. В. Лозбиневтің, А. Ф. Майдыковтың, А. А. Москальцтің, В. В. Овчинниковтің, Ф. С. Разореновтің, В. Н. Соглаевтің, С. А. Старостиннің, В. И. Фризконың, Ю. Г. Шпаковскийдің және т. б. ғалымдардың еңбектерін атап өтуге болады.

¹ Лозбинев В. В. Институт чрезвычайного положения в Российской Федерации и механизм его реализации: Теоретические и организационно-правовые аспекты: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2000.

² Аникиенко С. А. Административно-правовой режим чрезвычайного положения, вводимого в связи с социальными конфликтами: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2000.

³ Ескендиоров А. Вопросы правового и процессуального регулирования деятельности государственных органов и должностных лиц в условиях чрезвычайного положения // *Naukazan*. 2013. 2 апр.

Резюме

Авторы анализируют необходимость комплексного исследования места и значимости чрезвычайного положения в общегосударственной системе обеспечения национальной безопасности на современном этапе, разработки методических рекомендаций по совершенствованию деятельности

и правового регулирования органов государственной власти, в том числе и МВД Республики Казахстан, в чрезвычайных ситуациях.

Resume

The authors analyze the need for a comprehensive study of space and the importance of emergency in the national system of national bezopsasnosti at the present stage, the development of guidelines to improve the activities and legal pegulirovaniya public authorities including the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan in emergencies.

ӘОЖ 94 (574), (075.8)

М. Е. Уалиев, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының аға оқытушысы

ХІХ ҒАСЫРДЫҢ І ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ПАТШАЛЫҚ РЕСЕЙДІҢ РЕФОРМАЛАРЫ

Аннотация. Мақалада Ресей империясының ХІХ ғасырдың бірінші жартысында Қазақстанды бөлшектеп басқару мақсатында жүргізген реформалары жөнінде қарастырылады.

Түйін сөздер: протекторат, округ, губерния, жарғы, реформа, шенеунік.

Патша өкіметі қазақ даласын түпкілікті билеу үшін әуелі әртүрлі реформалар жүргізіп, қазақтың елдік-этникалық ұйытқысын ірітіп, ұлыстарды бөлшектеп, оларды губернияларға, округтерге теліп, ұлтанды елді тұтастықтан айырды. Рас, олар мұның бәрін бірден жүзеге асыра қойған жоқ. Бұқпантайлап, торғай ұстаған мысықтай, жақыннан қармау үшін алыстан арбап, зымияндық саясат жүргізді. Патша өкіметі оны кезең-кезеңімен іске асырды.

Оның алғашқысы – жылдан 1822 жылға дейін созылған ел билеу жүйесіндегі протектораттық дәуір, яғни күшті мемлекеттің әлсіз мемлекетке формальды түрде болса да қамқорлық жасау саясатын жүргізу еді. Бұл кезде патша өкіметі ел билеудің бұрынғы хандық жүйесін сақтап, оның ішкі тірлігіне араласпай, тұзақты алыстан құрып, сырт иелігін жасады, яғни қазақ елін өзіне жағынып, бас шұлғып, бағынышты болған хандар арқылы басқарды. Сөйте тұра, қазақ жұртының арасына өз білімдар адамдарын қаптатып, ғылымды бет перде етіп алға ұстап, соның тасасында тұрып, елдің әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін, мінез-құлқын жан-жақты зерттеп, қазақ халқының осал тұстарын пайдалануға тырысты. Оны меңгергеннен кейін хан тағына үміткер ханзадалар мен сұлтандар арасында ши жүгіртіп, оларды тақ таласына итермеледі. Солардың ішінде шенге құмар, атакқұмарлары ерекше бағалап, бұлардан патша өкіметі ештемені де аяған жоқ. Патша отаршылары қазақ жұртшылығының арасына алауыздық ұрығын осылайша енгізе бастады¹.

Ресей империясы ХІХ ғасырдың бірінші ширегінде Қазақстандағы хан билігін жоятын уақыт келіп жетті деген қорытындыға келді. Бұған бірнеше алғышарттар жеткілікті деп санады. Біріншіден, қазақ хандары дала тұрғындарының басым көпшілігінің алдында өздерінің беделінен айырылып қалды. Жергілікті байырғы халық патша үкіметі тағайындаған хандарды баяғыдай дербес ел басқарушылар емес, көбінесе Ресей империясының кәдімгі көп шенеуніктердің бірі ғана деп қабылдады. Патша үкіметі әр жүздің (әсіресе Кіші жүз бен Орта жүздің) бұрыннан бар хандардың қатарына жаңа хандарды қосып отырды.

Екіншіден, бұл кезде патша үкіметі Кіші жүзді де, Орта жүзді де бірнеше әкімшілікке бөлшектеген еді. Мұның өзі патша үкіметінің көшпелі қазақтарды басқаруына өте қолайлы болып шықты. 1788 жылы Ертіс бойындағы қазақтардың сұлтан Сұлтанбек басқарған бір бөлігі Ертіс өзенінің оң жағында «мәңгілік көшіп-қонып жүру» құқығына ие болды.

Сөйтіп Орта жүз бірі Ертістің оң жағалауы, екіншісі Ертістің сол жағалауы болып екіге жарылады. 1801 жылы Жайықтың оң жағалауында Кіші жүзден бөлінген Ішкі Орда құрылғанын айттық. Оның үстіне, 1808 жылғы ашаршылық кезінде Кіші жүздің мыңға жуық қазағы башқұрт кантондарының аумағына уақытша көшірілді. Бір кездегі біртұтас жүздердің арасында ендігі жерде ешқандай да еркін байланыс жасау мүмкіндігі қалмады, өйткені ондай байланыс жасауға қатаң тыйым салынды.

Үшіншіден, XIX ғасырдың бас кезінде Шыңғыс ұрпағы бірқатарының патша үкіметінің әкімшілігіне белсенді қарсылық білдірген оқиғалары көбейіп кетті. Ал ақыр соңында, патша үкіметі Франциямен соғыс аяқталғаннан кейін жеткілікті әскер күші мен адам ресурстарына ие болды. Мұның өзі оның тәуелсіз қазақтардың заңды билігін — хан билігін біржолата жоюға итермеледі. Өйткені хан билігінің сақталуы патша үкіметінің өлкені шаруашылық тұрғысынан кең көлемде отарлауына кедергі келтірген еді².

1822 жылы орыстың белгілі мемлекет қайраткері М. Сперанскийдің басшылығымен «Сібір қырғыздары» туралы жарғы дайындалды, оның көмекшісі кейін желтоқсаншы болған Г. Батеньков болды, 1824 жылы «Орынбор қырғыздары жөніндегі жарғы» — деген құжат негізінде патша үкіметі қазақ жерін басқару тәртібі жөніндегі заң шығарды. Осы заң бойынша Орта жүз бен Кіші жүз хандықтары жойылды. Кіші жүзде (соңғы хан Шерғазы Айшуақов) хандық биліктің орнына Ресейдегі сияқты әкімшілік-саяси басқару жүйесі қалыптасты. Ал Орта жүзде “аға сұлтан” деген басқарушы қызмет енгізілді. Орта жүз жекелеген әкімшіліктерге бөлініп, Омбы қаласының ішкі округтері деп саналды. Округтер болыстарға, болыстар ауылдарға бөлінді. Болысқа бөлудің негізіне рулық емес, территориялық бөліну принципі алынды. Сондықтан жаңа заңды іске асыру барысында рушылдықтың іргесі сөгіліп, айтарлықтай өзгерістерге ұшырады.

Саяси реформаның салдары:

- 1) Басқаруды жеңілдетіп, өзара рулық қырқыстарға біршама тиым салды.
- 2) Өлкені шаруашылық жағынан игеруге қолайлы алығышарт жасалды.
- 3) Ресейдің отаршыл саясатын кеңейтуге жол ашты³.

1824 жылы «Орынбор қырғыздары туралы жарғының» кемшілік тұстары көп еді. Сондықтан оның орнына 1844 жылы «Орынбор қырғыздары туралы ереже» шықты. Кіші жүзге жалпы басшылық жасауды Орынбор шекара комиссиясы жүргізді. Жаңа ереже бойынша билер сотына барынша шектеу қойылды, ол ұсақ мәселелерді ғана қарайтын болды. Үкіметке қарсы әрекеттер жасау, кісі өлтіру, қарақшылық жасап ел тонау, барымталау сияқты қылмысты істерді әскери сот қарастырды. Алаяқтылық, бұзақылық 50 сомнан жоғары мүліктік талап сияқты істер Ресей империясы Шекара комиссиясының жанындағы жалпы заңдар негізіндегі қаралды. Басқарушы сұлтандардың жанында шешек ауруына қарсы егу жұмыстарын жүргізетін бір-бірден қазақ фельдшері болды.

1822-1824 жылдардағы жарғыларды енгізудің салдары. Бұл жарғылар негізінен алғанда алысты көздейтін арам ниетті пиғылмен жасалған еді. Соның салдарынан Кіші жүз және Орта жүз қазақтары өздерінің дәстүрлі мемлекеттігінен айырылып қалды, Қазақстан бірте-бірте Ресей империясының отарына еніп, бұрын қалыптасқан рулық ұжымдар бір-бірімен мидай араласып кетті. Бір кездегі дамыған көшпелі мал шаруашылығы тұйыққа тіреліп күрт құлдырай бастады.

Патша үкіметі мемлекеттік салықты қатаң белгіленген мөлшерде бекітті. Елден жиналатын алым-салық шенеуліктен аппарат пен әскери күштерді ұстауға қажетті қаржы көзіне айналды.

Қорыта айтқанда, Патша үкіметінің бұл реформалары қазақ рубасылары мен сұлтандарынан іріктелген, айтқанды екі еттірмейтін орындайтын «Тәртіпті аппарат» құруды одан әрі күшейтті. Оларды қызметке тағайындау да, қызметінен алып тастау да Ресейдің аймақтық басшылығының көзқарасы мен көңіл күйіне тікелей байланысты болды⁴.

Неміс зертеушілерінің бірі Ф. Шварц былай деп жазды: «Округ басшылары неғұрлым тиімді де пайдалы болыс лауазымын параны кім көп берсе, соған сатудан тіпті де тартынбайды». Сайлаудан мұндай сиқы бір руды екінші руға қарсы қойып, өзара өшіктірді. Ал аға сұлтандарды сайлауға қара сүйек өкілдерінің де қатысуына рұқсат етілген кезде сұлтандар мен рубасыларының бір-біріне қарама-қарсылығы күшейе түсті⁵.

Округтық приказдар империяның қазақ даласындағы және Орта Азия иеліктеріндегі әскери-отаршылдық әрекеттерін одан әрі өршітудің әзірлік алаңдарына айналды. Сұлтандардың бір бөлігі, әсіресе жаңа қызмет лауазымдарын бөлу кезінде ескерусіз қалған бөлігі, патша үкіметінің реформаларына қарсы шықты. Орыс мемлекетінің отарлау саясаты қазақтың ел басқару ісіне қойған адамдарының небір өрескелдіктерді істеуіне жол ашты. Олар алым-салықты көбейтіп, патша әкімшілігінің, жергілікті өкімдердің пайдасына халықтың малын, қаржысын алып, өздерін бет қаратпай бағынышты етіп ұстағысы келді. Ал, қазақ шаруалары өздерінің адамдық құқын пайдаланып, біз де бір атаның ұрпағымыз деп зорлық-зомбылыққа көнгісі келмеді, әділдік пен адалдықты көргісі келді. Міне, осыдан келіп, қазақ халқының ұлт-азаттық қозғалысы басталды. Дегенмен де, XIX ғасырдың I жартысындағы реформалардың отаршылдық сипаты мен мәні күшті

болғанына қарамай, олар қазақ даласында сауда-саттықты, денсаулық сақтау ісін және халыққа білім беруді едәуір дамытуға оң ықпалын тигізді⁶.

- ¹ Қабылдинов З. Е., Қайыпбаева А. Т. Қазақстан тарихы (XVIII ғасыр — 1914 жыл). Жалпы білім беретін мектептің 8-сыныбына арналған оқулық. — Алматы, 2008. — 111-112-бб.
- ² Қазақ тарихы. — 1996. — № 10. — 2000.
- ³ Бекмаханов Е. Б. XIX ғасырдың 20-40 жылдарындағы Қазақстан. — Алматы, 1992. — 38-40-б.
- ⁴ Демко Д. Орыстардың Қазақстанды отарлауы. — Алматы, 1997. — 14-15-б.
- ⁵ Ақтаев С. «Жаңа ереже» деген не? // Ақиқат. — 2000. — №12. — 58-б.
- ⁶ Жақыпбек С. Қ. Қазақ елін Ресейдің жаулауы: басталуы, жүруі // ҚазҰУ Хабаршысы. — 2010. — № 2 (29). — 36-40-бб.

Резюме

В данной статье рассматриваются реформы Российской империи в I половине XIX века, проводимые с целью разделения Казахстана.

Resume

Reforms of the Russian Empire in the I part of the XIX century with the purpose of Kazakhstan's division have been considering in the article.

ӘОЖ 37.159.9

Х. К. Уразбаев, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының оқу-әдістемелік бөлімінің бастығы, тарих ғылымдарының кандидаты;

Б. Н. Тұрғымбаева, оқу-әдістемелік бөлімінің аға оқытушы-әдіскері;

А. М. Дүйсембеков, оқу-әдістемелік бөлімінің оқытушы-әдіскері

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ Б. БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ТЫҢДАУШЫЛАРЫНА ТӘЖІРИБЕЛІК ОҚЫТУДЫ ҮДЕТУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Аннотация. Авторлар аталған мақалада білім беру үдерісін әдістемелік тұрғыда қамтамасыз ету сапасын және оқу үдерісінде инновациялық технологияларды қолдануды ынталандыру мәселесін қарастырады.

Түйін сөздер: тәжірибе, біліктілік, бағыт, мәселе, стандарт, көлем, дидактика, үдеріс, пікірталас, дербестік, кесте, бағдарлама, бәсекелестік, таным, белсенділік.

Қазақстан Республикасы ІІМ жүйесіндегі жоғары оқу орындарындағы тыңдаушылардың теориялық және тәжірибелік дайындығында оқытуды үдету ісі оқу үдерісіне инновациялық технологияларды, компьютерлік оқыту мен бақылаулық бағдарламаларын, өзге де қолданыстағы заманауи нысандар мен әдістерді дайындап, қолдану арқылы әрі көрнекілік, бірізділік, жүйелілік, ғылымилылық қағидаттары арқылы ғана толыққанды жүзеге аса алады.

Оқытуды оңтайландыру мен мамандарды дайындау мәселелерін қоғам мен мемлекеттің үнемі назарына ұстауына қарамастан, осы уақытқа дейін білім алу жүйесінде: барлық деңгейде келеңсіз құбылыстарды тудыратын білім беру сапасын субъективті сыңаржақты бағалау; оқыту сапасын қамтамасыз етуде жаңа енгізілімдер мен соны үрдістерді қабылдамаумен қатар бақылау әдістерін енгізуге құлық-ниеттің жоқтығы; материалдық-техникалық базаның, зертхана жабдықтарының, оқу және әдістемелік әдебиеттердің заманауи талаптарға сәйкес келмеуі; мамандарды дайындау жүйесінде білім беру сапасын қамтамасыз ету ниетінің болмауы басым түсіп отыр.

Қазіргі уақытта, әсіресе белгілі бір арнаулы бағытта, білім беру тиімділігі мен оқу пәндерін оқыту сапасы өзекті мәселенің қатарынан саналады. Ақпараттар тасқыны жағдайында оқу үдерісінің үдете түсуге мүмкіндік тудыратын педагогикалық әдістер мен амалдардың жолдары қарастырылып, осы ыңғайда көптеген ізденістер жүріп жатыр. Алдымен оқытуды үдету дегенде кәдімгі оқу

ұзақтығында оқу сапасын төмендетпей, білім алушыларға оқу ақпараттарының қомақты бөлігін бере алу деп түсінуіміз қажет.

Осыған орай құқық қорғау органдарының қызметкерлерін дайындаудың отандық стандарттары оңтайландырылып, олар полицияны дайындайтын халықаралық стандарттарға сәйкес болуы қажет.

Білім алушылардың оқу-танымдық қызметін жандандыру әдісін іздеу мәселесі әр уақытқа қойылған. Оның шешімінің әртүрлі нұсқалары ұсынылған: оқытылатын ақпарат көлемінің ұлғаюы, оқуға ерекше психологиялық және дидактикалық жағдай құрғанға дейін салыстырмалы үдерісті жеделдету, техникалық құралдарды кеңінен қолдану және бақылау нысанын күшейту. Жалпы алғанда танымдық қызығушылықты ынталандыруды дамытуды үдету, оқытуда шығармашылық қабілеттерін оятуға және тек оқытудың белсенді тәсілдерін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде білім сапасының талаптарын төмендетпей оқу ақпараттарының кең көлемде берілуіне мүмкіндік береді, яғни оқытудың белсенді әдістерін қолдана отырып, тәжірибелік оқытуды үдетуге болады.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасы ІІМ жүйесіндегі жоғары оқу орындарында тәжірибелік оқытуды үдету оқу үрдісінің мазмұнын жетілдіруге (оқу материалдарын ұтымды іріктеу, оқу уақытын үнемді және оңтайлы пайдалану, оқытуды жекелеу және т. б.) және оқыту әдістерін жетілдіруге (ұжымдық нысанның танымдық қызметін кеңінен қолдану – тренингтер, іскери ойындар, бүгінгі таңдағы оқытудың мультимедиялық жүйесін қолдану және т. б.) мүмкіндік туғызады. Көрсетілген бағыттар оқытындардың оқытылатын пәнге өздігімен қызығушылық танытуына және пәнді меңгеруде шығармашылық белсенділігін оятуға мүмкіндік береді.

Оқу сабақтарында оқытудың белсенді әдістерін қолдану барысында ереже ретінде іс жүзіндегі тәжірибелік үлгілермен байланысты мәселелік жағдайдың үлгісін әзірлей білу және танымдық дербестікті қалыптастыру қажет, яғни оқу үрдісі қызметіндегі жаңашылдықтарды өздігімен танып, білуге ұмтылу. Бізге белгілі, танымдық дербестікті тәрбиелеу амалына шешім процесінде білім алудың танымдық міндеті болып табылады және оларды табу тәсілдерін оңтайландыруды қажет етеді. Осыған орай, кейбір білім алушылар тіпті білім минимумы талап етілсе де, тәжірибе міндеттерін шешу тұрғысында ұсыныстары болмайды. Біздің көзқарасымызша, міндеттерді шеше білу нақты берілген алгоритм¹ бойынша міндеттерді шешу біреу арқылы іске асуы қажет.

Білімді меңгеру үшін осындай тәсілдерді білуі өте тиімді, оқытындарға осы және басқа да ережелерді оқумен байланысты жағдайларды (фабула) өздігімен құру ұсынылады.

Осының бәрі оқытындар танымдық міндеттерді шешу үдерісінде, оқытушының білім алушылармен танымдық әңгімесі (пікірталас) және мәселелі материалды баяндау сабақ барысында әртүрлі жолдармен құрылатын танымдық дербестікті ынталандыруға себепші болады.

Аналитикалық танымдық міндеттердің қиындық деңгейі мәселелердің сипаттамасына және олардың мазмұнына байланысты болады. Бір және дәл сол тапсырмалардың мәтініне әр көлемде және әртүрлі сұрақтар қоюға болады. Сонымен бірге оқыту аясында бұл тәсілді тәжірибелік міндеттерді шешу барысында сұрақтар қою (оның ішінде мәселелік) жолдарымен жүзеге асыруға болады.

Жоғарыда айтылғандай, осының бәрі тапсырмалар жинағының мазмұнына, сонымен қатар тәжірибелік тапсырмаларды шешу тұрғысында ерекше талаптарды ұсынады.

Дегенмен, дәстүрлі оқытындарға алғашында жалпы көзқарасқа сәйкес міндеттерді шешу ұсынылады, сосын шешімнің басқа нұсқаларын іздеу ұсынылып, ал шешімнің мүмкін нұсқалары тапсырманың мәтінінде «бүркеме мағынасында» берілген. Осыған орай, арнайы тапсырмалар, сонымен қатар оларды шешуде негізгі аса маңызды бағыттар оқытушының әр тапсырма бойынша сол тапсырма мәтінінде немесе жеке карточкаларда, қиындық деңгейін есепке ала отырып, кілт сөздерді көрсету парағымен, сонымен қатар топтың дайындық деңгейімен құрастырылады.

Сабақты өткізу барысында оқытуды үдету ұсынылған ақпаратты құрылымдау және қысқарту мақсатында дәріс сабақтарында, сонымен қатар барлық басқа сабақ түрлерінде және көрнекі құралдар (кесте, сызба, тақырып сұрақтарының ақпараттық блогы) арнайы оқу әдебиеттерінде қолдануға мүмкіндік береді. Осындай тәсілдер барысында психикалық процесс қарқындалады (ықылас, зейін, ойлау, елес).

Бұрын оқытылған материалды мақсатты түрде қайталау, оны жинақтау мен жүйелеу қажеттілігі — оқытудың бірден-бір оңтайлы әдісін іске асыруға мүмкіндік береді. Кестелер мен сызбаларда қажетті материалдарды ықшам және көрнекі түрде ұсыну, тыңдаушылардың танымдық қызметін белсендендіруге ықпал етеді. Егер арнайы сызбаларда мәтіннің жекелеген түсіндірме элементтерін қолдану керек болса, ал кестелік материалдарда ақпараттың барынша үлкен көлемін мақсатқа лайық көрсетеді. Әртүрлі шартты белгілерді белсенді қолдану қажет: тыңдаушылардан нақты ойлау

белсенділігін талап ететін көрсеткіштер, астын сызып көрсету, қосымша түсті қолдану, арнайы белгілер және т. б. Кестелік бейнеге назар аударылса да (сызба, кесте), сонымен қатар қысқа үлгілерде оқытушы түсіндіретін материалдың мазмұны немесе тақырып сұрақтарының ақпараттық блогында көрсетілген, қысқа үлгілерде оқытушы түсіндіретін материалдың мазмұны түсіндіріледі.

Сонымен қатар дәріс немесе басқа да сабақ түрлерін өткізу барысында бүгінгі таңдағы мультимедиялық тасымалдағыш құрылғыларын қолдану табысты көрінеді. Мәтіндік және кестелік ақпарат қарапайым бағдарлама түрінде немесе презентация құруда арнайы бағдарлама түрінде ұсынылуы мүмкін. Мультимедиялық жүйені қолдану тәжірибелік көрнекі үлгілерді көрсетуді есепке ала отырып, уақыт қорын үш рет үнемдеуге мүмкіндік береді. Осының барысында кез-келген сызба, кесте, сурет, сұрақтардың ақпараттық блогы және тәжірибелік үлгілер тыңдаушылардың өзімен қабылданып, жасалу қажет.

Оқытуды қарқындатудың оң үлгісіне оқу материалының негізінде түсіндірілетін арнайы оқулықтарды қолдану және дайындық тәжірибесі, оқу материалын жинақтаудың нақты құрылымын құруға бағытталған, тексерілетін сызбалар мен кестелер, тәжірибелік үлгілер мазмұндалатын және оқу анықтамасы (түсініктеме) жатады.

Жалпы алғанда, қарастырылатын тақырыптың нақты қолданбалы сипаттамасы болғанда, тәжірибелік оқытудың қажеттілігіне оқу құралдары (оқу-әдістемелік және оқу-тәжірибелік) материалдарының сәйкестігі туралы мәселе бар. Оқу сұрақтарын сипаттау және оны шешу дағдылары, құрастырушылардың авторлық ұстанымын баяндау жатады. Бірақ, осының барысында материалдарды жеке өзіндік оқу үшін қажетті оқу құралын құрастыру идеясынан айрылып қалу қаупі кездеседі.

Болашақта оқу материалдары нақты «оқу операцияларына» бөлінген «бағдарламаланған» оқу құралдары деп аталатын (ЭЕМ қолдану міндетті емес) әзірлемесі көрініс табады. Бұрынырақта осындай оқу құралдарының мазмұнына келесі талаптар ұсынылатын: материалдың нақты жүйелілігін баяндау, қайталау үшін жаттығулар қосу, жағдайлық мәселелерді шешу алгоритмі, шешімді дұрыс сараптау әдістемесі, шешімді түзету үшін ұсынымдар, басқа әдебиет көздеріне және басқа оқу құралдарының бөлімдеріне ақпараттық сілтемелер, келесі материалдарды сәтті меңгеру үшін орындалуға талап етілетін оқу материалдары немесе басқа тапсырмаларды жіберу, тест тапсырмаларына сілтеме және т. б.

Оқытудың жеке әдістемесінің қолданбалы бөлімі ретінде тәжірибелік сабақтарды өткізу бойынша оқу-әдістемелік материалдарының қажетті элементтерінің бірі тәжірибелік жағдайлардың кеңейтілген сараптамасының оқу үлгісі бойынша әдістемелік әзірлемелер болу керек.

Тәжірибелік оқытуды қарқындатудың жоғарыда аталған бағыттарынан басқа іскери ойындар әдісін «ойын барысында келіп түскен ақпараттарды талдау, қажетті факторларды түсіндіруде көпқадамдық, кезең бойынша жағдайларға шешім қабылдау және өңдеуді» атауға болады. Іскери ойын білім берудің қолданбалы мақсаттылығын оңтайландыру сұрақтарымен тығыз байланысты және шешім қабылдау барысында болашақ кәсіби қызметтің мазмұнын жаңғырту нысанын ұсынады, сонымен қатар осы қызметке тән қарым-қатынастардың нұсқасын әзірлейді. Бұл оқу үдерісін белсендендіреді. Осының барысында ең бастысы оны өткізуде тек ішкі формасы ғана емес, сонымен қатар іскери ойындармен анықталатын қиын психологиялық-педагогикалық үдерістер. Іскери ойындар әлеуметтік және болашақтағы тәжірибелік қызметтің пәндік мазмұнын ашады, сонымен қатар тыңдаушылар басқа рөлдік ұстанымның өкілдерімен өзара қарым-қатынасқа түседі, білім алушылар ұжымда өздерінің іс-әрекеттерін нығайта түседі және алған білімдері абстракталы түрде емес, мәселелік жағдайдың тәжірибелік ойын контекстінде меңгеріледі.

Сонымен қатар, іскери ойындарда барлық теориялық білімді оқытылатын пәндер бойынша қолдана білу ұйғарылып, тәжірибе тапсырмаларын орындау жағдайларын өзгерту үлкен маңыздылықты қажет етеді. Бұл динамикалық ойлау қабілетін құруына мүмкіндік туғызады. Оқитындарды тапсырмаларды шешу барысында нақты іс-әрекеттердің бірізділік қажеттілігі (алгоритмдік процесс) және оларды осыған мақсатты түрде ыңғайлау.

Осында ойын процесінің динамикасын анықтайтын іскери ойындардың ең маңызды генерирования тәсілдері көрініс табады және оқиғалардың детерминизациясы көрінетін аралас тип деп аталады (оның мазмұнынан келіп шығатын жағдайлар мен шешімдердің шектеулігі), сонымен қатар күтпеген жағдайларда (бейнеөзгерту барысында — аталған ойын жағдайының үлгі, нұсқасын әзірлеу).

Іскери ойын — тәжірибелік сабақтарда мәселелік оқытудың жоғары дәрежесі, яғни оқытушы мәселелі жағдайларды туындатады, ал тыңдаушылар оны шешудің мүмкін бағыттарын анықтайды, ішкі және пәнаралық байланысты, аталған тақырыптағы білімдерін көрсетеді.

Ендеше, оқу-танымдық қызметтің тәсілдерінің белсенділігін арттыру және әдістерді қолдану барысында оқитындардың келешектегі кәсібімен байланысты нақты тапсырмаларды сәтті шешуге болады. Әрине, оқыту нәтижелерінің жақсаруы және материалдарды меңгеруін жылдамдату жүзеге асыру, оқу материалдарын меңгеруге жеке қызығушылығы, сонымен қатар оқитындардың белсенділік танымын жоғарылатады.

Сондықтан, оқыту тәжірибесімен алмасу, оқу үрдісін үдетуге мүмкіндік туғызатын оқу әдістері мен тәсілдерін зерттеу, оқытудың сапасын арттырады.

Бәсекелестік күресте тыңдаушылар абдырап қалмай және сәтті болулары үшін, Қазақстан Республикасы ПМ білім беру ұйымдары білім беріп қана қоймай, олардың еп-дағдыларын қалыптастыру, алған білімдерін және өз теорияларын тәжірибеде кеңінен қолдана білуге үйрету қажет.

¹ Алгоритм шешімі қолданылуда, бірақ оқитындар қолданылу қажеттілігін, оның мағынасын түсіне бермейді. Алгоритм түсінікті болу үшін (оның барлық операциялары және олардың арасындағы байланыс) оны тек қана дайын түрде ғана ұсынбай, оқитындармен бірге аудиторияда құру қажет. Сонымен қатар алгоритм кестелерін жаттауды ұсыну жарамайды, олар өздігімен есте сақталуы қажет, оларды әр үлгіде бірнеше рет қолдану керек. Тағы да айта кететін жайт, алгоритм кестесінде өте қиын немесе оқитындар көп қателіктер жіберетін, ойлау қабілетіне көп уақыттарын жоғалтатын, шешілмейтін операциялар болмауы керек.

Резюме

Авторы рассматривают вопросы качества методического обеспечения образовательного процесса и стимулирования использования преподавателями инновационных технологий в учебном процессе.

Resume

The authors in their article are considered the questions of quality of methodical guarantee of educational process and stimulation of using the innovational technologies in educational process.

А. Т. Шакжанов, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының алдын ала тергеу кафедрасының оқытушысы;
Т. Н. Балтабаев, алдын ала тергеу кафедрасының оқытушысы

ЖОЛ-КӨЛІК ҚЫЛМЫСТАРЫ БОЙЫНША ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕРДІ ТЕРГЕУ БАРЫСЫНДАҒЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. ЖКО істері бойынша тиісті сараптама тағайындау барысында қажетті сұрақтарға жауап алуға болады: ЖКО нәтижесінде адам деңсаулығына келтірген зиянның ауырлығы; жүргізушінің техникалық ЖКО нәтижесінде адамды қағып кету мүмкіндігі, ЖКО салдарынан келтірген шығының көлемі; ЖКО орнында табылған нақты бір адамға тері бөлшектерінің жамылғысы немесе бұлыш ет ткані; топталғанға жататын немесе жанар –май, лак және бояу шығару және тағы басқа заттар. Сот-медициналық, техникалық, автотехникалық, криминалистикалық, физико-химиялы және басқада сараптама түрлері өткізіледі.

Түйін сөздер: жол-көлік оқиғасы, сот сараптамасы, зиян, дене жарақаттары, тергеу, қылмыстық іс, анықтау, алдын ала тергеу, жәбірленуші.

Біздің қоғамның әлеуметтік-экономикалық және саяси құрылымының даму кезеңінде құқықтық-тәртіпті және заңдылықты күшейту мәселелерінде, соның ішінде жол-көлік қозғалысы үшін өте маңызды құқықтық реформа қажет.

«ЖКО» сөз тіркесінің мағынасы және бірлесу түсінігі, бұл көлік құралдарын пайдалану немесе басқа да жол көлік ережелерін бұзу, оқиға нәтижесінің себеп салдарынан зиян келтіргені анықталған жағдайда, жол-көлік оқиғасы болып танылады. Бірақ барлығы емес, кейбір жол-көлік оқиғасының нәтижесінің салдарынан ауыр дене жарақатын немесе адам өлімі туындаса жол-көлік қылмыстары болып танылады, ол ҚР ҚК талаптарына сай қылмыстық жауапқа тартылады. Ал қалған жол-көлік оқиға жағдайлары, тәртіптік негізде әкімшілік және азаматтық-құқықтық жауапқа тартылады. Жол-көлік оқиғасы, бұл көптеген негізгі себеп салдар жағдайының жиынтығының нәтижесі болып табылады. Жол-көлік ережелерін тәртібін сақтамау себептеріне ықпал ететін, апатқа әкеп соқтыратын, шынайы мән жағдайларын анықтау үшін, ең маңыздысы қылмыстарды тергеу және ашу емес, жол жүру ережесін қамтамасыз ету және көліктерді пайдалану бөлігі болып табылады.

ҚР ҚДЖК 8-бабы 1-бөліміне сәйкес қылмыстық процестің міндеттері болып: қылмыстарды тез және толық ашу, оларды жасаған адамдарды әшкерлеу және қылмыстық жауапқа тарту, әділ сот талқылауы және қылмыстық заңды дұрыс қолдану, өйткені әрбір адам қылмыс жасағаны үшін әділ жазаға тартылуы тиіс. Кейбір жағдайларда бірде-бір кінәлі адам қылмыстық жауапқа тартылмаған және сотталмаған. Бұл сұрақтар тергеліп және сотта қарастырылып жатқан әрбір қылмыстық істердің өзгешелігіне байланысты шешіледі¹.

ЖКО қылмыстарын тергеуде анықталған жағдайда ашылған қылмыс болып саналады: ереженің нормасын бұзса; тұлға, тиісті ережені бұзса; ережені бұзғанға жол берген және қоғамға қауіп-қатер түсу салдарынан, адам іс-әрекетінің себебінің байланысының бар болуы; адамның әрекетінде (әрекетсіздік) алаңғасарлық немесе жеңіл салақтылық болу түрі.

Жол-көлік жүру ережелерін бұзу қылмыстары анағұрлым таратылған және қоғамға аса қауіпті. ЖКО көп жағдайда кәдімгі жол жүру ережесін бұзған жерін білуді анықтауға байланысты ойдағыдай алдын ала тергеу органдарының қызметтерін іске асыруда.

Қазіргі кезде елімізде көлік парктерінің көбейуі, жүру ережесінің қарқындық өсуі, көлік құралдарын жүргізетін кәсіптенбеген жүргізушілердің көбейуі — осының барлығы жол-көлік оқиғаларының өсуіне әкеп соқтырады, жиі адамдардың қайтыс болуына және дене жарақаттарына әкеп соқтыруда.

Тәжірибеде жол-көлік оқиғаларын тергеу бойынша ҚР ІІМ талдауына және зерттеуіне сәйкес, нақты мәліметтерді келтіруге болады², 21.01.2014 ж. ҚР ІІМ Тергеу комитетінің № 4-4-4-45/108-И «2013 жылдың 12 айында Республикада жол-көлік оқиғалары бойынша қылмыстық істерді тергеу туралы» шолуы, 2013 жылы жалпы Республика көлемінде жол-көлік оқиғасы бойынша 23359 оқиға тіркелген (2012 ж. – 14168), оның ішінде 3037 адам қайтыс болған және 29872 жарақаттанған (2012 ж. – 3022 адам қайтыс болған және 17488 жарақаттанған).

Өткен жылдың былтырғы кезеңімен салыстырғанда ЖКО нәтижесі салдарынан қайтыс болғандар саны 0,5 пайызға, жарақат алғандар 70,8 пайызға өскен.

Республикадағы тергеу бөлімдерінің қызмет тәжірибесін талдауда көрсетілген осы санатқа жататын қылмыстық істердің тергеу сапасы төмен, көптеген істер сот қарауына жолданбай, алдын ала тергеуде және анықтауда әртүрлі себептермен қысқартылған немесе тоқтатылған. Мысалы, 2013 жылы Республикада ЖКО бойынша өндірістегі 3011 істің, 59 қысқартылған, 747 іс қана сотқа жолданған.

Көбінесе типтік жағдайларға автокөлік қылмыстарына мүмкіншілдік беретін жалпы түрі: жаяу жүрушілердің және көлік құралдарының жүруді ұйымдастырудың кемшіліктері, көлік құралдарына көшеде және жолда техникалық бақылау; жұртшылық, жол патруль қызметі жағынан ережелерге тиісті бақылау жүргізудің болмауы; көлік жүргізушілерін дайындаудағы жол жүру ережесіне қатысушыларға үгіттеу жұмыстарын жүргізудің кемшіліктері болып табылады.

Осы қылмыс түрін ашуда және тергеуде ішкі істер органдарының қызметкерлерін кәсіби дайындау кемшіліктері төмен дәрежеде, оның бірден-бір себебі болып ЖКО тергеу туралы сұрақтар бойынша қажетті анықтама әдебиеттерінің болмауы болып табылады.

2012 жылы қосымша өндіріске 27 қылмыстық іс, 2013 жылы 30 қылмыстық іс қайтып келген.

Қылмыстық істердің қосымша тергеуге қайтып келу негізі болып, толық көлемде тергеуді жүргізбеу, қажетті барлық сараптамаларды өткізбеу, айыпкердің іс-әрекетін дұрыс сараламау салдарынан болып отыр.

Осы бөлімнің негізгі кемшіліктері қызметкерлердің кәсіби дайындығы нашар болғандықтан емес, алдыңғы кезеңде ұйымдастыру жұмыстарын дұрыс қолданбай қате жібергендіктен болып табылады.

ЖКО болған жерді қарауды сапасыз жүргізу, оқиға болған жерге жедел-тергеу тобы толық құраммен келмеуі, соның салдарынан оқиға болған жерде іздер сапалы белгіленбейді, заттық дәлелдемелер алынбайды, көлік құралын немқұрайлықпен қарау жүргізеді, әрі қарай көлік құралының оқиға болған жерге қатыстығын дәлелдеуге қиындау болады; ЖКО орнында жүру бөліміне толық мінездеме көрсетілмейді, учаскелік зақым келген көлемі, жолдың жағасы, қарау хаттама үлгісі немқұрайлықпен толтырылады, оқиғаның механизмі көрсетілмейді, түсінікте және өлшемінде қажетті мәлеметтер көрсетілмейді де, түсініп оқуға қиынға соғып, қайтадан қосымша қарау жүргізуге тура келеді, өйткені қылмыстық процеске қатысушылар жағынан дәлелді шағымдар түседі. Міне, осы мәселелердің барлығы негізгі болып табылады.

ЖКО бойынша қылмыстық істі тергеу барысында жіберіп алған кемшіліктердің салдарынан, жәбірленуші жақтан ПО қызметкерінің жете білмеушілік әрекетіне немесе әрекетсіздігіне шағымдар түседі, кейбір жағдайларда шағымдар дәлелді болып шығады.

ЖКО бойынша тергеуді дер кезінде және сапалы жүргізгенде, кінәлілерді анықтап және әділ жаза тағайындау, жол ережелерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, ол бір ескерту шарасы болады.

Сондықтан ЖКО тергеудің сотқа жіберудің маңызды мағынасы бар.

Мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың айтуы бойынша: «Мемлекеттік институттардың жұмыстарын жүзеге асыру. Құқықтық тәртіп негізінде заң алдында тепе-тең. Барлық құқық қорғау жүйесінің жұмыс сапалығын көтеру. Орган қызметкерлері үлкен өкілдікке ие, олардың мінез-құлық айырмашылығы және жоғары кәсіптілігі болу керек»³.

Сондықтан, қылмыстық іс бойынша лауазымды тұлға тергеу жоспарын құру қажет. Жоспарлау — бұл тергеушінің шығармашылық жұмысы. Себебі, ЖКО бойынша жасалған басты тергеу әрекетінен бастап, аяғына дейін тергеу және қылмыстық істі сотқа жолдауда, істің мән-жайын жан-жақты, толық және объективті анықтау, сонымен қатар, қажетті тергеу болжамдарын құру. Тергеу болжамы — бұл болған істің және жекелеген мән-жайларды тексеруге жататын тергеушінің ойлауы. Болжам бұл тергеушінің жұмыс құралы, тергеу барысындағы өзгеру және алға басу әдістері, ие болу икемділігі болып саналады.

ЖКО тергеуінің бір ерекшелігі — көптеген сараптамалар болып табылады.

Сондықтан ЖКО бойынша қылмыстық істеріне уақытында сот сараптамаларын тағайындау және өткізу, біздің ойымызша, сапалы тергеу жүргізуге мүмкіндік туғызады.

¹ ҚР Қылмыстық іс жүргізу кодексі (17.01.2014 ж. өзгертулер және толықтырулар).

² ҚР ПМ Тергеу комитетінің № 4-4-4-45/108-И «2013 ж. 12 айында Республикада жол-көлік оқиғалары бойынша қылмыстық істерді тергеу туралы» шолуы. 21.01.2014 ж.

³ Мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстан жолы 2050»: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ. 17.01.2014 ж. // www.akorda.kz.

Резюме

В данной статье рассматриваются некоторые особенности расследования дорожно-транспортных происшествий.

Resume

This article discusses some of the features of the investigation of road accidents.

ӘОЖ 1:343

Э. Ф. Шуматов, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының оқытушысы, философия ғылымдарының кандидаты;

М. М. Шуматова, Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің магистранты

АСАН ҚАЙҒЫНЫҢ РУХАНИ ІЗДЕНІСТЕРІНІҢ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ЫҚПАЛЫ

Аннотация. Мақалада қазақ ұлттық бірегейлігінің қалыптасуына Асан Қайғының рухани ізденістерінің әсері талданады.

Түйін сөздер: жер-ұйық, тәуелсіздік, ұлттық сана, мемлекет, ұлттық бірегейлік, азаматтық бірегейлік, ұлт.

Ұлттық бірегейлену үдерісінің қазақ халқының тәуелсіздігінің баяндылығы үшін өзектілігі және жаһандану жылымына жұтылмай өркениет көшіне өзіндік бет-бейнесімен ілесуі үшін маңыздылығы сөзсіз. Сондықтан қазақ этносының бірегейленуінің рухани мұраларды көрініс табуын зерттеудің, ұлттың, оның өкілдерінің өзін-өзі тануға ұмтылысын бағамдаудың мәні зор.

«Бірегейлену», «бірегейлік», «идендичность» ұғымдарының өзі сол қоғам мүшесінің, жеке тұлғаның өзін-өзі қандай да бір әлеуметтік, діни, саяси, этникалық қауымдастықтың мүшесі ретінде сезінуімен анықталады. Бірегейлену үдерісі жеке тұлғаның өзін әлеуметтік және этникалық топтың мүшесі ретінде сезіне отырып, сол топтың ықпалымен әлеуметтік қызметтің алуан қырын, этникалық құндылықтар мен қоғамдық нормаларды тиімді меңгеруіне мүмкіндік береді.

Тәуелсіздікке жеткен халық, ұлт өз мемлекеттігінің іргетасын құрудан бастап, өзін жаңа сапа биігіне көтере бастамақ. Мемлекеттікке ие халықтың тәуелсіздік туралы философиясы, мемлекет философиясымен табиғи түрде бірігіп кетуі түсінікті әрі қалыпты жағдай. Біз қазір осы саяси жағдайда өмір сүріп жатырмыз.

Тәуелсіздікке, оның саяси жеңісі мемлекеттікке әр халық, әр қилы тарихи жағдайларда келмек. Тарихи белгілі жағдай, қазақтың қазақ болып, яғни халық, этнос болып қалыптасуы (консолидациясы) Қазақ Хандығының құрылуына тікелей қатысты болған. Керей мен Жәнібек сұлтандар құрған тұңғыш қазақ мемлекеті «Қазақ Ордасы» деп аталды. Тарихқа жаңа мемлекетпен бірге жаңа ұлт — қазақ ұлты енді. Жаңалық қашанда болмасын жаңа ілімді қажет етеді. Сондай ілім Асан-Қайғының «Жер ұйығы» болды. Бес ғасыр өткен соң, өткенге баға беру жеңіл. Асан Сәбитұлы заманында Әбіл-Хайыр Ордасында жік шықты, оны қазіргі тілге салсақ сепаратизм деуге де болады, яғни «бүлікшіл» сұлтандар Керей мен Жәнібек бұрын болмаған «Қазақ хандығын» құруға кірісті, ел жарылды, сонда ғұлама Асанның әрекеті қандай болмақ?

Оқиғалар тым қауырт өте бастады. Асан Сәбитұлының бір жаққа шығуы керек болды. Хандар ісі бір бөлек, данышпан ісі бір бөлек болса не болмақ, кім ұтпақ, кім ұтылмақ? Осы сұрақтарға жауап іздеп, оны табу ісінде Асан Сәбитұлы, ендігі жерде халық санасына Асан Қайғы болып енді.

Сондағы Асан қайғысының мәнісі не? Оны қайғыға салған жер мәселесі, жаңа мемлекетке жаңа жер керек және де ол тек әншейін жер емес ұлт, халық топтасып, құт-береке болатын «Жер-ұйық» болуы керек. Асан Қайғының «Жер-Ұйық» ілімі Керей мен Жәнібек сұлтандардың құрған мемлекетінің философиясы. Сол себепті қазақ халқының тұңғыш әрі төл хакімі сөзсіз — Асан-Қайғы.

Осы заманда тәуелсіздік проблемаға айнала бастады. Орда — мемлекеттік басқару формасы ретінде өз қуатын әлсіретті. Региондық хандар пайда бола бастады. Мұны бәрі 1731 жыл оқиғасына, яғни қазақтардың Россияның қол астына өту процесіне әкелді. Тек XVIII ғ. екінші жартысындағы Абылай хан саясаты ғана ордалық билікті қалпына келтіруге арналды, бірақ тарихи уақыт заман кеңістігінен өтіп кеткен еді. Ордалық билік қайтып орныға алмады, Абылай хан азып-тозып, шашырап кеткен халықты жинап алып, ақтық рет басын біріктірді. «Ақтабан шұбырынды, алқа көл сұламадан» қалған ел, соңғы рет ортақ қазақ хандығының (1771 ж.) туын көтерген. Ғарифолла Есімнің айтуы бойынша, Абылай хан Ренессанстық тұлға болатын¹. Ол қазақ халқына қолынан кетіп бара жатқан мемлекеттігін қайтарды, сөйтіп Асан Қайғының «Жер-ұйығын» келер ұрпақтарға сақтап қалды. Алайда Россия мен Қытай империясының геополитикалық саясаты арасындағы қақтығыста қазақ хандығының, яғни мемлекетінің тағдыры шешіле бастады, бұл істегі соңғы харакет Кенесары Қасымовтың саясаты болды. Оның тарихи мәнісі Жер-Ұйық үшін соңғы саяси күрес болатын.

Қазақстанның нағыз «Жер-ұйық» екені ешкімге де күдік туғызбас. Қойын-қойнышы кеңге толы байтақ өлке атадан балаға ауысып келе жатқан атамекен. Біздің жер мәселесінде ешкімге сұрағымыз жоқ, бізге де ешкімнің сұрағы болуы мүмкін емес. Тәуелсіздіктің бірінші қағидасы жерге иелік. Туған атамекен жер-ұйықта қазақстандықтар мейлінше кемелденуіне толық мүмкіндік бар. Мәселе, тек «технологиялық мәдениетте», шикізаттың молдығы бір жағынан жақсы болса, екінші жағынан бөгет болып тұрғанын мойындамасқа амал жоқ. Өркениетке бастайтын жолда «технологиялық мәдениет» тұр, одан өтпеген халық өркениеттік, әсіресе техногендік өркениеттің өгей баласы сияқты болмақ. «Технологиялық мәдениетсіз» ғылым мен техника кең өріс алмақ емес, натуралдық қалпымыз көп өзгеріске түспейді. Дәстүріміз сақталды деп ырза болғанымызбен, өзге алдыңғы қатарлы ұлттардың бізден алыстап бара жатқанын қалайша білмеген-көрмегенсіп отыра бермекпіз. Бұл проблеманың бір жағы болса, оның екінші жағында ұлт болып сақталуға қауіп төніп тұрғанын да ескерген жөн болмақ. Қазақтардың қазіргі заманда қазақ-еместерге айналып бара жатқаны да шындық. Тегінде осындай қауырт этникалық процестер метамарфозасына түскен кезде бір сұрақты анықтап алу керек сияқты, ол осы «қазақ» деген кім, «қазақылық» дегеннің өзі не?

Бұл сұраққа академик Ғ. Есімнің пікірін айта кетейік, Асан Қайғы жырлаған Жер-ұйыққа ие болу, яғни саяси билік (мемлекеттілік) қазақылықтың бірінші талабы. Одан арғы мәселелердің бәрі даулы. Ана тілін білу де қазақтық болмыс тұрғысынан даулы, олай дейтініміз тіл туралы жаны ашыды-ау дейтін азаматтардың бір парасы өз балаларымен орысша сөйлесіп, ана тілінің қажеттілігін тіптен керек етпейді, осы жайға қарап, оларды қазақ емес деуге қалай болады, сірә олай шолақ қорытындыға келе қоюға болмас. Ауру кейде әдетке айналып кетеді демеуші ме еді халқымыз. Қазіргі орысшамыз сол әдетке айналған дерттің бірі. Сондықтан да мен тәуелсіздіктің де қазақылығымыздың да басты қағидасы Жер-ұйық — Қазақстанға деген иелік сезіміміз болса керек деген ойға айналып келе бергенді ұнатамын. Бұл өз тарихын, өз табиғи-болмысынды қадірлеу болмақ. Бұл сезімнен айрылғанда ұшарын жел, қонарын сай білетін қаңбаққа айналмақпыз. Қаңбақтың философиясы қайда ас болса — сонда, қай жерде күйлі тұрмыс болса — сонда, қай жерде көңілге сая болса сонда болу. Осы дүниетаным құрсауына түскен талай қазақтар қаңбақ болып Жер-ұйықты Қазақстаннан тыс жерден іздеп кете берер, ондайлар әр заманда болған, әлі де бола бермек, оларға Тәуелсіздік елден кетуге мүмкіндік болып, жол ашып берді.

Біз болсақ, яғни елде қалғандар әлі басымыздан талай қиыншылықтарды өткермекпіз, себебі Тәуелсіздік саяси тәуелсіздік, экономикалық тәуелсіздік болып бөлініп кетеді. Соңғысы алғашқысының негізі болмақ. Экономикалық дербестік болмаса, саяси билік толық болмақ емес.

Қазіргі экономикалық ахуал халқымыздың басым көпшілігіне күйзеліс әкеліп отыр, оның себептері туралы басылым беттерінде үздіксіз айтылуда, экономикалық дағдарыс туралы емес, тәуелсіздікті тұрмыс қиыншылығы арқылы түсіндірудің қауіптілігі. Тұрмыс қиыншылығы тез арада түзеліп кететін шара емес, оған біршама уақыт қажет. Тұрмыс қиыншылығының өз тарихы бар. Табиғи түрде өмір сүріп жатқан адамдарға қолдан жасалған «мәдени социалистік» тұрмысты зорлап енгізуден басталған. Ендігі жерде халық сол баяғы табиғи тұрмысына қайтып келе алмай қиыншылыққа түсуде. «Социалистік жалған» тұрмыс адамдардың әдет-дәстүріне айналып, санасын құрсауға салып, өз бетімен өмір сүру қабілетінен айырған. Адамдар «өз тағдырың өз қолыңда» деген прагматистік философияны меңгеріп кете алмай қиналуда, бұл тұрмыстағы емес, адамдардың санасындағы қиналыс. Сананың болмыстан озатыны да бар, көбінесе одан қалып қоятыны да бар. Сананың осы соңғы сипаты жаңа тұрмысқа өтудегі қиыншылықтың бірі болып отыр².

Қазақ ұлттық бірегейлігін қазақ халқының өзіндік сананың, рухани дүниесінің сыртқы көрінісі ретінде қарастыра отырып, қазақтың ұлттық бірегейлігіне сипаттама бергенде біздің мақсатымыз басқа халықтарда жоқ қасиеттер, өз ұлтымызда бар деп айтудан аулақпыз. Ұлттық қасиеттер барлық халықтарда кездеседі, тек мәселе ол қандай деңгейде көрсетілген. Мысал ретінде өмір сүруге қабілеттілікті алсақ, ол барлық ұлттарға тән қасиет, тек кейбір объективті себептерге — халықтың маңдайына түскен қиын тарихи сынақтарға байланысты — ол біздің ұлттық менталитетімізде, бірегейлігімізде интенсивті деңгейде кездеседі. Ұлт бірегейлігін зерттеген ойшылдардың атап кеткен ұлттық қасиеттер, әлеуметтік нақты өмірде көрініс тауып отыр, бұл жерден біздің көретініміз саналылықтан санасыздықтың басым тұрғаны; адамгершілік және рухани элементтердің мәнінің жоғарылығы.

¹ Есім Ф. Қазақ философиясының тарихы. — Алматы, 2004. — 46-б.

² Бурбаев Т. Қ. Қазақ менталитетінің даму ерекшеліктері. — Астана, 2005. — 287-б.

Резюме

В статье анализируется влияние духовных исканий Асана Кайгы на формирование национальной идентичности.

Resume

In the given article is analyzed the influence of spiritual searches of Assan Kaigy on the formation of national identity.

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Абылкас П. К.</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕТСКОГО ТРУДА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	3
<i>Акишулаков Р. Б.</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ДОКАЗЫВАНИИ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ	6
<i>С. Қ. Алтайбаев, Д. Т. Ахметов</i> ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТЕРРОРИЗМ МЕН ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМ ЖОЛЫНДАҒЫ АДАМНЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТЫ.....	8
<i>Қ. Н. Әбугалиев</i> НОРМАТИВТІК ҚҰҚЫҚТЫҚ АКТІЛЕР МОНИТОРИНГІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ	11
<i>Қ. Н. Әбугалиев, Е. С. Алиев</i> ТАҒЫ ДА ТЕРРОРИЗМ ХАҚЫНДА	13
<i>Балтабаев Т. Н.</i> РАССЛЕДОВАНИЕ ДЕЛ В ПОРЯДКЕ УПРОЩЕННОГО ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА	15
<i>Бачурин С. Н.</i> КРАТКИЙ КОММЕНТАРИЙ К СТ. 37 ГЛАВЫ 4 «РЕАБИЛИТАЦИЯ. ВОЗМЕЩЕНИЕ ВРЕДА, ПРИЧИНЕННОГО НЕЗАКОННЫМИ ДЕЙСТВИЯМИ ОРГАНА, ВЕДУЩЕГО УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС» ПРОЕКТА УПК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В РЕДАКЦИИ ОТ 01.10.2013 г.	18
<i>Биндюкова Т. С.</i> МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ МЕДИАЦИИ В УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ СФЕРЕ.....	20
<i>Ф. Е. Бөрібай</i> ТӘРТІПСІЗДІК ЖОЛДАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ТАКТИКАЛАРЫ	24
<i>Джаксыбаева Б. Т.</i> ВЫЯВЛЕНИЕ И РАССЛЕДОВАНИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ ОРГАНИЗОВАННЫМИ ПРЕСТУПНЫМИ ФОРМИРОВАНИЯМИ.....	26
<i>Ермекова З. Д.</i> ЗНАЧЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	27
<i>Еспергенова Е. В.</i> НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРАВОВОГО МОНИТОРИНГА	30
<i>Н. Жанхан</i> КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫН ЕСКЕРТУ МЕН АЛДЫН АЛУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ	33
<i>Исаева С. Н.</i> НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ.....	36
<i>Исаева С. Н., Сейдығалиев Т. Р.</i> СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ.....	38
<i>Искаков М. Б.</i> О РОЛИ ОТДЕЛЬНЫХ БЛАНКОВ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ПРИ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ	41

И. М. Искаков МӘҢГІЛІК ЕЛ – АСЫЛ АРМАН	47
Кадацкий С. Н. ПОНЯТИЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ, СРЕДСТВ ДОКАЗЫВАНИЯ И ОТГРАНИЧЕНИЕ ИХ ОТ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ИНФОРМАЦИИ.....	49
Кенжина С. Т. АНТИКОРРУПЦИОННОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В БОРЬБЕ С КОРРУПЦИЕЙ.....	52
Д. Е. Көпежанова, Е. М. Баймұханов ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОҒАММЕН БАЙЛАНЫСТЫҢ БҮГІНГІ ЖАҒДАЙЫ	55
Н. Ж. Қожамжаров ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРДЫ ЖОЮДАҒЫ ПО ТАКТИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІ	57
Майлыбаева Н. Б. ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ	59
Майлыбаева Н. Б., Габдулов А. ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР ЗА ЗАКОННОСТЬЮ СЛЕДСТВИЯ И ДОЗНАНИЯ: НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ	62
Д. А. Мергембаев ЖҮҚТІЛІКТІ ӨЗ ЕРКІМЕН ҮЗУДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕР	64
Мулова Л. А. КРЕДИТНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ КАК ОСНОВА ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ.....	66
Нурахметова А. М. ОСОБЕННОСТИ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛИЦ, СОВЕРШИВШИХ КОРРУПЦИОННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ.....	68
І. Б. Нысанқұлов ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ АТЫС ҚАРУЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ ...	70
Рахимбеков М. М. ОТВЕТСТВЕННОСТЬ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ: ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ...	73
Саханова Н. Т., Гумирова Г. УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАВЕДОМО ЛОЖНЫХ СООБЩЕНИЙ ПО ФАКТУ ТЕРРОРИЗМА.....	78
Сейсембеков Е. С. ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧЕСКИЕ УЧЕНИЯ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ КОМПЛЕКСНОЙ ПОДГОТОВКИ КУРСАНТОВ И СЛУШАТЕЛЕЙ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	80
Н. С. Сембиев ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАЛАРЫНЫҢ ЗАМАНАУИ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ КЕЛЕШЕГІ.....	83

<i>Сулейманова Г. Ж., Каипова Д. Б.</i> ПОНЯТИЕ И ВИДЫ СОВРЕМЕННОГО ТЕРРОРИЗМА	86
<i>Ташибаева А. К.</i> СУЩНОСТЬ И КЛАССИФИКАЦИЯ НЕЗАКОННОЙ МИГРАЦИИ	88
<i>Темирова Д. С.</i> ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В БОРЬБЕ С ТЕРРОРИСТИЧЕСКИМИ И ЭКСТРЕМИСТСКИМИ ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ	91
<i>Тессман С. А., Шайкенова Д. Т.</i> НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ И ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПРАВОВОГО МОНИТОРИНГА В ОРГАНАХ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	93
<i>Ө. А. Тұрғанов</i> ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҮКІМЕТТІК ЕМЕС ҰЙЫМДАРЫМЕН ЖАСАЛЫНАТЫН ЭКСТРЕМИЗМ МЕН ТЕРРОРИЗМ ҚЫЛМЫСТАРЫН САРАЛАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	97
<i>М. Р. Түсінов, Л. Ш. Аманова</i> ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ РӨЛІ	100
<i>М. Е. Уалиев</i> XIX ҒАСЫРДЫҢ І ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ПАТШАЛЫҚ РЕСЕЙДІҢ РЕФОРМАЛАРЫ.....	103
<i>Х. К. Уразбаев, Б. Н. Тұрғымбаева, А. М. Дүйсембеков</i> ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ Б. БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ТЫҢДАУШЫЛАРЫНА ТӘЖІРИБЕЛІК ОҚЫТУДЫ ҮДЕТУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ.....	105
<i>А. Т. Шакжанов, Т. Н. Балтабаев</i> ЖОЛ-КӨЛІК ҚЫЛМЫСТАРЫ БОЙЫНША ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕРДІ ТЕРГЕУ БАРЫСЫНДАҒЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	109
<i>Э. Ғ. Шуматов, М. М. Шуматова</i> АСАН ҚАЙҒЫНЫҢ РУХАНИ ІЗДЕНИСТЕРІНІҢ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ БЕРЕГЕЙЛІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА БЫҚПАЛЫ	111

Условия публикации

в журнале «Хабаршы-Вестник Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова»

Издается 4 раза в год. Материалы для опубликования предоставляются на бумажном и электронном носителях с соблюдением следующих **требований**:

- 1) УДК;
- 2) фамилия, имя, отчество автора, должность, ученая степень, звание;
- 3) аннотация на языке работы;
- 4) ключевые слова (10-12);
- 5) текст в редакторе Word, шрифт Times New Roman, кегль 14;
- 6) количество страниц — до 6 (формат А4);
- 7) интервал — полуторный (1,5);
- 8) абзацный отступ — 1,25;
- 9) поля: слева — 3 см, справа — 1 см, верхнее и нижнее — по 2 см;
- 10) название статьи — по центру прописными буквами;
- 11) сноски автоматические в конце текста;
- 12) резюме на казахском (русском) языке;
- 13) резюме на английском языке.

К работе прилагаются рецензия и выписка из протокола заседания кафедры, на котором обсуждалась статья.

За точность приведенных в статье фактических данных, цитат, источников отвечает автор.

Материалы, не соответствующие требованиям,
редакцией не рассматриваются и не публикуются.

Редколлегия оставляет за собой право отбора
предлагаемых для опубликования материалов.

Адрес редакции: 100021, г. Караганда, ул.Ермекова, 124,
Карагандинская академия МВД РК им.Б.Бейсенова, отдел организации
научно-исследовательской и редакционно-издательской работы (каб. 803)

E-mail: oniirir@mail.ru
факс: 8(721-2) 30-33-92,
тел. 8 (721-2) 30-34-12